

2392
10.

9

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK.

X

A RÁBALAPINCSKÖZI NYELVJÁRÁS HANGTANA

IRTA

SCHWARTZ ELEMÉR

BUDAPEST,

PFEIFFER FERDINÁND KÖNYVKERESKEDÉSE

1914.

Ára 4 korona 50 fillér.

168126

ARBEITEN ZUR DEUTSCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN VON G. PETZ, J. BLEYER, H. SCHMIDT.

X

**Auszug aus der in ungarischer Sprache erschienenen
Studie:**

Lautlehre der Mundart zwischen der Raab und Lafniz

von

ELEMÉR SCHWARTZ.

Budapest, 1914. Ferdinand Pfeifers Buchhandlung.

Preis K 4-50.

Alle, die sich bisher mit der deutschsprechenden Bevölkerung in Westungarn befassten, nennen sämtliche deutsche Bewohner der Komitate Eisenburg, Ödenburg, ja sogar die des Komitates Wieselburg: Hienzen.

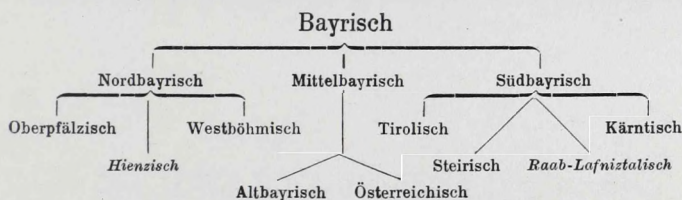
Verfasser will nun den Beweis erbringen, dass diese Benennung für alle in diesen drei Komitaten lebenden Deutschen nicht richtig ist, da die Bewohner jenes Dreieckes, welches durch die Raab, Lafniz und die steirische Grenze gebildet wird, keine Hienzen sind, sondern steirische Eingewanderte.

Seine Aufgabe versucht Verfasser auf folgende Weise zu lösen. Er vergleicht 1. den Körperbau eines Steirers, Hienzen und eines Bewohners des Raab—Lafniztales und kommt zu dem Ergebnis, dass der Hienze viel kräftiger und grösser gebaut ist, als die beiden andern; 2. vergleicht er die Lebensweise der erwähnten Typen und gelangt nun zu dem Resultat, dass während die Speise- und Kleidernamen bei den Steirern und Raab—Lafniztalern fast dieselben sind, die bei den Hienzen gebräuchlichen stark abweichen; 3. untersucht er die Hausformen und kommt zu dem Schlusse, dass die Häuser der Henzonia einem ganz anderen Typus angehören, als die der Mittel-Steiermark und des Raab—Lafniztales. Der 4. Beweis,

auf den der Verfasser sich stützt, ergibt sich aus einer Vergleichung der Familiennamen in der Steiermark (Rein, Gratwein, Gösting, Hörgas, Judendorf, Strassengel, Eisbach, Kehr, Münzgraben in Graz, Plesch, Gleisdorf, Fehring, Hatzendorf, Habegg, Hohenbrugg, Johnsdorf, Oberlamm, Unterlamm, Stein, Tiefenbach, Weinberg), im Raab—Lafnitzale (Sankt-Gotthard = Szentgotthárd, Mogersdorf = Nagyfalva, Wallendorf = Lapinsolaszi, D.-Minihof = Némethlak, Patschendorf = Pócsfalva, Weichselbaum = Badafalva, Jennersdorf = Gyanafalva, Unterraks = Alsóraks, Oberraks = Felsóraks, Hendorf = Ercsenye, Krieselstein = Köröstyén), und in den beiden hienzischen Dörfern Rotenturm (Vasvörösvár) und Oberdorf (Órállás) im Pinkatal. Das Ergebnis dieses Vergleiches ist, dass mit den 382 Familiennamen des Raab-Lafnitzales 275 der Steiermark übereinstimmen, d. i. 71 %, während sich mit den hienzischen kaum einige decken. Nun folgt der 5. und zugleich stärkste Beweis, der sich aus der Lautlehre der verglichenen Mundarten ergibt. Im lauthistorischen Teil geht Verfasser immer vom Altbayrischen aus, behandelt die Lautverbindungen, die Länge und Kürze der Vokale, und nur ganz kurz die Betonung, da diese mit der hienzischen und kärntischen — einer der wissenschaftlich nicht bearbeiteten steirischen fast identischen Mundart — übereinstimmt und von P. Lessiak und Rudolf Bedi schon eingehend dargestellt wurde. Dann untersucht er in zwei umfänglichen Abschnitten den Vokalismus und Konsonantismus und in einem dritten die Vokale in den Nebensilben. Die Untersuchung befolgt nicht nur jene Prinzipien, die Wegener von den Bearbeitern der lebenden Mundarten (Paul's Gr. I². 921. ff.) fordert, sondern Verfasser zieht fortwährend auch die hienzische Mundart (der Komitate Ödenburg und Eisenburg) zum Vergleiche heran, sowie die tirolische und kärntische, um auf diese Weise schon bei den einzelnen Lauten die Abweichungen, bez. Übereinstimmungen festzustellen. Von den Lehnwörtern werden besonders die ungarischen in Betracht gezogen. Das Resultat, zu dem Verfasser in diesem fünften Punkte kommt, ist, dass: 1. altbayr. *ē* diphthongiert wird; 2. *l* unverändert bleibt; 3. westgerm. *kk* und *k*, soweit dieses nicht zur Spirans verschoben wurde, in allen Stellungen als Affrikata bez. Aspirata erscheint; 4. *t* (germ. *d*) fast durchgehends von *đ* (germ. *þ*) unterschieden ist; 5. für

b und *p* nur *p* erscheint; 6. die Enderweichungen in der Mundart nur selten vorkommen.

Wenn man nun diese Ergebnisse mit jenen, die Lessiak (P. Lessiak: *Die Mundart von Pernegg*. PBB. 28, 7 f.) für die südbajovarische und Bedi (R. Bedi: *A soproni hiené nyelvjárás hangtana*. — Die Lautlehre der hienzischen Mundart von Ödenburg S. 57.) für die hienzische Mundart feststellen, so wird man leicht ersehen, dass die Mundart zwischen der Raab und Lafnitz eine südbajovarische ist, während die hienzische zu der nordbajovarischen gehört. Verf. versucht diese Resultate folgendermassen in den von H. Reis (Samml. Göschen. Nr. 605, S. 28) aufgestellten Stammbaum einzuordnen:

Den Namen «Hienz» leitet Verfasser, indem er die Ansichten Ebenspangers, Nagels, Bünkers, Birós usw. zu widerlegen bemüht ist, auf Grund historischer und lautgeschichtlicher Momente etymologisch von «Heinrich» (Heinz, Henz, Hinz) ab.

Dem Hefte ist eine Dialektkarte und eine Bibliographie der wissenschaftlichen Veröffentlichungen über die Hienzen beigegeben. Die Arbeit schliesst mit einem Verzeichnis sämtlicher, im lauthistorischen Teile angeführter Wörter.

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK.

X

A RÁBALAPINCSKÖZI
NYELVJÁRÁS HANGTANA

IRTA

SCHWARTZ ELEMÉR

BUDAPEST,

PFEIFFER FERDINÁND KÖNYVKERESKEDÉSE

1914.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

Budapest, VIII. ker., Szentkirályi-utca 28. szám.

BEVEZETÉS.

Mielőtt e munkába belefogtam, az volt a tervem, hogy a vasmegyei hienc nyelvjárásnak hangtanát dolgozom ki. De amint Henconiát bejártam, arra a tapasztalatra jutottam, hogy azon háromszög németajkú lakossága, mely a Rába, Lapines és az e két folyó közt futó stájer határ közt lakik, a hienc dialektustól elütő tájszólást beszél, mely különbözőség nem annyira a vokalizmusban, mint inkább a konzonantizmusban nyilvánul. Minden itt található nyelvi sajátosság arra mutat, hogy e vidék lakossága nemcsak a közeli Stájerország hatása alatt vett át stájer elemeket, hanem hogy ez az egész népség stájer, illetőleg délbajor jövevény. Ép ezért megváltoztattam eredeti tervemet, lemondtam a vasmegyei hienc nyelvjárás hangtani feldolgozásáról, s elhatároztam, hogy a Rába és Lapines közti nyelvjárás hangtanát fogom megírni, s egyúttal megkísérlem annak kimutatását, hogy itt nem hiencek laknak, hanem stájerek.

Általában egész Vas és Sopron (sőt Moson) megye németajkú lakosságát hieneknek nevezik. E név etimológiájáról már sokat írtak és sokat vitatkoztak, anélkül, hogy egy mindenkítől elfogadott konkluzióra jutottak volna.

Schwicker így nyilatkozik e kérdésről: «Name und Herkunft der Hienzen ist strittig; einige deuten den Namen aus «Heinz» oder «Henz», so dass er Heinrichs Leute besagen würde, und erinnern dabei an den Kaiser Heinrich III., der wiederholte Kriegszüge (1042, 1043, 1045) nach Ungarn unternahm und die Westgegenden des Landes besetzte (bis 1052), oder an den Grafen Heinrich von Güssing, der als gewaltiger Dynast in dieser Gegend waltete (XIII. Jhd.). Eine andere Tradition erzählt von einem Henzo, dem Besitzer der Burgen Schladning (gewiss Schlaining!) und Bernstein, nach dem das ganze Gebiet «Henzonia» geheissen. Unter König László IV. (1272—90)

erscheint in der Tat ein Henz als königlicher Kammergraf. Doch wir lassen diese Vermutungen und etymologischen Deutungen und fügen nur noch bei, dass die Magyaren den Namen Hienzen auch als Spottwort gegen die westungarischen Deutschen gebrauchen. Ausserdem führen die Hienzen unter sich noch besondere Prädikate. Da sind die «Kotzenhienzen» (grobe Leute), die «Hechthienzen», die am Neusiedlersee wohnen und den Hechtenfang gewerbemässig betreiben, die «Spiegelhienzen», die «Pummelhienzen» und endlich die geduldigen Hienzen. Diese sind soviel «rari Lait».¹

Igy nyilatkozik Schwicker a hiencekről. Konstatál, de nem bizonyít. Úgy látszik mindent Karl Czoernigtől vett át, ki e nevet szintén Heinrich, Heinz, Henzből származtatja, de még azt is megemlíti, hogy e név gúnynév és a hagyomány szerint Henzótól, Szalónak és Borostyánkő urától származik. Őröla neveztek aztán el az egész Henzoniát (Henconiat). E véleményt azért gondolja helyesnek Czoernig, mivel IV. László idejében tényleg élt egy Henz, mint comes camerae regiae.² Végül ugyanazt mondja,³ amit Schwicker, t. i. hogy a tradíció vonatkozhatik németujvári Henrik grófra is, ki akkortájt nagy hatalommal uralkodott azon a vidéken.

Ezen utóbbi nézetet a legtöbben, kik e kérdéssel foglalkoznak, elfogadják. Így Hermann Antal,⁴ Martin Antal,⁵ Koloszar Elemér,⁶ a tankönyvek és kézikönyvek szerzői, azután a lexikonok is mind ezen hipotézis mellett foglalnak állást.

Behatóbban, etnografiai s történeti alapon Thirringné Waisbecker Irén foglalkozik a hiencek nevével s származásával. Ő is szem előtt tartja Czoerniget, de úgy, hogy annak hipotézisét tudományosan megvizsgálja s amellett foglal állást, hogy az a verzió a legvalószínűbb, «die mit der Geschichte der Hienzen tatsächlich den meisten Zusammenhang hat, jene Version, die

¹ Schwicker: *Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen*. 207. l.

² Tudományos gyűjtemény. 1819. I. 97. l. és Joh. von Csaplovics: *England und Ungarn*. 120. l. ³ K. Czoernig: *Ethnographie der Oesterr. Monarchie*. 191. l. 69. §. ⁴ Hermann Antal: *A hiencek*. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. IV. 395. l. ⁵ Martin Antal: *Vándorlások a pupos világban*. Vas megyei Közlöny. VIII. évf. 1884. 21., 22., 23. szám. Martin Antal: *Henconia*. Szent-Gothárd, XI. évf. 1906. 25. szám. ⁶ Koloszar Elemér: *Hienceinkről*. Szombathelyi Ujság. 1909. 4., 5. sz.

den Namen von Heinrich, Grafen von Güssing (1228—74), einem der mächtigsten Dynasten Ungarns, dessen Macht besonders die Steiermärker und Österreicher zu fühlen bekamen. Heinrich von Güssing und seine Söhne (hauptsächlich Iván) waren die Erbauer mehrerer Burgen in unserer Gegend, wie Szalónak (Schlaining) etc.... Ihre Macht fusste nur hier und ausschliesslich in den deutschen Besatzungen ihrer Burgen, die sich zumeist aus den Bewohnern unseres Gebietes rekrutierten; daher liegt die Erklärung nahe, dass die Deutschen unseres Gebietes nach ihm mit dem Namen Hienzen oder Heanzen belegt worden sind oder sich selbst so genannt haben».¹

Ezután Thirringné Czoernig másik két nézetét igyekszik megdönteni, még pedig históriai alapon. És kísérelte sikerül, mert a III. Henrik császárról szóló hagyománynak történeti alapja tényleg nincsen. Helyesen jegyzi meg: «Heinrich III. wih während seiner Züge durch Ungarn unserem Gebiete zumeist aus; ein einzigesmal zog er über Sopron in die Mitte des Landes, doch weist die Geschichte keinen Anschluss unserer Deutschen an ihn nach. Warum wären sie also nach ihm benannt worden?»² Tényleg, valami betelepülésnek vagy letelepedésnek kellett volna történnie az ő részéről, hogy a hiencek nevét az ő nevével kapcsolatba hozhassuk.

Igen ügyesen felel a Henzo-féle tradícióra is: «Der traditionelle Henco, ein Comes aus dem XIII. Jhd., ist wahrscheinlich mit unserem Heinrich von Güssing identisch, denn gerade in diesem Jahrhunderte beherrschten Heinrich und seine Söhne unser ganzes Gebiet».

Én nemcsak «valószínű»-nek tartom azt, hogy Henzo, a comes camerae regiae, egy és ugyanaz Henrik, güssingi gróffal, hanem majdnem biztossággal állítom, mert semmiféle adat nem szól e tény ellen. Henz ugyanis a Heinrich szónak egy származéka, mint azt Hermann Paulnál (Deutsches Wörterbuch, 222. l.) olvassuk: «Hinz, Koseform für Heinrich, die wie Hans u. a. im Volksmunde mehrfach appellativen Sinn erhalten hat». — Comes camerae regiae annyi, mint királyi kamaragróf, mely tisztségben

¹ Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn. 1896. V. 103. l. Ugyanez megjelent a Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Ungarn. Hg. v. Prof. Dr. Anton Hermann. 1897. I. Irene Thirring-Waisbecker: *Zur Volkskunde der Hienzen*. ² I. Thirring-Waisbecker: *Zur Volkskunde der Hienzen*. 4. l.

a mi Henrikünk is volt, ha a Tudományos Gyűjteményben megjelölt oklevélre¹ támaszkodhatunk. — Még az évszám is meg egyezik. Henrik ugyanis 1228—74-ig uralkodott, Henzo pedig IV. László idejében élt, ki 1272—90-ig uralkodott. Hogy miért épen e kitétel fordul elő «zur Zeit László IV.», ez onnan magyarázandó, hogy Henriknek Lászlóval volt a leghevesebb összekoccanása. Ugyanis 1274. évben a következő nagy esemény játszódott le: «1274-ben találkozunk egy László ellen irányult szövetséggel, mely a király öccsét, Andrást akarta a trónra emelni. E coalitio élén Gutkeled nb. Joakimon kívül Henrik bán és fiai állottak. Henrik Joakimmal András herceget a drávántúli vidékre szöktette s erre kibontotta a király ellen a lázadás zászlaját.² László és udvara a herceg elszöktetésének hírére Budára sietett, itt azonban Henrik bán s pártosai az ifjú királyt anyjával együtt rövid ideig tömlöcben tartották,³ sikerült azonban az udvari pártnak — élén Csák nb. Péterrel — az elfogottakat kiszabadítania. — Erre már a fegyvereknek kellett döntenök.

1274. szeptember 30-án a lázadók hada a királlyal a Székesfehérvártól délre fekvő Föveny helység mellett állott szemben s az innét egy órányi távolságban, nyugatra eső Bökén, Somló hegység tövében, került a sor ütközetre. A harc a lázadók teljes leverésével végződött; a halottak közt volt Csák nb. Péter keze által találva maga Henrik bán is.»⁴⁻⁵

Innen világos, hogy miért épen IV. Lászlóval hozzák kapcsolatba Henzot. Megjegyzendő, hogy ő utána (bár volt még Henrik nevű gróf) már egy híres güssingi Henrik sem volt.

Ezzel azt hiszem, meg van fejtve az a rejtvény, mely Henrikről és Henzoról szól. Így aztán én is, mint Thirringné-Waisbecker Irén, a hienc nevet Henrik nevétől származtatom, mit, miután már nyelvtudományi momentumokat is tekintetbe vettem, ezen bevezetés végén újra ki akarok jelenteni.

Foglalkozik e név etimológiájával Johannes Ebenspanger is, kinek a Czoernig, Schwicker-féle magyarázatok oly «Annahmen»-nek tetszenek, «dass es einen Wunder nimmt, wie man selbe überhaupt stellen konnte». Ép azért «in naturgemässer Weise» akarja a nevet magyarázni. A XIII. századbeli német

¹ Heim. IX. 484. ² Wenzel IV. 38. IX. 74. ³ Wenzel IV. 40. XII. 112. — Fejér V. 2. 206. ⁴ Hazai Okmtár III. 28. — Wenzel IV. 38. IX. 74. XII. 99. ⁵ Dr. Wertner Mór: *A Güssingiek*. Századok 1895. XXIX. 50. 1

«Hansabund»-ra emlékeztet bennünket. Hansa — mondja — régi német szó, mely annyit jelent, mint társaság és az ebből levezetett Hans annyit jelent Heinsius szótára szerint, mint «Mitglied einer Gesellschaft». Adjuk át neki a szót s nézzük, hogy hozza ki a hiencet a «Hansa»-ból.

«Die Ansiedler, welche zur Zeit Karls des Grossen, nach dem von den Avarn eroberten Pannonien zogen, mögen nicht nur wegen grösserer Sicherheit auf der Reise, sondern auch vor allem zum Schutze gegen feindliche Überfälle unter sich ein Trutz- und Schutzbündnis geschlossen haben und diese Tatsachen nach allen Seiten recht publik gemacht haben. Dieser Bund war auch eine Hanse. Und warum sollte man die Glieder des Bundes nicht Hanser oder Hänser genannt haben? Und warum hätte daraus nicht der Name Hienze entstehen können? All das hat so sehr den Schein der Wahrscheinlichkeit für sich, dass es schliesslich weiterer Beweismittel gar nicht mehr bedürfte. Nichtsdestoweniger wollen wir noch einiges in Erwägung ziehen.

Wenn jemand in eine Hanse aufgenommen wurde, so nannte man dies hänsen oder hänseln. Bei dieser Gelegenheit wurde auf Kosten des neuen Hans wacker gezecht. Dabei wurde auch allerlei Ulk getrieben. So erhielt das Hänseln allmählig die Bedeutung von Necken».¹

Ha történetileg nem is teszünk semmiféle kifogást ezen okoskodás ellen, nyelvtörténetileg mégsem hagyhatjuk helyben, mert a «hänseln»-ben sekundärumlauttal van dolgunk, melynek a hienc dialektusban nem *ie*, hanem *a* felel meg. Hisz még ma is használatos a hanseln. Ebenspanger érvelése tehát nem megfelelő.

J. R. Bunker a szóbanforgó nevet a «jetzt»-ből akarja levezetni. «Meiner Anschauung nach — írja — haben sich die Heanzen diesen ihren Namen durch eine Eigenheit ihres Dialektes zugezogen oder besser gesagt, er ist ihnen infolge ihrer Sprechweise von ihren Nachbarn beigelegt worden. Wieder sind es vornehmlich die Deutschen des Eisenburger Komitates, die, wenn sie etwas erzählen, die Gewohnheit haben, das Wört-

¹ Joh. Ebenspanger: *Der Name der Hienzen*. A Magy. Turista Egyesület 1896. évi jelentése. 22 l.

chen «jetzt» (*hienz*) ungewöhnlich häufig zu gebrauchen. Diese Sprechweise kann ich wohl nicht besser, als durch folgenden Vierzeiler charakterisieren, den ich dem Volksmunde abgelauscht habe:

Hienz haun-i-amâl g'hairat't,
Hienz pin-i a Maun,
Hienz sitz' i' pan-Ouf'n
Schau' main Waibal aun.»¹

Ez a magyarázat sem kielégítő. Mert miért nevezzük akkor a soproni németeket is hienceknek, mikor e «Sprechweise» különösen Vas megyében szokásos? S miért nem nevezzük akkor a stájereket is hienceknek, kik époly sokszor használják a *hîzts* szót, vagy a Rába és Lapincs közieket (a tudományos munkák ugyan ezeket is hienceknek mondják, de maga a nép nem!) kik szintűgy, sőt gyakrabban használják a *hîzts*-et, mint szomszédaik?

Schröer² a Georg Friedrich Sterzingtől³ kikövetkeztetett frank jelentést adja a «heanz» szónak, mely szerint «Waldkater»-t jelent. Sterzing így vezeti le az alakot: «Die Bewohner der fränkischen Täler und des Grabfeldes nennen den Bewohner des Thüringerwaldes spottweise walthéanze, was offenbar nichts anderes heisst, als Waldkater». «Heanz, pl. heanzm, das ist Heinz, Hinz, bedeutet im henneberg-fränkischen 1. Männchen der Kaninchen; 2. Kater».

Dr. J. Schatz⁴ gúnynévnek veszi e nevet, de mindamellett H. Paul Deutsches Wörterbuch-jára utal bennünket. A Pfalz⁵ indirekte a Heinrich—Heinz—Hinz—hienc-féle magyarázat mellett foglal állást. Bedi Rezső⁶ többféle véleményt közöl le e névre vonatkozólag, de ő maga nem foglalkozik részletesebben a hienc szó etimológiájával.

Biró Ányos azonban behatóan foglalkozik e kérdéssel s legvalószínűbbnek Nagl véleményét tartja, melyet az a *Zeitschr.*

¹ J. R. Bünker: *Schwänke, Sagen und Märchen in heanzischer Mundart.* 6. l. ² Fromman: *Deutsche Mundarten VI.*: Schröer, *Heanzen Mundart.* 21. ll. ³ Fromman: *Deutsche Mundarten IV.*: G. Fr. Sterzing, *Einiges Bemerkenswertes aus der henneberg-fränkischen Mundart.* 315. l.

⁴ J. Schatz: *Rezension von Birós Lautlehre.* ZfdPh. 1912. XLIV. 237. l.

⁵ A. Pfalz: *Rezension von Birós Lautlehre.* ZfdM. 1911. VI. 177. l. ⁶ Bedi Rezső: *A soproni hienc nyelvjárás hangtana.* (Bevezetés.) 2. l.

für öst. Volkskunde 1902, VIII. 161—165. lapig terjedő cikkében tett közzé. Eszerint *hēts* a nyelvjárásbeli *hēa* (=Hühner) egyik alakja, mely annyit jelent, mint tikász (Hühnerhändler). Bíró itt megjegyzi, hogy «lauthistorische Schwierigkeiten (sind) hier nicht vorhanden». Az igaz, hogy ameddig a nyelvjárásbeli *hēa*, vagy amint a vas megyei hiencségben mondják *hēa*, annyit jelent, mint Henne, azaz Huhn, vagy annyit, mint Hühner, addig semmiféle nehézség nem merül fel. De hogy magyarázzuk ki a *hēnts* t a *hēa*-ból? Egy *-nts*-féle névszóképzőről, mely foglalkozást jelentő főnevet képezne, még nem hallottam. S különben is a vas megyei hienc területen tikász nem *hēnts*, hanem *hēa* *lkrā* *mmā*.

Ami aztán Bíró további magyarázatát illeti a hiencnek a «jetzt» és «Heinrich-Hinz»-ból való leszármaztatásáról, arra a következőket szeretném megjegyezni.

Bünker véleményét bírálva azt mondja Bíró, hogy lehetlenség a nyelvjárásbeli *hēts*-et a «jetzt»-ből származtatni, «denn diese Ansicht lässt den starken Nasallaut ganz ausser Acht. «In jetzt=*hēts* ist gar kein Nasallaut vorhanden.» E kijelentés nem állja meg a helyét. Mert tekintve e szó hosszabb alakját, melyet a Rába s Lapincs közt gyakran használnak, egész nyíltan feltaláljuk az erős orrhangot, mikor a jetzt ily formát ölt, hogy *hēnts*¹. Ezenkívül próbáljuk alkalmazni a Sievers és Czermak-féle experimentumokat, s látni fogjuk, hogy a nyelvjárásbeli *hēts*-ban az *i*^a nazált hang. A Sievers-féle kísérlet ez: «Ist der Laut nasaliert, so verändert er sofort merklich seinen Klang, weil sein bisher offener Resonanzraum in einen gedeckten verwandelt wird».¹ Ép azért zárjuk el kezünkkel, illetőleg ujjunkkal az orrnyílást, ejtsük azután ki a *hēts*-et s azt fogjuk tapasztalni, hogy megvan a nazális nyoma. Vagy kíséreljük meg azt, amit Czermak ajánl: «während der Bildung des zu untersuchenden Lautes halte man eine kalte polierte Platte, etwa eine Messerklinge, vorsichtig unter die Nasenöffnung. Ist die Gaumenklappe fest geschlossen, so bleibt die Platte rein, bei der geringsten Öffnung aber beschlägt sie sich mit Wasserbläschen».² (Tükör is alkalmas a kísérlethez.)

¹ Sievers: *Grundzüge der Phonetik*. 1901. 31. l. ² Wiener Sitzungs-Berichte d. math.-naturwiss. Classe XXIV. 4. ll. (1857); XXVIII. 575. l. (1858.)

De azáltal, hogy itt Bünker érdekében beszélek, nem akarom még csak annak látszatát sem kelteni, hogy az ő véleményét helyesnek tartom. Ezt különben fentebb már úgysis kijelentettem.

Biró nem fogadja el a legtöbb kutatónak véleményét sem, mely a hienc szót Heinrich nevéből származtatja. Ő erről így nyilatkozik: «Beide Ansichten (t. i. Schröeré és Hermann Antalé) wären leicht zu verknüpfen, denn soviel folgt aus einer jeden, dass der Volksname «Heanzen» auf den Personennamen Heinz (Heinrich) zurückgeführt werden kann. Anton Hermann tut dies direkt, Schröer unbewussterweise indirekt. Nehmen wir an, dass der Name «Heanz» Waldkater bedeutet. Woher aber wird im henneberg-fränkischen der Kater «heanz», das ist heinz, hinz genannt? Offenbar durch die Vermittlung der im Mhd-en weit und breit fabulierten Tiersage, wo der Kater den Personennamen Heinz (Heinrich) führt. — Das sprachgeschichtliche Interesse wäre mit dieser Beantwortung der Frage halbwegs befriedigt, doch nicht das historische Problem, ob die Heanzen ihren Namen durch die Vermittlung der von Karl des Grossen angesiedelten Franken erhielten, oder durch einen Grundherrn, namens Heinz so genannt wurden? — Doch seit Karl d. Grossen berührten sich die Heanzen mit Franken nicht mehr und in der Zeit Karls des Grossen konnte der Kater im henneberg-fränkischen noch nicht «Heanz» heissen, da damals dieser Name durch die Tiersage noch nicht vermittelt sein konnte. — Sprachgeschichtlich entsteht zwar mundartliches *ēa* aus mhd *ie*, *üe*, *ei* vor Nasalen, doch kann man der Erklärung «*hē̃ts*» (= Heanz) aus «Heinz» keinen Glauben schenken, da dasselbe Wort als Familienname in der Mundart nicht «*Hē̃ts*», sondern «*Häitts*» (= Hainz) ausgesprochen wird».¹

A citátum első részében én is egyetértek Biróval, de annak második részében nem. Mert ha a *kfn. ie, üe, ei* tényleg nyelvjárársbeli *ē^a/̃^a*-vé lehet, miért támaszkodunk akkor azon egy alakra, mely mint családnév szerepel. Volna e kivétel még más szó! Hisz épen a családnévek kiejtése nem lehet nekünk mértékadó, mert ezeknek a kiejtése általában az egyház és iskola hatása alatt áll.

¹ Ludwig Anian Biró: *Lautlehre der heanzischen Mundart von Neckemarkt*. 1910. (Bevezetés.) 3. 1.

És továbbá, ha e nevet nem Henzből származtatják, miként magyarázzuk meg akkor az oly régi és oly sokat használt «Henconiát» vagy «Henzoniát»?

Nem marad más hátra, mint e nevet Heinrichnak Heinz, Henz vagy Hinz alakjából leszármaztatni. Persze kíváncsias volna — a hiencekről lévén szó — fölfedezni azt, amit Thirringné-Waisbecker Irén a már fentebb idézett munka 5. lapján mond, «es wäre nur noch nachzuweisen, ob Heinrich tatsächlich auch Henz oder Hinz genannt wurde und ob sein Heer, das oft aus mehreren tausend Kriegsleuten, zumeist aus den Besatzungen seiner Burgen und aus deutschen Bewohnern unseres Gebietes bestand, auch Hinzen, Henzen oder Hienzen genannt wurde?»

Hogy Heinrichet Henznek hívták, az több mint biztos, bizonyítja azon tény, hogy őseit, kik szintén Henrikek voltak, Henzeknek hívta a nép, s bizonyítja azon oklevél is, melyet fentebb citáltam, hol güssingi Henrik egyenesen a Henz nevet viseli.

Ebből a Henz szóból most már le lehet származtatni a hiencek nevét. Vannak, kik az elnevezést középnémet eredetűnek mondják. Ha mi is annak vesszük, akkor így hangzott a név, hogy Hënz. Ez a középnémet é R. Engelmann szerint a moselfrank dialektusban *e^a* alakot ölt, sőt *i^a*-t is.¹ Így aztán amint ófn. *chien-* mfr. *kên* a kfn.-ben *kien* lett, így a Hënz is ily folyamaton keresztülmenve Hienz lett.

De vegyük azt, mi sokkal valószínűbb, hogy a név bajrosztrák eredetű. Akkor következőkép magyarázzuk az alakot: Van eset a bajor dialektusban, mikor óbaj. *ë* a hience nyjban *ëa*, *ia*, illetőleg *z^a* lett. Pl. ófn. *henna*, kfn. *henne* nyj. *hîa*, *hîa^a*. Ez a processzus ment végbe a Henz alakban is.

A másik dologra vonatkozólag, hogy Henz alattvalóit tényleg hienceknek vagy hienceknek hívták, biztos adatunk nincs. De addig is, míg ilyenre ráakadunk, elfogadhatjuk talán a következő hipotézist. Nem volt-e valami egészen közönséges dolog a római időben, de később a középkorban is, különösen nálunk Magyarországon, hogy egy földesúrnak alattvalóit, jobbágyait

¹ R. Engelmann: *Der Vokalismus der viandener Mundart*. Diekirch. 1910. L. a hosszú *ë*-t.

urának a nevével illették? Nem jelentették e nevek Caesariani vagy Caesarii, Pompeiani stb. Caesar, illetőleg Pompejus párt-hiveit, házanépét; nem értették ezalatt a klienseiket is? A Káldorok a Sámsonok szintén az egész háznépét jelentik. Sőt ma is az egy családhoz tartozó tagokat a ház fejétől nevezik el. Pl. a hienec vidéken *s jœussefŋ*, *s űuihaũŋ* stb., vagy a Rába-Lapincs közt *s hiapstŋ*, *s kranetsŋ* stb.

Mindezek után erősen hiszem, hogy a hiencek nevüket Heinrichnek, illetőleg Henznek köszönik, sőt minthogy e véleményyt történelmi és nyelvtörténelmi motívumok is támogatják, ez a legtöbbet hangoztatott hipotézis a legvalószínűbbnek tünik fel előttem.

A hiencekről sokat írtak. A következő bibliografiát sikerült összeállítanom:

M. A. Becker: *Die Heanzen*. Oesterreichische Revue. III. (1863.) 282—289. ll.

M. A. Becker: *Verstreute Blätter*. Wien. (1880.) 77. ll.

Bedi Rezső: *A soproni hienec nyelvjárás hangtana*. Sopron, 1912.

L. A. Biró: *Lautlehre der heanzischen Mundart von Neckenmarkt*. Leipzig, 1910.

I. R. Bünker: *Heanzische Volkslieder*. Zföst. Volkskunde. Wien, 1909.

I. R. Bünker: *Schwänke, Sagen und Märchen in heanzischer Mundart*. Leipzig, 1906.

I. R. Bünker: *Soproner dramatische Volksspiele*. Zeitschr. für österr. Volkskunde. I. Jahrgang, Heft 3. (1895.)

I. R. Bünker: *Westungarische Vorhallenhäuser*. Mitteil. der antrop. Gesellschaft in Wien. XXXVIII. (1908.)

I. R. Bünker: *Über das hienzische Bauernhaus*. Mitteil. der antrop. Gesellschaft in Wien. Heft 4, 5. (1895.)

I. R. Bünker: *Hienzische Sprichwörter*. Ethnol. Mitteil. (1894.) 287. ll.

K. Czoernig: *Ethnographie der Oesterreichischen Monarchie*. III. Wien, 1855.

Anton Dachler: *Die Besiedlung um die österreichische, steirische und ungarische Grenze*. Zföst. Volkskunde 19, 190—199. ll. (1913.)

Anton Dachler: *Die Heanzen*. Zföst. Volkskunde. XVI. Jhg.

Joh. Ebenspanger: *Der Name der Hienzen*. A Magyar Turista-Egyesület vasvármegyei osztályának 1895. évi jelentése. 22. ll.

Ebenspanger János: *A hienc nyelvbe olvadt magyar szavak*. Felső-Lövői ág. hitv. evang. nyilv. tanintézetek értesítője. 1892/93.

Joh. Ebenspanger: *Die Hienzen, ein halbverschollener Volksstamm*. Beil. der Allg. Zeitung.

Joh. Ebenspanger: *Weihnachten* etc. Ethnol. Mitteil. aus Ungarn. III. (1895.) 36. ll.

Joh. Ebenspanger: *Hienzische Reste der altdeutschen Götterlehre*. A Magy. Turista-Egyesület vasvármegyei osztályának 1894. évi jelentése.

Giesswein Sándor: *A hiencokról*. Felelet Kurznak. Ethnographia, 1892. III. évfoly.

Ernst Hamza: *Folkloristische Studien aus dem niederösterreichischen Wechselgebiete*. Jahrbuch des Alpenvereins. 1913. 81. ll.

Anton Hermann: *Die Hienzen*. Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild. IV. 392. ll.

Hermann Antal: *A hiencék*. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. IV. 395. ll.

Hunfalvy Pál: Magyar Ethnografia. 427. ll.

Jauss: *Die Hienzen in Westungarn*. Beil. d. Allg. Zeitung Nr. 287. 1886.

S. Kurz: *Heiligenstritzl*. E. M. (1895.) Heft 4—6.

S. Kurz: *Hienzen Hochzeit und Kranzlabtanzen*. Ethnogr. III. 19. ll.

S. Kurz: *Todtenwache bei den Hienzen*. E. M. (1895.) 178. ll.

Koloszár Elemér: *Hienceinkről*. Szombathelyi Ujság. (1909.) 4, 5. sz.

Martin Antal: *Henconia*. Szent-Gotthárd. XI. évf. (1906.) 25. sz.

Martin Antal: *Vándorlások a «Pupos világban»*. Vas megyei Közlöny. VIII. évf. (1884.) 21, 22, 23. sz.

A. Pfalz: *Über Birós Lautlehre der Mundart von Neckenmarkt*. ZfdM. VI. (1911.) 177. l.

Rich. Pfaundler: *Deutsche Erde*. IX. 16.

I. Schatz: *Über Biró, Die Mundart von Neckenmarkt*. ZfdPh. XLIV. (1912.) 237. l.

Schwarz Frigyes: *A soproni német gyermekdal.* Budapest, 1913.

Dr. I. H. Schwicker: *Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen.* Wien u. Teschen, 1881.

F. Schröer: *Heenzen Mundart.* Fromman: Die deutschen Mundarten. VI. (1859.) 21, 157, 330. ll.

Schodisch Volkskalender. Oberwarth (Felsőőr). (1880.) 22. ll. (1881.) 41. l. (1882.) 25. l. (1890.) 41. l. (1894.) 31. l. (1898.) 257. l.

Irene Thirring-Waisbecker: *Zur Volkskunde der Hienzen.* Beitr. zur Volkskunde der Deutschen in Ungarn. Budapest, 1897.

Dr. Wertner Mór: *A Güssingiek.* Századok XXIX. 42. ll., 136. ll.

A dunántúli «hience»-eink. Szombathelyi Ujság. (1913.) 127. sz., melyre ugyanezen ujságban feleltem ily címen: *A hienceinkről.* 1913. aug. 6.

Ugyanezen cikk megjelent szintén névtelenül a Cél című folyóiratnak 1913. évi júliusi számában.

Vende Ernő: *A hiencek.* Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye. 379. ll.

Mindazok, akik eddig a hiencekről írtak, Vas és Sopron megye¹ németajkú lakosságát hiencek mondják. Sőt vannak, kik a mosonmegyei németiséget,² sőt mi több, még Pozsony vármegye németnyelvű lakóit is ezen gyűjtőnév alá foglalják. Ebenspanger Stájerország egy részének lakóit és az alsóausztriai Mannhartsberg alján lakó németeket is hienceknek mondja a *Der Name der Hienzen* c. dolgozatában. De e nézetet csak egyedül ő képviseli. Nem egészen világosan, de félig-meddig M. A. Becker is osztja az általános felfogást e kérdést illetően, mikor a Henconiát a következőkép körvonalazza: «Wenn man den Landstrich Ungarns nächst der niederösterreichischen Grenze mit einer *Linie* umfängt, die Pressburg gegenüber am rechten Donauufer beginnend den Carlbürg—Wieselburger Donauarm entlang bis gegen Raab und die Raab aufwärts an Körmend, das östlich bleibt, bis St. Michael nächst Fürstenfeld gezogen wird, so hat man jenen Teil des Reichbodens bezeichnet, dessen

¹ Czoernig, Hermann, Schwicker, Vende stb. ² A név nélküli *A dunántúli hienceinkről* szóló cikkében.

Bewohner, zum grössten Teile deutschen Stammes, sich selbst «Heanzen» nennen und auch von ihren Nachbarn östlich und westlich so genannt werden».¹ Ezen földrajzi meghatározás szerint a Rába és Lapincs közt lakó nép nem tartozik a hiencek közé, mert ha St. Michael alatt a mai Vasszentmihályt kell értenünk és innen vonalat húznunk Fürstenfeldig, akkor a Rába—Lapincs köze kimaradt. De Becker később ellentmond önönmagának, amikor Vas és Sopron megye németiségét egyszerűen hieneknek mondja. Nevetségesnek mondja ugyanakkor azon nézetet, «dass Béla IV., als er 1250 auf eine Zeitlang Steiermark an sich brachte, die Ansiedelung der sogenannten «Heanzen» im Eisenburger Komitate vermittelt (habe, denn diese Annahme) wird von keiner verlässlichen Quelle bestätigt». Jó, vessük el ezen «nicht verlässliche Quelle»-t, de csak az egész hieneségre vonatkozólag, a Rába—Lapincs közére ne terjesszük ki. Mert nem egész természetes dolog, hogy a tatárjárás után a kipusztult magyar vidékre betelepítés kellett s nem legvalószínűbb, hogy akkor stájerrek vonultak hazánk e részébe, ezen természetileg elzárt közbe, melynek csak Stájerország felé volt nyílt kapuja, semmi természetes határ nem lévén közte és Magyarország közt? És továbbá ezeket senki (kivéve az említett nagyközönségnek szánt munkákat) hieneknek nem hívja. Ők maguk nem vallják magukat hieneknek, szomszédjaik sem nevezik így, hanem vagy Rába—Lapincs völgyieknek, vagy Szentgotthárd vidékére valóknak stb. Tehát az eddigi könyvi elnevezésük teljesen alaptalan.

Ezen alaptalanság még egyébként is kimutatható. Nincs ugyanis semmiféle valamirevaló és feltűnőbb közös vonás köztük és a hiencek közt. Sokkal több rokonvonás van náluk és a stájereknél. Ezeket akarom a következő sorokban röviden összefoglalni és így aztán konkluzióként levonni azt, hogy a rábalapincsköziek délbajor jövevények, közelebbről stájer bevándoroltak.

Ha csak egész felületesen nézünk meg egy rábalapincsközi, egy hien meg egy stájer férfit, mindjárt észre fogjuk venni a különbséget, illetőleg hasonlatosságot. A hien általában magas termetű, a rábalapincsközi közepes termet s nem oly

¹ Becker : Oesterr. Revue III. (1863) 2:2. 1.

masszív, mint az előbbi. Egész ilyen nagyjában a stájer is, kivéve oly sajátosságokat, melyeket a természeti viszonyokból kell magyarázni. Az utóbbiak életmódja szintén megegyező. Ugyanazon étlapjuk van a stájereknek, mint a mi polgárainknak. Mindkettőnek főeledele a hús mellett a sterc, de ezen a szón nem azt értik, amit a hienc, s amit a magyar a gánicával fordít, hanem kelt tésztát, s ez igen sokféle lehet pl. *kukhrīts štēttis*, *tiakheš štēttis*, *ho²diχ štēttis*, *mütiχ štēttis*, *plu²t štēttis*, *hotwet štēttis* (krumpliból és lisztből) stb. Ezen sterceket a hiencnek nem ismerik, ők inkább *štru²lnak* nevezik azt, amit a rábalapincsközi sterének. Persze azért mégsem fed egymást a két kifejezés. Ismer a mi parasztunk is *štru²lt*, de ez nem oly készítésű, mint a sterc. Így pl. más a *hotwet štēttis* s más a *khrumppi²nštru²l*, pedig mindkettőhöz krumpli és liszt kell. Ezenkívül még igen sok étel van a Rába—Lapincs közében, melyet a hienc nem is ismer, a stájernél pedig közismert.

Megegyeznek azután a stájereknél és itt a ruhadarabok, a közönséges ruhák elnevezései. Viselik itt és ott a *khittl²-t*, *unt²khittl²-t*, *roei²khkh²t²-t*, *fi²ttix²-t*, *hod²-t* (hienceknél ezt a szót nem is ismerik, hanem a *khauppfti²χ²-t*, fejkendő) *kfo²t*-ot (*hoeimmet* a hienceknél, ing), *štiff²tsu²(χ)-t* stb.

A házépítésnél is meglátjuk a stájer, még pedig a közép-stájer eredetet. Háromablakos rendesen nálunk a ház, melyet nagy fakapú köt össze a ház frontjával egy vonalban épített pincével és kamrahelyiséggel. A fronttal párhuzamosan hátul, a lakóház végén áll a csűr (melyet *tēnn*-nek hívnak, a hienceknél *što²lnak*), aztán az istálló is, ha csak nincs már a lakóház hosszában erre szánt hely. A házban van *fōdr²i štūm* (nagyszoba, előszoba) és *hintr²i štūm*, (hátsó szoba) s esetleg *sa²tn štūm* (mellékszoba, ez a nagyszoba mellett van). E két szoba közt van a *khukh²t* (konyha), a ház hosszában (a belső, udvarfelőli oldalon) pedig rendesen tornác van. Az udvarban vannak aztán alkalmasan elhelyezve a *sa²hauf* és *sa²štol* (disznóól), ezen van a *hē²pun* (tyúkól), itt van aztán a *huttshitt²* (fakamra) és *apu²t* (árnyékszék) stb. A tetőzet a régi házaknál zsúptető. Diszítés a házakon alig van, legfeljebb szőlővel van befuttatva az ablakok felett.

Egy teljesen ilyen, nem hienc házat ír le Vende A *hiencnek* c. cikkében, melyet *Az osztrák-magyar monarchia írásban és kép-*

ben c. gyűjteményes munka IV. köt. 381. l.-án tett közzé. Ennek oka, hogy ő típusul nem hienc házát, hanem szerencsétlenségére ép egy rábalapinesközi házat vett. Így tehát a monografiában nélkülözzük a hienc típust, mely annyiban különbözik az előbb leírtból, hogy rendesen csak két ablaka van, nem nagy, a tetőzet magasságáig érő kapuja, hanem kis ajtaja, mely a ház hosszában futó gyalogjáróba (*khrën*) vezet. Ettől az ajtótól balra ugyanily magasságú kétszárnyú kapu van s azon túl deszkakerítés. A gyalogjárón először a konyhába nyíló ajtóhoz jutunk, innen jobbra van a nagyszoba, mely sokhelyt lakószoba is, balra pedig kis szoba, vagy sokszor kamra. Ugyanezen gyalogjáróról jutunk később az istállóba, s azután a fronttal szemben van hátul a csűr. Jellemző, hogy a gyalogjáró itt rendesen földből van, mely felerészben (hosszában) sárgára, felerészben fehérre (v. feketére is) van festve. Ez a Rába—Lapines közt nem fordul elő.

Hasonlítsuk össze most már mindkét házat a középstájerrel, mint az a fentemlített vállalat «Stiria» kötetében a 148. lapon található. Közép-Stiriában «az egész épületnek középponti elrendezése van; alakja derékszög s közepén nagy udvara van. Kétfelől a keskeny oldalon van be- és kijáró kapu». Azután itt is van gyalogjáró, mely hol korlátos, hol korlátatlan, s fölötte kinyúló teteje van. Kamrák, pince, ha nincsenek az épület alatt, körülbelül úgy vannak elhelyezve, mint a Rába—Lapines közt.

Én láttam mind a három típusból házat, s ha nem is teljesen megegyező a rábalapinesközi ház meg a stájer, de az bizonyos, hogy a hienc sokkal távolabb áll a stájertól is és a rábalapinesközitől, mint hogy összeköttetésbe hozhatnók akár-melyikkel is. Ezen nézetem erősítésére hivatkozom Dachler Antal most megjelent cikkére a Zföst. Volksk. 19. kötetében, hol e pontra vonatkozólag az én nézetemet erősíti meg. Egyebekben nem osztom a hiencokra vonatkozó véleményét.

Mindezek után még egy nyomósabb argumentumot hozok fel. Fischer Hermann példájára¹ én is egy vezetéknév-összehasonlítást próbáltam meg a rábalapinesközi nevekkel és a középstájerekkel, s kísérletem örvendetes eredménnyel járt. Mód-

¹ Dr. Hermann Fischer: *Die Schwaben in der ungarischen Grafschaft Szatmár*. Sonderabdruck aus den württembergischen Jahrbüchern für Statistik und Landeskunde. Stuttgart, 1911.

szerem az volt, hogy összeírtam a 18. és 19. századbeli anyakönyvekből a különböző vezetékeveket, először a Rába és Lapincs közt, azután kimentem Stájerországba s kezdtem kutatni, hogy hol is lehetne ezek nyomára jutni? S mindjárt az első helyen, Stift Reinban, feltűnő egyezéseket találtam, mi utam folytatására mindinkább sarkalt. Így azután a következő községek anyakönyveinek repertoriumát használtam: Rein, Eisbach, Greith, Hörgas, Pleesch, Meienhof, Gratwein, Judendorf, Strassengel, Gösting, Münzgraben in Graz (itt van Graz legrégibb lakosságának a névsora), Gleisdorf s filiái, Fehring s filiái, Hatzendorf, Habegg, Johnsdorf, Weinberg, Oberlamm, Unterlamm, Hohenbrugg, Stein és Tiefenbach.

Ha most már összehasonlítjuk a rábalapincsközi községek névjegyzékét a felsorolt stájer községekéivel s azután futólagosan egy-két hienc község névjegyzékével, látni fogjuk, hogy mily megegyezések, illetőleg eltérések fordulnak elő.

Először is a rábalapincsközi községek, mint Szentgotthárd, Nagyfalva, Badafalva, Pócsfalva, Nemetlak, Lapincsolaszi, Raks, Gyanafalva, Ercsenye és Kristyán (illet. Köröstyén) névjegyzékét nézzük. A neveknek írását nem változtatom meg olyanra, amilyen az ma, hanem a régi írásmódot követem.

A többi helyen előforduló ugyanazon neveket csak egyszerűen ki, de azért zárójelben odateszem rövidítve azon hitközség nevét, ahol ezen név előfordul, és pedig azért a hitközségét, mert annak a repertoriumában lelhető fel az illető név. A rövidítések, melyeket alkalmazok: Sz = Szentgotthárd, N = Nagyfalva (idetartozik: Nemetlak, Lapincsolaszi, Pócsfalva, Badafalva), Gy = Gyanafalva (idetartozik: Raks, Ercsenye, Köröstyén).

* Amersin (Sz)

Anbauer (N)

Annek (Sz)

Antoni (Sz)

Anzenkhofer (Sz)

* Arnold (Sz)

Aschenbrenner (Sz)

† Asztl (Sz)

* Auer (Sz)

Auerbeck (Sz)

* Augustin (Sz)

* Auner (Sz, N)

* Bäck (Gy)

* Bader (Sz)

Barsch (Sz)

* Bauer (Sz, Gy)

* Baumgartner (Sz)

† Baumgärtner (Sz)

* Bergmann (Sz)

† Bernard (N)

- * Bernhard (Sz)
- * Berger (Sz)
 - Besenhofer (N)
 - Besnitz (Sz)
- * Biber (Sz)
- † Binder (N, Gy)
 - Bleich (Sz)
 - Blössl (N)
 - Boger (Sz)
- * Böhm (Sz, N)
- * Böhmer (Sz)
- * Bohnstingl (N)
- * Boglitsch (Gy)
- * Braun (Sz, N)
- * Braunstein (N)
 - Breindl (Sz)
 - Breiningen (Gy)
 - Brennsberger (N)
- * Brenner (Sz)
 - Bründl (Sz)
- * Brunner (Gy)
- * Brükler (Gy)
- † Buckes (Gy)
- * Buchmann (Sz, N)
- * Burger (Sz)
 - Butter (N, Gy)
- † Czencz (Sz, N)
- † Czeiner (Sz)
- † Czuppan (Sz)
 - Dachs (Gy)
 - Dax (Sz, N, Gy)
 - Dampf (Sz)
- * Decker (Sz, N, Gy)
- * Denk (N)
- * Deutsch (Sz, N, Gy)
- * Dieter (Gy)
 - Dinges (Sz)
 - Dollmanits (N)
 - Domweber (Sz, N)
- * Doppel (N)
- * Dornfeld (Gy)
 - Drauch (N)
 - Drauffenberg (Sz)
- * Eckart (N)
- * Edlinger (Sz)
- * Egger (Sz)
- * Eibel (Sz)
 - Einbeck (Sz)
- * Einfalt (Sz)
- † Endli (Sz)
- † Er(r)itz (N, Gy)
 - Ernst (Sz)
- † Faller (Sz)
- * Fandl (N, Gy)
- * Fasching (N)
- † Feichtl (N)
 - Feitl (Gy)
- † Fenusz (Sz)
- † Ferber (Sz)
- * Feuchtl (Sz, N)
- * Fidler (Sz, N, Gy)
 - Fischl (Sz, Gy)
- * Fleck (N)
- * Fleischhacker (Sz)
 - Fogler (Sz)
- † Foksz (Sz)
- † Forauer (Gy)
 - Forján (Sz, Gy)
 - Földl (Sz)
- * Frank (Sz)
- * Friedrich (Sz)
- * Fröhlich (Sz)
- * Fux (N)
- † Galler (Sz)
 - Gaber (Sz)
 - Ganitzer (Sz)
 - Geber (Sz)
 - Geitner (Sz)

- * Geiger (Sz, Gy)
- Gerger (Gy)
- Gertner (Sz, N)
- Genohr (N)
- Genur (Sz)
- * Gether (Gy)
- * Gigler (Sz, N)
- Gibiser (N)
- Gimpel (Gy)
- † Gmaindl (Gy)
- Goczy (N)
- † Gogler (Sz)
- Gott (Sz)
- Gottsnam (N)
- Göber (Sz)
- * Graf (Sz, N)
- † Granitz (Gränitz, Grenicz)
- (Sz, N)
- † Gratz (Sz)
- † Gradt (Sz)
- Grau (Sz)
- † Grimm (Sz)
- † Griesz (Sz)
- * Gross (Gy)
- Grünwald (Sz)
- * Gruber (Sz)
- † Gumhold (Gy)
- * Guttman (N)
- Günther (Sz)
- * Haas (Sz)
- * Hacker (Sz)
- * Hafner (N, Gy)
- Hambek (Sz)
- * Hanusch (Sz)
- Hanzbaum (Sz)
- Hakkenberg (Sz)
- Hasin (N)
- † Hatner (N)
- * Hauptmann (N)
- * Hedl (Sz)
- * Held (Sz)
- * Hendl (Sz)
- Henig (Sz)
- Herczinger (Sz)
- * Hermann (Sz)
- * Hertzog (Sz)
- * Hess (N)
- † Hesch (N, Gy)
- * Herbst (Sz, N)
- † Herszl (Sz)
- † Hendler (N, Gy)
- Hettek (N)
- * Heinrich (Sz, N)
- † Heindler (N)
- † Hieb (Sz)
- † Hierzi (Sz, Gy)
- * Hirtenfelder (Gy)
- Hochedlinger (Sz)
- * Hoch (Gy)
- Hobisch (N, Gy)
- † Hoisl [Holsl] (Gy)
- * Holler (Sz, Gy)
- * Hödl (Sz, N)
- Höchtl (Sz)
- † Hösch (N)
- * Heuberger (Sz)
- * Huber (N)
- Ibitz (N, Gy)
- † Janczer (Gy)
- * Jaendl (Sz, N)
- * Jost (Gy)
- * Jud (N)
- * Kantz (z) (Sz, N)
- * Kainz (N)
- † Kandl (N, Gy)
- * Kaendl (N)
- * Kaiser (Sz)
- * Kasper (Sz, N)

- * Kar (-aa-, -h-) (N, Gy)
- * Karner (Sz, N, Gy)
- † Kaszpek (Sz)
- Kaus (Sz)
- * Kirchmayer (Sz)
- † Kerschbaummayr (Sz)
- † Keesz (Sz)
- * Kern (Gy)
- † Kerner (N)
- † Kettner (Gy)
- * Klandl (N)
- † Kleindl (Sz)
- * Kleinrath (Sz)
- * Klein (Sz)
- Kniebüchler (Sz, N)
- * Koch (N)
- † Kloiber (N, Gy)
- † Kluiber (Sz)
- * Kogler (Sz)
- * Koller (Sz)
- † Kollner (Sz)
- † Korr (Sz)
- Korpitsch (N)
- † Körber (N)
- * Kornhäusel (Sz)
- * Kollberger (Gy)
- * Körbler (Gy)
- * Kögl (Gy)
- * König (Sz, N)
- † Kranitz (ä) (Sz)
- * Kren (-nn) (Sz, N, Gy)
- * Kropf (Sz, N, Gy)
- * Kröpfel (Gy)
- * Kramer (N)
- * Krainer (Gy)
- * Kraner (N)
- † Krobot (N)
- * Krobek (Gy)
- * Kugler (Sz)
- Kuchel (N)
- Küchler (Sz)
- * Kuntner (Gy)
- † Krolmann (Sz)
- * Kuntz (Sz)
- * Lang (Sz, N, Gy)
- Langsfeld (Sz)
- † Labritz (N)
- * Lakner (N)
- Labitsch (N)
- * Lechs (x) (Sz, N, Gy)
- Lenk (Sz)
- * Lederer (N)
- * Leiner (Gy)
- † Leopold (Sz)
- * Legenstein (N)
- * Lewisch (Sz)
- * Lipp (Sz, Gy)
- * Loiber (Sz)
- * Lorber (Sz)
- * Löffler (Gy)
- * Lukitsch (N, Gy)
- * Marx (Max) (Sz, N)
- * Mahr (-aa-) (N, Gy)
- * Mandl (N, Gy)
- * Markus (N)
- * Mayer (Sz, N)
- Mayforth (Sz)
- * Meitz (Sz, N)
- † Metsek (N)
- * Merkl (N)
- Milchler (Sz)
- † Mohab (Sz)
- * Motz (N)
- † Mozer (Sz)
- * Moritz (Sz)
- † Multner (N)
- Murall (Sz)
- * Müller (Sz, Gy, N)

- * Müllner (N, Gy)
- Mück (Sz)
- † Mürth (-i-) (Gy)
- * Nagel (Sz, Gy)
- * Nellbauer (N, Gy)
- * Neuherz (Gy, N, Sz)
- * Neuhold (N, Gy)
- Niedermayer (N)
- * Nisl (Gy)
- * Nitsch (N, Gy)
- Ongern (Sz)
- * Orthof (Gy)
- Osterbauer (Sz)
- * Ott (Sz)
- * Paar (-ah-) (Gy)
- * Pausch (N)
- * Pilzer (Sz)
- † Platz (Sz)
- * Pock (Sz)
- Podecz (Sz)
- * Pongratz (N)
- * Ponstingl (Gy)
- * Posch (N, Gy)
- † Post (N)
- * Postl (Gy)
- Pölz (Sz)
- Preindl (Sz)
- Preisler (Sz)
- † Pummer (Sz)
- * Pflingstl (Gy)
- † Raab (Sz)
- * Radl (N, Gy)
- Raff(e)l (Gy)
- * Rauscher (Gy)
- * Rausch (N)
- † Räuschl (Sz)
- * Reichl (Sz)
- † Reischl (Sz)
- † Reuchl (Sz)
- * Reif (N)
- † Reinik (N)
- * Resch (Sz)
- * Richter (Sz)
- Ring (N)
- Rotdeutsch (Gy)
- Rottrech (N)
- * Rozenberger (Sz)
- Rumposch (N)
- * Rumpler (N)
- * Sammer (Sz)
- Sandtner (Gy)
- * Scharl (N)
- † Scheuer (N)
- * Schenk (Gy)
- * Schmid(t) (Sz, N, Gy)
- † Schmidler (Sz)
- * Schnabel (Sz)
- Schneflock (Sz)
- * Schneider (Sz)
- Schlissmann (Sz)
- Schlemmer (N)
- † Schratt (Gy, Sz)
- * Schrott (Gy)
- Schreiner (Sz)
- * Schrey(i) (Sz, N)
- Schrettner (Gy)
- * Schuster (N)
- * Schwab (Sz, N, Gy)
- * Schwartz (z) (Sz, N, Gy)
- * Schweitzer (Gy)
- * Seidl (Gy)
- Seyer (Sz)
- * Sitzwohl (N, Gy)
- * Sommer (Sz, N, Gy)
- Spergel (Sz)
- Springer (Sz)
- * Stadler (Gy)
- * Stangl (Gy)

† Stekl (N)
 * Sucher (Gy)
 Suchitz (Sz)
 † Summer (Sz)
 * Supper (N, Gy, Sz)
 * Stökl (N)
 * Stöger (Sz)
 * Strini (y) (N, Gy)
 * Taschner (N, Gy)
 * Taucher (Sz, N, Gy)
 Tauser (Sz)
 † Thaumes (N)
 † Temel (Gy)
 * Thomas (N, Gy)
 Tomweber (Gy, N)
 Treiner (Sz)
 * Trummer (Gy)
 Trauch (N)
 Türk (Sz, Gy)
 * Unger (Sz, N, Gy)
 Umathum (Sz)
 † Vogler (Sz)
 * Vötsch (N)
 Venus (Sz)
 * Wagner (Sz, N, Gy)

* Walter (Sz, Gy)
 † Wailand (N)
 Wandiwar (N)
 * Weber (Sz, N, Gy)
 Weishof (N)
 * Weiss (Gy)
 * Werner (N)
 Wesch (Sz, Gy)
 * Wind (Sz, N, Gy)
 * Windisch (N, Gy)
 * Winkler (Gy, Sz)
 * Wirth (Sz)
 * Wolf (N)
 † Würth (Sz)
 † Wuscher (N)
 * Wurzinger (Gy)
 * Zach (Sz, N, Gy)
 * Zangl (N)
 * Zehenter (N)
 * Zens (tz) (N, Gy)
 Zenker (Sz)
 * Zigler (Sz)
 † Zinki (Gy)
 * Zotter (Gy)
 * Zwickl (N).

Ezen nevekhez a következő megfeleléseket találtam stájer
utamon:

Amersin (M, F)
 Arnhold (F, Gl)
 Arthof (F)
 Aster (Gl)
 Auer (M, G)
 Augustin (M, Gl)
 Auner (M, Gl, F, H)
 Baar (F)
 Bader (M)
 Bauer (H, R, G, M, Gl, F)
 Baumann (H)

Baumgartner (H, G, M, Gl, F)
 Bausch (U, Gl, F)
 Bäck (Ei, G, M)
 Berger (Hg, M, Gl)
 Bergmann (K, P, G, M)
 Bernhart (G, Gl)
 Biber (M)
 Boglitsch (Thallak)
 Bock (M, F)
 Böhm (R, M, F)
 Böhmer (M)

Bohnstingl (M, Gl)
 Braun (M, F)
 Braunstein (F)
 Brenner (R, M)
 Brunner (G)
 Brückler (R)
 Bucher (G, M, Gl)
 Buchmann (M)
 Burger (M)
 Decker (M, F)
 Denk (M, F, Gl)
 Dengg (M, F, Gl)
 Deutsch (H, G, M)
 Demmel (H, G, M, Gl)
 Dieterer (H)
 Dieter (M, Gl)
 Dieterich (F)
 Doppel (M)
 Dornfeld (H)
 Eberhart (Thallak)
 Eckhart (M, Tal)
 Edlinger (M)
 Egger (Gl, F)
 Eibl (H, Gl)
 Einfalt (M)
 Emtl (R)
 Eybel (M, F)
 Fandl (M)
 Fasching (H, M, G, Gl)
 Faundl (M)
 Feidl (Gl)
 Fetz (F)
 Feuchtel (Gl)
 Fidler (G, M, Gl, F)
 Fleck (M, Gl)
 Fleischhacker (Gl)
 Fogg (G)
 Förber (Gl)
 Fötsch (H)

Frank (H, Ei, Hg, G, M)
 Friedrich (M, Gl)
 Fritz (H, M, F, Gl)
 Fröhlich (G, M)
 Fuchs (H, Hg, R, M, G, Gl)
 Gemeindl (H)
 Geiger (H)
 Getherr (H)
 Gigler (H, F)
 Goll (Gl)
 Grad (Gl)
 Graf (Gl, F)
 Gratzner (Gl)
 Griessl (Gl)
 Grimm (M)
 Gross (H, Gl, F)
 Gruber (H, G, M, Gl, F)
 Gumholdin (Gl)
 Gutmann (H, Gl)
 Haass (H, Gl, M)
 Hacker (M, Gl)
 Hafner (F, M, Gl)
 Handl (Hg)
 Händl (Gl)
 Hanuš (M)
 Hartner (F, Gl, M)
 Hasiba (M, G)
 Hauptmann (F)
 Hedl (M)
 Heinrich (F, M, G, Hg)
 Heiberger (Gl)
 Held (M, Ei)
 Hermann (H, M, G, Gl)
 Herzl (M, Gl)
 Herbst (F, M)
 Herzer (G)
 Herzog (Gl, M, Hg)
 Hess (M)
 Heschl (Gl)

- Hiebler (Gl)
 Hierzer (M, G)
 Hirtenfelder (Gl, M)
 Hirtzin (M)
 Hirzer (Gl, M)
 Hirbst (F)
 Hirst (F)
 Hirz (K, P)
 Hoch (H)
 Hofmann (H, M, Gl)
 Hoiser (K)
 Holler (H, Gl, M, Hg)
 Hollerer (K)
 Holzer (H, G)
 Hödl (H, M, G, Gl)
 Hörbst (H, Gl)
 Hörzer (Gl, H, Hg)
 Huber (M)
 Huis (R, F)
 Hütter (H, M, G, F, Gl)
 Jaendl (H, M)
 Jandl (G, M)
 Jandler (M)
 Janser (H)
 Jantscher (M, K)
 Jaritz (H, P, G, M)
 Jost (G, M, Selenz)
 Jud (M)
 Kaar (M)
 Kahr (R, G)
 Kaendl (M)
 Kainz (Ei)
 Kaiser (M)
 Kanitz (M, H)
 Kanz (M)
 Karrer (M)
 Karrin (M)
 Karner (M, G, H, Gl)
 Kas (M)
 Kasper (M, Hg, G, F, Gl, Ei)
 Kern(n) (M, G, F, H, Gl)
 Kegel (F)
 Keindl (Ei)
 Kettler (M)
 Keyr (R)
 Kerschbaumer (M)
 Kirchmayer (M)
 Klandl (H)
 Klein (M)
 Kleinl (M)
 Kleinrath (M)
 Kluber (H)
 Koch (G)
 Kocher (M, F)
 Kohlberger (M)
 Kohlmann (M, K)
 Kopitsch (M, F)
 Kogl (H)
 Kogler (M, K, Ei, R)
 Kornhäusl (M)
 Korhäusel (F)
 Kohler (H)
 Koller (M, Ei, G, F, H)
 Kollmann (G, Gl)
 Kögl (M, Hg, F, Gl)
 Köggel (Hg, K)
 Kögler (Ei)
 Körbler (M)
 Königin (M, F, H, Gl)
 Krammer (G, M)
 Kraner (F, M)
 Krainer (M, R, F, Gl)
 Krainz (M, Hg)
 Krenn (K, F, H)
 Krobek (Gl)
 Krobath (M)
 Kropf (H, Gl)
 Kröpfel (H)

- Kugler (M)
 Kuller (M)
 Kullmann (K, P)
 Kuntner (M, H)
 Kunz (M, G)
 Lackner (M, F, G, Gl, Hg, R)
 Lang (M, H, F, G)
 Laritz (M)
 Lebisch (F)
 Lederer (F, H, Gl)
 Legenstein (M, F)
 Lepold (M)
 Lewisch (F)
 Lex (M, G, R)
 Leiner (M)
 Lipp (M, H, F, G)
 Loiber (M)¹
 Lorber (M)
 Löffler (M, H, F, G)
 Lugitsch (M)
 Lukitz (M)
 Lukitsch (F)
 Luiber (M)
 Mahr (M)
 Mandl (M)
 Maitz (M)
 Markl (M)
 Markus (M)
 Marx (M)
 Maurer (M, F, G, Gl)
 Mayr (M)
 Meier (H, R, G, Gl, F)
 Meitz (F, H)
 Mesek (G)
 Meyr (G, Gl)
 Miller (F)
 Mirth (R)
 Mitschek (M)
 Mohopp (M)
 Molterer (G)
 Moritz (Ei, G)
 Moritzin (M)
 Moser (Gl)
 Motz (M)
 Möhrt (M, F, H)
 Multerer (M)
 Müller (R, Gl)
 Müllner (M, F, H)
 Nag(e)l (M, Gl, Hg)
 Neubauer (M, H, F, G, Gl)
 Neuherz (ei) (M, Gl, H)
 Neuhold (M, F, G, Gl, Ei)
 Ni(e)ss (F, M, Gl)
 Nizlin (Gl)
 Nitsch(e) (M, G)
 Orthofer (M)
 Ostermann (M)
 Ott (M)
 Otter (Gl)
 Otterin (Gl)
 Paar (F, Gl, M, G, Hg)
 Pader (F)
 Pauer (M)
 Pausch (F, M, G)
 Päck (F)
 Peinstingl (F, Gl)
 Perger (G, F)
 Pfeiffer (H)
 Pfingstl (M, H, F)
 Piber (Gl)
 Pilz[in] (F, M, Gl, G)
 Pinter (H, Gl, Hg)
 Plazer (H, M)
 Pock (M, H)

¹ Más tintával az o-ra «z» került.

- Pogglitsch (R)
 Pommer (M)
 Pongratz (M)
 Ponstingl (F, Gl)
 Posch (H, Hg, F, G, M)
 Postl (Gl)
 Printz (M)
 Pucher (M, G, Hg)
 Puchhaus (Gereuth)
 Raaber (M)
 Radl (H, M, F)
 Radler (Gl)
 Rauch (M, Gl, F)
 Rausch (H, G, M)
 Rauscher (H, M)
 Reichl (M)
 Reif (M)
 Reinisch (Ei, M)
 Resch (M, Gl, F)
 Richter (M)
 Rosenberger (H, M, Gl)
 Rösch (Gl)
 Rumpler (G, M, F)
 Sammer (G, H, M)
 Scharl (M)
 Scharler (Gl)
 Schauer (M)
 Schenk (G, M, R)
 Schmid(t) (H, Gl, F, G, Hg)
 Schmidl (M)
 Schnabel (G, M, Hg)
 Schneider (H, Gl, M)
 Schrottner (R)
 Schrott (M)
 Schrotter (G)
 Schrey (H, Gl, M)
 Schuster (R, Gl, G, F, M, H)
 Schwab (Gl, F, M)
 Schwartz (z) (Gl, M)
 Schweintzer (H)
 Schweizer (M)
 Seidl (H, Gl, F, M)
 Sitzwohl (H, Gl, F, M)
 Sommer (G, Gl, F, M)
 Stadler (G, Ei, K)
 Stangl (Gl, M, G, R)
 Stöger (M)
 Stöckl (P, G, M)
 Strini (M)
 Sucher (M)
 Suggest (K)
 Supper (H, Gl, K, M)
 Supperl (Gl)
 Suppan (M, H, Gl, F, G)
 Taschner (G, M, Hg)
 Taucher (H, Gl, F, M)
 Temmel (R, M)
 Deutsch (Ei, M, F)
 Thomas (H, M, Gl)
 Thomaser (Gl)
 Thomaserin (Gl)
 Trummer (H, Ei, G, M, Gl, F)
 Unger (H, G, M, Gl, F)
 Valler (M)
 Veiler (M)
 Vötsch (K)
 Vorauer (H, M)
 Wagner (H, F, Gl, M, G, R)
 Walter (M, G)
 Wieland (M)
 Weber (F, Gl, M, G, H, Ei,
 K, Selenz)
 Weiss (F, Gl, M, G)
 Werner (Gl, M, R)
 Wind (M)
 Windner (H)
 Windisch (F, Gl, M, G)
 Winkler (M, G, H)

Wirth (M, K)	Zehenter (M)
Wolf (F, Gl, M, G)	Zenz (G, M, K, Hg)
Wötsch (M)	Ziegler (H)
Wusser (G)	Zink (H, M)
Wutschger (Gl)	Zott (Gl)
Wurzinger (F, M)	Zotter (F, Gl, M)
Zach (R, G, H, F, M)	Zwickel (M, H, F)
Zangl (-kl) (F, M, G, H)	Zeiner (G, R)
Zangerl (M)	

Ezen második névjegyzéknél a következő rövidítéseket alkalmaztam: Ei = Eisbach, F = Fehring, G = Gratwein (idetartozik: Gratwein, Gösting, Hörgas, Judendorf, Strassengel), Gl = Gleisdorf, K = Kehr, M = Münzgraben in Graz, P = Plesch, R = Rein, H = Hatzendorf (idetartozik: Hatzendorf, Habegg, Hohenbrugg, Johnsdorf, Oberlamm, Unterlamm, Stein, Tiefenbach, Weinberg), Hg = Hörgas (ez a másik Hörgastól különbözik s Reinhoz tartozik).

A teljes megfeleléseket csillaggal jelölöm, a nem teljeseket kereszttel.

Az eltéréseket illetőleg a következőket lehetne felhozni:

Elsősorban Heintze felfogását citálom, mely röviden sok eltérésnek fogja magyarázatát adni: «Manche dieser ursprünglich altdeutschen Namen treten infolge mundartlicher und anderer Einflüsse in ausserordentlich vielen verschiedenen Formen auf, z. B. altdeutsch Ricohard findet sich als: Richard, Richert, Riechert — Riegert — Reichhart, Reichard, Reichert — Rickert, Ritschard — Ritsert; ungerechnet die bloss orthographischen Abweichungen: Liutbald tritt gar in mehr als 20 Formen auf: Liebaldt, Liebold, Liebhold, Libelt, Liebel, Liepelt, — Lippelt, Lippel — Leopold — Lepold, Lepel, — Leppelt, — Luppold, — Lubold — Laubhold — Leupold — Leybold — Leibel, Leibhold, Leipold, Leipel etc.»¹

Ehhez még a mi speciális eseteinket illetőleg a következőket szeretném fűzni:

Az -er és -in-re végződő nevek úgyszólván teljesen a plebánosoktól származnak. Ha t. i. Pint családban gyermek szü-

¹ Prof. A. Heintze: *Die deutschen Familiennamen*. Halle, 1903.² 32. l.

letett, akkor a plebános a gyermek keresztnévét leírván, odairja szülei nevét is, atyját Pinternek, anyját Schwarzin-nak jegyezvén az anyakönyvbe. Későbbi időben már e bejegyzésekre támaszkodik az anyakönyvvezető s csinál pl. a Pinterből egy Pinterert. De mikor már rendszeresebben, rubrikák szerint kezdik bejegyezni a neveket, akkor nagyobb gondot is fordítanak a beírásra s a felesleges megtoldásokat elhagyva, leírják a gondolt eredeti nevet.

Amint az eredeti nevet himnemű vagy nőnemű szóképzővel látták el, úgy divat lehetett a kis gyermekeknél a kicsinyítés, amire az -l képzős nevek mutatnak s mint ez felső német területen tényleg meg is történt.¹

Igy aztán megegyező neveknek vehetjük mindazokat az -er, -erl, -l és -in végződésű neveket, melyeknek a töve megegyező.

Megemlítendő itt mindjárt a másik szóképzési különlegesség, mely specialiter Magyarországon fordul elő, hol az egyes neveket a plebánosok megmagyarosítottak egy -i vagy -y hozzáadásával: grazi Zink, nálunk Zinky, Hirzer — Hirczy stb. Persze itt — ezt valószínűbbnek is gondolom — hangtani okok is játszhattak közre. T. i. -er-et a Rába és Lapincs közt *ə*-nek ejtették. Ezen *ə*-nek — határozatlan fonétikai értékénél fogva — a kiejtése magyar plebános fülében az *i* hang benyomását kelthette s ezt így be is írta az anyakönyvbe. Így lett a gyanafalvi Hirzerből Hirczy.

A hangtani jelenségekre, melyek itt a neveknel találhatók, röviden a következőkép felelhetünk:

1. A mediák a nyj. szabályai szerint váltakoznak a tenuisokkal. (L. a mediák tárgyalását!) Hogy kiejtés szerint írták be a neveket, ez különösen nálunk érthető, mert a magyar élesen feltünteti a media és tenuis közti különbséget.

2. *h*, jöllehet e hang mint szótagkezdő megvan a nyjban, mégis sokszor kis zörejénél fogva eltűnt a szóközépről. Ennek nyomát már a latin Bernhardus és Bernardusban is látjuk.

3. *r* mássalhangzó előtt s vokális után nálunk vokalizálódik s így az előtte lévő vokálissal együtt diftongust mutat, hacsak az vele nem egynemű, melyet ilyenkor *ā*-vá vonunk össze.

4. *n* erős nazálítás folytán kiesett.

5. *eu* bajor-osztr. dialektusban *a^e*.

¹ Heintze: *Die d. Fam.* 32. l.

6. $\ddot{u} > i$; (l. az \ddot{u} tárgyalását!); $a > o$ (l. az a -hangról szóló részt!); $\ddot{o} > \bar{e}$ v. \bar{e} ; oi és ui váltakozik, mire Hoiser és Huis, továbbá a Kloiber név mutat, melyet legtöbbször o -val írnak, de u -val ejtenek.

7. o és ei váltakozásának magyarázatára szolgáljon e példa: ei n előtt a nyj-ban $\tilde{u}^a: p\tilde{u}^a$ (Bein); de o is hasonlóképp \tilde{u}^a n előtt: $p\tilde{u}^a$ (Bohne), innen a Bohn- és Beinstingl. — a m előtt \tilde{a}^u lesz sok esetben.

8. a hangsúlytalanság folytán e -vé gyengül, hangsúlytalanság folytán aztán e sokszor el is vész: Eibl < Eibel.

9. $n + \check{s}$ és $n + s$ közt nyjokban $-t$ - fejlődik.

10. o l és m előtt délbajor nyjban rendszeren u lesz.

11. Minthogy a nevek beírása kiejtés szerint történt, a hasonló hangbenyomást keltő hangok a legtarkább változatokat mutatják. A következőket találjuk: a — aa , a — ah , aa — ah , ai — ei , d — dt , \ddot{a} — e , f — v , g — gg , hl — ll , chs — x , i — ie , i — y , k — ck , m — mm , n — nn , p — pp , r — rr , s — ss , t — tt , t — th , z — tz , z — zz .

12. Idegen (magyar vagy vend) ortografia hatása látszik ezekben: \check{s} — sch , ncz — ns (nyj— nts), intervok. s és z , $-tz$ és $-tsch$, w és magyar v , ném. v magy. f , ném. sch magy. ss stb.

13. l és n változásának téves akusztikai hatás lehet az oka.

14. Sokszor hang elvesztés fordul elő nyjokban.

15. Rossz olvasás eredménye lehet a következő szavak leírása: Kaszpek, Krolman (Kohlman?), Metsek (Messek?)

16. Analogikus hatást kell látnunk ezen szavakban: Baumgartner és —gärtner, Suppan és Czuppan, Endli és Emtl (most is Riedli, Kindli!)

Egyes neveket meg csak speciális magyarázatok fejtenék meg. Itt felemlíthetnők Eritzet, talán Jaritz-ból így: $*i^a\text{rits}$ < $e^a\text{rits}$ < $erits$; Krainz és Granitzot, Reinick és Reinischt, Schauer és Scheuert, Wieland és Wailand stb.

Végül tekintetbe veendő itt még az intelligensek nyelve, kik ai helyett a baj.-osztr. dialektus területén a -t ejtenek: $zwei = tsw\ddot{a}$ (népnél $tsw\ddot{o}^a$). Így lehetne megmagyarázni a Jaindl—Jandl, Krainz—Kranz, Kainz—Kanz, Klaindl—Klandl stb. Talán így lehetne a Maar-ból a Mayrt is kihozni, sőt analogiára támaszkodva (itt e területen) a Meiert is? Talán Kerschbaum-mayer és Kerschbaumer is összefüggnek úgy, hogy a nyjbeli $ma^{\tilde{a}} > m^e$ -vé gyengült.

Annak oka, hogy nem találtam meg az összes neveket, elsősorban az, hogy Közép-Stájerország összes anyakönyveit nem néztem át, másodsorban, hogy a Rába és Lapincs közé később is jöttek bevándorlók, és pedig mindenfelől. Egyesekről ezt tudom pl.: a Dinges-család Torontál megyéből jött, a Hambek-család a Lapincson túl telepedett le stb. Tekintetbe veendő még az, hogy leginkább az iparososztály nevei ütnek el; azután, hogy a közelben vendek laknak, kik mindig élénk összeköttetésben voltak a Rába és Lapincs közével, ideházasodtak stb. Egyes nevek vend eredete biztos. Így Szuchitz Felsőszölnöknön Szukits, Korpitsch Szakonyfalván Krbič stb.

Mindezek után eredményképen kimondhatjuk, hogy 382 név közül 275 megegyezik.

A betelepülés ideje bizonytalan; de mindenesetre az 1664-iki nagy ütközet előtt történt, mert már ott laktak Nagyfalván a Schrei, Schwartz, Lang, Granitz családok, amint azt egy derék nagyfalvi gazda, Granitz Mihály, kivonatban¹ Mayer munkájából² (nem juthattam hozzá az eredetihez) megőrizte a következő sorokban: «Dieser Überfall war gewaltig auf 2. Seiten der 1-te beyn Daxen Zipf und Georg Lang seinen Acker..... nicht weit von einer Anhöhe beym Franz Wolf und Melchior Ring seinen Acker abermahl..... Nun die Türken waren einen Flügel in Meckendorf besetzten die Halb Insel beym Dorf welches dazumal nur 30 Haus hatte von welchen Sie nur 4. Häuser besetzten als des jetzigen Georg Granitz, Franz Windisch, Michael Schrey, Franz Schwarz». E hely mellett bizonyít azután Heimb munkája is: «..... versus Orientem Jacobum Strini, Joannem Jud et alterum Joannem Long: ad Occidentem Joannem Schrey omnes Badafalvenses: ac demum ad Septentrionem Georgium Hobisch et Michaellem Teutsch etc.».³

Miután ennyi megfelelést találtunk a Rába-Lapincs között és Közép-Stájerországban, összehasonlításképen nézzünk

¹ Auszug der Kriegsgeschichte in Meckendorf (jetzt) Mogersdorf genat wird, welche im Jahre 1664 am 1-ten August ins Werk gegangen ist.

² Herausgegeben zu Hayn in Schlesiens von Martin Mayer. Gedruckt zu Frankfurt am Mayn bey Johan Görten am 14-ten September 1672 mit 9. Theil.

³ P. Theofilii Heimb: *Notitia historica de ortu et progressu abbatiæ sacri ordinis Cisterciensis B. M. V. Ad S. Gotthardum dictæ etc.* Viennæ, 1764. 133. l.

neveket egy-két hienc községből is. Így pl. Vörösvárt a következő nevek találhatók:

Aspan	Leitner
Bauer	Magl
Bradl	Neubauer
Derkowitsch	Oswald
Dirnbeck	Paul
Drobitsch	Sauer
Ecker	Saurer
Guger	Schaffer
Halper	Taschler
Hanner	Tatinger
Heid	Tomisser
Janisch	Wagner
Koger	Werhanowitsch
Kratzer	Wölfer

Órálláson (Oberdorf) a következő nevek fordulnak elő:

Brunner	Lederer
Fassl	Lorenz
Halper	Mühl
Hetfleisch	Platzer
Janisch	Tuider
Konrath	Wagner
Kopfer	Zartler

E részhez a következő anyakönyveket, illetőleg munkákat használtam:

Index a megkereszteltekről Szentgotthárdon. 1827-től.

Index a nagyfalvi megkeresztelték anyakönyvéhez. 1831—72.

A megkeresztelték anyakönyve. Gyanafalva, 1820—58.

Repertorium der Getauften in der Dekanatspfarr des Stiftes Rhein vom Jahre 1786.

Repertorium für das Taufbuch der Pfarre Gratwein.

Repertorium der Münzgrabner Pfarr in Graz ab 1784.

Repertorium über die Taufbücher I—V. (1759—1840) und Namensverzeichnis zum Geburtsbuche VII. und VIII. der Pfarre St. Laurentii in Gleisdorf ab 1874.

Register über die in Pfarr Fehring Getauften vom Jahre 1703 bis einschliessig 1810.

Geburts- und Taufbuch der Pfarre St. Peter und Pauli in Hatzendorf angefangen vom Jahre 1784 bis 1832.

A. v. Jaksch: *Ueber Ortsnamen und Ortsnamenforschung mit bes. Rücksicht auf Kärnten.* Klagenfurt, 1891.

Prof. A. Heintze: *Die deutschen Familiennamen.* Halle, 1903².

Dr. Hermann Fischer: *Die Schwaben in der ungarischen Grafenschaft Szatmár.* Sonderabdruck aus den württembergischen Jahrbüchern für Statistik und Landeskunde, Stuttgart, 1911. 32. ll.

Stark: *Die Kosenamen der Germanen.*

Förstemann: *Altdeutsche Personennamen.* Nordhausen 1856—72.

Mindezek után rátérek most már munkám leglényegesebb részére, nyelvjárásunk leírására. Ez lesz az utolsó s azt hiszem legerősebb bizonyíték azon pontra vonatkozólag, hogy a rábalapincsköziek nem hiencek, s ez fogja majd valamikor, ha a középstájer dialektusról egységes munka fog megjelenni, azt bizonyítani, hogy a stájer és rábalapincsközi dialektus egy és ugyanaz, hogy mindkettő délbajor nyelvjárás.

A tárgyalandó nyelvjárás alapjául a Szentgotthárdtól 3 km-nyire fekvő Nagyfalva tájszólását vettem, de nem hagytam figyelmen kívül a többi rábalapincsközi községeket sem, úgymint Lapincsolaszit, Némétlakot, Pócsfalvát, Badafalvát, Raksot, Gyana-falvát, Ercsenyét és Köröstyént. Sőt a Henconia nyelvjárását (főleg Vörösvárét) sem mellőztem.

A tárgyalásnál Wegener szabályait tartottam szem előtt, melyeket ő Paul Grundrissének I. 931. lapján állít fel:

«1. Es ist notwendig eine genaue phonetische Beschreibung eines jeden in den drei Sprachkreisen auftretenden Sprachlautes.

2. Sodann bedarf es einer erschöpfenden Übersicht über die Vertretung der einzelnen urgerm. Laute innerhalb des darzustellenden Dialektes, damit die historische Grammatik im Stande ist, die Dialekt-darstellung zu verwerten».¹

Ezen két szabály szerint munkám két részre szakad, melynek elseje nyelvjárásunk hangjainak fonétikai értékét határozza meg, a másik pedig történeti fejlődésüket állítja szemünk elé.

¹ Wegener: *Die Bearbeitung der lebenden Mundarten.* Paul's Gr. I. 931.

Itt még megjegyzem, hogy az egyes hangoknál az óbajorból indulok ki, mely módszerben különös segítségemre volt Schmidt Henriknek legutóbb megjelent munkája a ZfdM-ban (VI. 1911. 97. ll.) és Dr. L. Schatz *Altbairische Grammatik*-ja.

A hangokat Sievers betűivel jelölöm. Egyébként a következő munkákat használtam:

E. Sievers: *Grundzüge der Phonetik*. Leipzig, 1901⁵.

Szinnyei József: *A finn-ugor nyelvek összehasonlító hang- és alaktana*. Egyetemi előadások. 1911/12.

Victor: *Kleine Phonetik*. Leipzig, 1901².

W. Braune: *Ahd. Grammatik*. Halle, 1886.

W. Braune: *Abriss der ahd. Grammatik*. Halle, 1910⁴.

Bedi Rezső: *A soproni hienc nyelvjárás hangtana*. Sopron, 1912.

L. A. Biró: *Lautelehre der heanzischen Mundart von Neckemarkt*. Leipzig, 1910.

K. Bohnenberger: *Auslautendes G im Oberdeutschen*. PBB. 31, 383 ll. (1906.)

K. Bohnenberger: *Ueber gât/gêt im Bairischen*. PBB. 22, 208 ll. (1897.)

Dengl János: *Az orczyfalvi német nyelvjárás hangtana*. Budapest, 1907.

Dr. Gedeon Lajos: *Az alsó-meczenzéfi német nyelvjárás hangtana*. Bp., 1905.

Gréb Gyula: *A szepesi felföld német nyelvjárása*. Bp., 1906.

Hajnal Márton: *Az isztiméri német nyelvjárás hangtana*. Bp., 1906.

Heise—Lyon: *Deutsche Grammatik*. Hannover und Leipzig, 1900.

W. Horn: *Einige Fälle von Konsonantenverschwund in den Mundarten*. PBB. 22, 217 ll. (1897.)

T. E. Karsten: *Zur Scheidung der kurzen E-Laute im Mhd.* PBB. 28, 254 ll. (1903.)

Dr. Fr. Kauffmann: *Gesch. der schwäb. Mundart im Mittelalter und in der Neuzeit*. Strassburg, 1890.

Dr. Kräuter Ferenc: *A nicekyfalvi német nyelvjárás hangtana*. 1907.

P. Lessiak: *Beiträge zur Dialektgeographie der österreichischen Alpenländer*. ZfdM. 4, 1 ll. (1909.)

- P. Lessiak: *Die Mundart von Pernegg*. PBB. 28, 1 ll. (1903.)
 Lindenschmidt Mihály: *A verbászi nyelvjárás alaktana*. Bp., 1905.
 Karl Luick: *Die Qualität der mhd. ē-Laute nach den lebenden Dialekten*. PBB. 11, 492 ll. (1886.)
 R. Michel: *Die Mundart von Seifhennersdorf*. PBB. 15. (1891.)
 Müller József: *A franzfeldi német nyelvjárás*. Bp., 1901.
 J. W. Nagel: *Grammatische Analyse des niederösterreichischen Dialektes im Anschluss an den «Roanad»*. 1886.
 H. Paul: *Mhd. Grammatik*. Halle, 1908.
 Petz Gedeon: *A német E-hangokról*. EPhK. 14, 230 ll. (1890.)
 Popper Stefánia: *A zombolyai német nyelvjárás*. Bp., 1906.
 Potoczky Lajos: *A zebegényi német nyelvjárás*. Bp., 1910.
 Révai József: *A csenei német nyelvjárás hangtana*. Bp., 1910.
 Dr. J. Schatz: *Altbairische Grammatik*. Göttingen, 1907.
 Dr. J. Schatz: *Die Mundart von Imst*. Strassburg, 1897.
 J. A. Schmeller: *Mundarten Baierns*. München, 1821.
 H. F. Schmidt: *Lautlehre der rheinfränkischen Mundart der Sprachinsel Verbász in Südungarn*. ZfdM. VI, 97 ll. 1911.
 Schmidt Henrik: *A verbászi német nyelvjárás*. (Különlenyomat az EPhK. XXIII. kötetéből.)
 Schäfer Illés: *A kalaznói német nyelvjárás hangtana*. Bp., 1908.
 E. Sievers: *Mhd. schemen*. PBB. 28, 260 ll. (1903.)
 S. Singer: *Zum ahd. Vokalismus*. PBB. 11, 287 ll. (1886.)
 Szelényi Gy. Ödön: *A német Umlaut hangtörvénye*. Bp., 1901.
 Phil. Wegener: *Die Bearbeitung der lebenden Mundarten*. Paul's Gr. 1, 931 ll. 1911³.
 W. Willmans: *Deutsche Grammatik*. Strassburg. 1. köt. 1897².
 K. Weinhold: *Bayrische Gramm.* 1867.

Használtam még a következő szótárakat:

- Fr. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch*... Strassburg, 1910⁷.
 M. Lexer: *Mhd. Wörterbuch*. Leipzig, 1872—78.
 H. Paul: *Deutsches Wörterbuch*. Halle, 1897.
 J. A. Schmeller: *Bairisches Wörterbuch* bearb. von G. H. Frommann. München, 1872—77.
 Otto Schade: *Altdeutsches Wörterbuch*. Halle, 1866.
 Dr. Fr. Tetzner: *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig. (Reclam.)

HANGTAN.

A hangok képzése.

Alaphelyzet.

Ha nyugalmi helyzetben van a nyelv, akkor úgy foglal helyet a szájüregben, hogy a nyelv hegye megérinti az alsó metszőfogakat, háta kissé emelkedettebben van s a széle gyengéden az alsó zápfogakon nyugszik. A nyelvnek a helyzete a hiennél is csaknem ugyanaz, csak hogy míg ott laza az artikuláció, s a nyelv feszültsége meglehetősen gyenge, addig itt feszült az artikuláció s a nyelv minden porcikája majdnem feszült helyzetben van. A gégeartikuláció is energikusabb a Rába és Lapincs közt, amiért itt magasabb hangon, gyorsabban s nem oly vontatottan beszélnek, mint pl. Henconiában.

A hangok közül a vokálisok leginkább a szájüreg elülső részében képződnek, de azért a hátsó artikulációnak is van nyoma. Ezenkívül megjegyzendő, hogy nemcsak ajakkerekítés, hanem ajakesucsorítás (ha gyenge is) előfordul.

A nyelvjárásunkban a zenei hangsúly (*tonicus accentus*) az uralkodó.

A magánhangzók.

Nyelvjárásunkban a következő magánhangzók vannak:

a) rövid: $i, e, \epsilon, \alpha, u, o, a, \ddot{o}, \ddot{u}, \partial$ [$= \overset{a}{a}, \overset{e}{e}, \overset{\epsilon}{\epsilon}, \overset{o}{o}, \overset{i}{i}, \overset{\ddot{u}}{\ddot{u}}$];

b) hosszú: $\bar{i}, \bar{e}, \bar{u}, \bar{o}, \bar{a}.$

i

illabiális hang. Képződésénél a nyelv nyugalmi helyzetéből kissé hátrahúzódik, magas (high) vertikális állást vesz, miközben hegye az alsó alveolákat érinti s az alsó állkapocs kissé leereszkedik. A nyelv szinte összezsugorodik, a gégefő kissé emelkedik ugyan, mindamellett nem feszülnek meg a hangszalagok, amiért ez az *i* tompa

A hosszú *i* képződésénél a nyelv hegye az alsó metszőfogakat érinti, az állkapocs annyira leereszkedik, hogy legalább is 5 mm-nyi nyílás támad az alsó s felső fogsor közt, a gégefő észrevehető módon emelkedik, s úgy a nyelvizmok, mint a hangszalagok megfeszülnek.

Orrhangok előtt orrhangú ejtése van az *i*-nek, mely kis mértékben tapasztalható akkor, ha a nazális megmarad, nagy mértékben, ha a nazális kiesik. Jele: *ĩ*.

A hangsúlytalan *i* néha tökéletlenül képződik s mint svarabbakti jelenik meg.

e

E hang képzésénél a nyelv hegye az alsó metszőfogak élét érinti, maga a nyelv kissé hátrahúzódik, miáltal a nyelv háta domború helyzetbe kerül. Az alsó állkapocs 5—6 mm-nyire leereszkedik. Feszültségről nincs szó; az ajkak sem végeznek pozitív funkciót. A szájnnyílás meglehetősen szűk.

Ez az *e* lehet hosszú is, ami az izmokban történő feszültség folytán jön létre.

Nazálisok előtt ugyanaz a processzus állhat be, mint az *i*-nél láttuk. Jele: *ẽ*.

Előfordul még nyelvjárásunkban, de csak diftongusban, a nagyon nyílt *e*, melyet *œ*-vel jelölök. Ez teljesen illabiális hang. A szájszöglet nagy, az állkapocs körülbelül 1 cm-nyire ereszkedik le, a gégefő nem emelkedik, a nyelv hegye pedig nem a metszőfogak élét érinti, hanem belső oldalukhoz tapad s háta dorzális helyzetet mutat.

Előfordul az *ɛ* is, mely nyíltabb az *œ*-nél.

u.

Mikor *e* hangot képezzük, akkor a nyelv hegye az alsó foghúshoz nyomódik, a háta felemelkedik s közeljár a szájüreg palatoveláris részéhez. De *e* folyamat alatt sem a nyelv, sem a hangszalagok ki nem feszülnek. Az állkapocs legfeljebb 5 mm-nyire ereszkedik le, az ajakkerítés gyenge.

Az *ũ* képzésénél a nyelvizmok megfeszülnek, az állkapocs több mint egy cm-nyire ereszkedik le, az ajakkerítés leggyengébb s vízszintes.

Nazalizálás itt is előfordul. Jele: *ũ̃*.

o.

A nyelv nyugalmi helyzetéből a magas helyzetbe jut, feszültsége nagyon csekély. Az állkapocs körülbelül 1 cm-nyire ereszkedik le. Az ajakkerekítés meglehetősen együttes. A labio-praevelaris hangokhoz tartozik.

A *ō*-nál kifeszülnek a nyelvizmok s a hangszalagok, a gégefő kissé felemelkedik, az ajakkerekítés vízszintes.

A *ō* már a labiopostvelaris hangok közé sorolandó.

a.

E hang képzésénél a nyelvet nyugalmi helyzetéből mély állásba hozzuk, a hegye az alsó alveolákhoz tapad, az állkapocs körülbelül 5 mm-nyire leereszkedik, az ajkak azonban passzív viselkednek. A hang, melyet képezünk, postvelaris hang.

Az *ā* képzésénél nagyon mély (*niedrige Vertikalstellung*) a nyelvállás, a hegye az alsó alveolákhoz tapad, a megfeszülhető artikuláló részek megfeszülnek, az alsó állkapocs kb. 1 cm-nyire ereszkedik le, miközben a szájnyílás legnagyobb lesz. Az így képzett hang ércesen (*metallisch*) cseng s prostvelaris hang.

ə.

E hangról Sievers azt jegyzi meg fonétikájában: «Zu allen vollstimmigen Vokalen können wie geflüsterte, so auch gemurmelte Parallelen gebildet werden».¹ Ilyen Murmellaut, Vokal der Indifferenzlage vagy unbestimmter Vokal a németben az általánosan *Schwa*-nak nevezett redukált hang, melyről a fentemlített szerző ugyanazon helyen azt mondja, hogy ahol ily hangok «infolge blosser Nachdruckslosigkeit an die Stelle vollstimmiger Vokale in lauter Rede treten, können noch verschiedene Vokalquantitäten unterschieden werden, aber ihr Klangunterschied fällt wegen der Schwäche der Stimme nicht so ins Ohr». E jelenség a mi nyelvjárásunkban teljesen kifejezésre jut, amennyiben nálunk *i*, *a*, *e*, *u*, *ü* és *ö* színezetű svá-hangok vannak.

Fonetikai értékét nehezen lehet megállapítani, mert sem a nyelv, sem az ajkak, sem a szájnyílás, sem a gégefő határozott helyzetet nem foglalnak el.

¹ Sievers: *Phon.* 279 és 280 §. 110. l.

Nálunk e meghatározhatatlan hangnak rendszeren *a* színeze van. Jelölésére nem *ə*-t használók, hanem a Sievers-féle «*kleine Vokalzeichen über der Linie*», tehát *ī*, *ā*, *e*, *u*, *ü*, *ö*-t.

ö.

Ez a hang kétféleképp fordul elő nálunk, aszerint, hogy milyen kapcsolatban áll. Ha germ. *ë* helyett ejtjük *ī* mellett, akkor nyelvünk állása a felső helyzet (*mittlere Vertikalstellung*), az ajakkerekítés kicsiny, az állkapocs 3—4 mm-nyire leereszkedik s feszültségről szó nincs. Ezen *ö*-t egyszerűen *ö*-vel jelölöm.

Ha ezen *ö* germ. *al*, ófn *el* helyén áll, akkor *öü* diftongus lesz belőle s ilyen esetben az előbbi *ö*-től annyiban különbözik, hogy az ajkak csucsorítást, de csak kisfokú csucsorítást mutatnak, és hogy az izmok megfeszülnek.

ü.

E hang képzésénél, mely csak asymetrális *ī* mellett fordulhat elő, erősebben látszik a csucsorítás, a nyelv hegye az alsó alveolákhoz tapad s ez, valamint a hangszalagok is megfeszülnek, a gégefő lefelé ereszkedik, úgyszintén az állkapocs is krb. fél cm-nyire. Szinte *üü*-t hall az ember a kiejtésnél.

Diftongusok.

Ezek elég nagy számban vannak nálunk: *ī^a*, *ī^e*, *ī^e*, *e^e*, *e^e*, *aeⁱ*, *ae^e*, *u^a*, *ū^a*, *ūⁱ*, *ü^ü*, *o^a*, *ō^a*, *ö^ü*, *ö^ü*, *a^e*, *ā^e*, *a^u*, *ā^u*, *au*, *au*.

Nem tárgyalom le az összeseket, hanem én is, mint Bedi,¹ utalok a magánhangzóknál mondottakra s arra a körülményre, hogy az elemek egymást kölcsönösen befolyásolják.

Minden diftongus nálunk eső (fallender Diftong), az első alkatrész lehet rövid v. hosszú, a második elem mindig rövid, rendszeren redukált hang.

a^u, *ā^u* pl. a *ha^us*, *klā^um*.

a^e, *ā^e*, mit rendszeren ai-val szoktak jelölni. Az *e* palatális konzonánsnak veendő s átmeneti hangnak vehető *i* és *j* között, mit külön nem jelölök meg.

¹ Bedi, 7. 1.

e^e pl. a $s\bar{e}^e$.

\bar{a}^i pl. $k\bar{a}^i m$, $r\bar{a}^i \ddot{n}$, $\bar{a}^i ssn$.

\bar{i}^a , \bar{i}^a .

\bar{i}^e , \bar{i}^e pl. $W\bar{i}^e n$, $kh\bar{r}\bar{i}^e r$.

\bar{o}^a , \bar{o}^a pl. $w\bar{o}^a \chi$.

$\bar{o}^{\bar{u}}$ azimetrális \bar{t} mellett ófn e-l helyett.

$\bar{u}^{\bar{u}}$ szintén \bar{t} mellett $p\bar{u}^{\bar{u}} m$.

u^a pl. $p\bar{u}^a$ (Bein), pu^a (Bub).

au o helyett, itt az \bar{o} -re vonatkozólag megjegyzem, hogy ez itt oly hangot jelent, melynek a képzésénél a nyelv semmit sem feszül meg; az ajkak résszerű nyílást képeznek s száj- és orrüreg együtt alkotják a rezonátort. Az u rendes ejtésű u .

\bar{u}^i , \bar{u}^i , hol az \bar{i} palatális konzonánsnak veendő.

Mindezen diftongusok lehetnek nazálizálva; ilyenkor az első tagot ejtik nazálisan.

Félvokálisok.

Két ilyen van nálunk: \bar{i} és \bar{u} . Ezen félvokálisoknak rendszeren nincs zörejük.

Mássalhangzók.

Liquidák.

r .

Az r a mi nyelvjárásunkban kisebb-nagyobb rezgéssel képződik úgy, hogy a nyelv hegye a felső foghús közepe felé artikulál. Így nálunk is, mint a hienben, alveoláris (Zungen-spitzen) r -rel van dolgunk.

Előfordul egész rendszeren az r vokalizálódása, is mint a soproni hien nyelvjárásban.¹

l .

Épúgy, mint a hienben,² két főcsoportját lehet megkülönböztetni az l -nek: egy alveoláris s egy palatális csoportot.

Alveoláris l nálunk is szókezdetén és t , n után áll, s úgy képződik, hogy a nyelv hegye a felső metszőfogak belső lapjára nyomódik s a közepén elzárja a szájnyílást, de úgy, hogy a

¹ Bedi, 9. l. ² Biró, 12. l.

nyelv két oldalán a levegő kinyomul. Ez a medioalveoláris koronális *l*.

Emellett *s*, *ts* után az alveol.-dorzális *l* használatos, mely dorzális artikuláció segítségével jön létre, miközben a nyelv hegye az alsó alveolákat is érinti.

š, *tš* után az *l* képzésénél a nyelv hegye a felső alveolákat érinti s postalveoláris koronális *l* keletkezik.

Tulajdonképen szintén medioalv. — kor. *l*-lel van dolgunk akkor, ha az *l* előtt álló *d*, *t* kiesett, csakhogy ilyenkor az *l* Stosstont kap, azaz a képzésénél a nyelv hegyét erősen oda-lökjük az alveolákhoz. Ugyanezen stosstonikus *l* a kicsinyítő ófn. *-lín* képzőben is áll, mikor az előtte álló *r* eltűnt.

Palatális *l* nálunk csak *k* és *γ* után áll, melynek képzésénél a nyelv háta kissé előrehúzódva a palatoveláris területet érinti s itt zárt is alkot. E hang különben zöngé, csak a szó-elején nem.

Ezenkívül megvan nálunk az asymetrális *l* is, melynek képzésénél az egész nyelv előreereszkedik, a hegye a jobboldali alveolákat érinti s az alsó ajak kissé leereszkedik.

Nazálisok.

Mindkettő, az *m* is, meg *n* úgy képződnek, ahogy az irodalmi nyelvben. Az első bilabiális, a második alveoláris nazális.

ŋ palatális nazálist jelent.

Ezek a nazálisok, valamint az *l* szótagképzők (sonans) is lehetnek s mint ilyeneknek ez a jelük: *ŋ*, *m*, *l*.

Zörejangok. (Geräuschlaute.)

p.

p bilabiális, melynek képzésénél a két ajak szorosan összehatpad s az orrüreg az inyitorla zárja el.

b.

Ez is bilabiális s nálunk is, akár a hienében,¹ zöngétlen lenis. Mikor zöngés lenne, rendesen *w*-be megy át.

¹ Bedi. 10. l. és Biró. 15. l.

t.

Ez a mi nyelvjárásunkban postdentális hang. Képzésénél a nyelv hegye a felső fogsor hátsó lapjánál van.

d.

Ez a hang is a nyelv hegyével képződik, az ajkak nyitva vannak s az orrüreg zárt. Ez rendes körülmények közt zöngétlen hang, de vokálisok közt és *t* meg *n* után legtöbbször, majdnem mindig zöngét kap.

k.

k gutturális exploziva, még pedig palatális vagy palato-veláris, aszerint, hogy milyen vokális következik utána. A kemény *iny* leghátsó részén és a nyelv hátrább eső részével (a közepén túl) képződik. A nyelv hegye nyugvó helyzetben van, az ajkak nyitva vannak, az orrüreg pedig zárt. Bár a palatálizálás jele az ékezet, vagy a betű feletti félkör szokott lenni, én — Sievers nyomán¹ — jel nélkül használok a palatális *k*-t.

kh.

Aspirált formája is van a *k*-nak a mi nyelvjárásunkban. Ezt *k* + *h*-val jelölöm.

g.

E hang csak annyiban különbözik a *k*-tól, hogy zöngés hangok szomszédjában zöngés. Jelöli a gutturális exploziva lenist.

Palatális spiránsok.

χ.

Ezt a hangot a lágy *inyen* képezzük és pedig az *inyitorla* elején a nyelv hátsó részével, miközben a nyelv hegye az alsó alveolákat érinti, vagy néha szabadon is lebeg.

γ.

Ez a hang az előbbinek zöngés párja. Képzésénél a nyelv hegye az alsó metszőfogak belső lapját érinti. Legfőbb jellemzője azonban e hangnak, hogy képzésénél zörejt mégsem keletkezik.

¹ Sievers: *Gr. d. Phon.* 351. ll.

j.

Rendesen palatális hang ez minálunk s nem vehető a χ megfelelő zöngés spiránsának, mint a rajnai frank dialektusban,¹ mert sokkal előbbre képződik, mint a palatális χ . Kis zörej vehető észre a kiejtésénél.

Dentális spiránsok.

s.

A nyelv elejével képezzük e hangot, de úgy, hogy csatornaszerű rés képződik, de ez hátrább, a foghús felső részén, érzékelhető. A nyelv hegye az alsó metszőfogak élén nyugszik; a levegő a felső metszőfogaknak fuvódik.

z.

Ez zöngés lenis, meglehetősen gyenge a zöngéje, erősebb, ha zöngék közt áll.

š.

E hang majdnem a nyelv hegyével képződik, az ajkak előretoltak, kerekítettek, az orrüreg zárt.

ž.

Ez a z zöngés megfelelője s rendesen vokálisok közt képződik.

Labiális spiránsok.

f.

Ez zöngétlen dentilabiális spiráns s képzésénél a felső ajak passzive viselkedik.

w.

Ez bilabiális spiráns, és pedig zöngével képzett lenis.

Hehezet.

h.

Ez gyöngén, rendesen zörej nélkül képződik. Csakis vokálisok előtt s csak mint szótagkezdő hallható.

¹ Schäfer: *A kalaznói n. nyj. hgt.* 9. l.

Affrikáták.

$t + s = ts$: a t és s hang egyszerű összetétele.

$t + \check{s} = t\check{s}$: a t és \check{s} hang együttes kiejtésében áll.

Gemináták.

Ilyeneket alkothatnak a liquidák, zöngétlen spiránsok, tenuisok, affrikáták és a félvokálisok is.

Hangkapcsolatok.

Mint mindenütt, úgy nálunk is megvan a Sievers-féle Ein- és Absatz, de legtöbbször interjekciókban. Pl. \acute{a} , ha , \acute{a} , $\check{a}\chi$, $\bar{a}\chi$, \acute{o} , $\bar{o}\chi$, $\check{o}\chi$, $j\acute{e}$, $j\acute{a}$, \acute{m} , m , $\acute{m}m$, $m\acute{m}$, pa^e , $n\bar{a}^u$ stb.

Magánhangzók találkozása.

Ha egy mondatban két magánhangzó találkozhat egymással, akkor nyelvjárásunkban majdnem mindig valamely kapcsoló hang lép fel, mely könnyebb átmenetet tesz lehetségessé. Így, ha szóvégi i után más magánhangzóval (nem i -vel) kezdődő szó áll a mondatban, akkor $i > \acute{i}$ lesz: $\acute{i}\chi$ *unt* $\bar{t}\bar{u}$ $khaff^m$ r^a $kh\bar{u}$ (ich und du kaufen eine Kuh), $\acute{i}\bar{u}$ (ich auch), kri^s $u\acute{i}$ (grüsse euch), $\acute{i}\bar{u}\bar{e}\bar{a}$ (ich euch auch); hiencül így hangzik a felelet: $\acute{i}\bar{a}^e\bar{e}\bar{u}$.

Ott, ahol nyelvjárásunkban rendes körülmények közt a szó végén bizonyos mássalhangzók elmaradnak, ott akár továbbképezés folytán, mivel a képző magánhangzóval kezdődik, akár azért, mert a mondatban más vokálisus kezdetű szó következik, az eredeti konzonáns megmarad, de oly színezetet mutat, amilyent a nyelvjárás ilyenkor követel. Pl. $\check{s}la^e\check{s}s^i$ (schleissig), de $\check{s}la^e\check{s}s^i\chi^a$ (középfok); $fla^e\check{s}s^i$ (fleissig), de $fla^e\check{s}s^i\chi^i$ (nom. fem. gen.) stb.

Ha mondatról van szó, akkor a szóvégi konzonáns, ha utána magánhangzóval kezdődő szó áll, a következő vokálishoz kapcsolódik: $s\bar{a}u$ $fla^e\check{s}s^i$ χ^i $p\bar{i}n$ (so fleissig ich bin), $kh\bar{u}^a$ $n\bar{u}^a n\bar{t}s\chi^a$ (kein einziger), w^a $n\bar{i}$ $am\bar{o}t$ $ts\check{p}^i nkh$ $g\bar{e}$ (wenn ich einmal zu Euch gehe), $\check{s}i^a$ $w\bar{i}$ t^a $n\bar{i}t$ \bar{e} \bar{a}^u (schiebe ich denn nicht an), vagy pedig e dalban van egy szép példa e jelenségre:

Hint^a maⁿ fod^a saⁿ štol
sittst^a a krossmexti^a hā^u,
o tu ottmexti^a Fod^a
šikhhk m^a r^amot^a n mā^u,

wat ^a *ni^{ts} khatts^{al} hot iⁿ khōd^a,*
unt ^a *ni^{ts} hēnd^{al} iⁿ hā^u,*
o tu otmextiχ^a Fod^a
šikhkh m^a r^amot ^an mā^u.

Előfordul azután a mi nyelvjárásunkban is a hiátustöltő *r* és *n*, mint a hienchen.¹ Pl. e katonanótában:

Sim^adoχtsk^a sa^amm^a sin iⁿ jo^a kepūⁿ
[in iⁿ jo^a kepūⁿ]
to šra^{pt} unts Frā^unts Jauzeff, e^a pra^uχt praⁱ pu^am,
[e^a pra^uχt praⁱ pu^am.], od^a was.
in tštod sa^amma kfoⁿ unt soldot sa^amm^as woⁿ
[soldot sa^amm^as woⁿ.]
wāts æi z^a mitkfoⁿ, wāts a rūⁿ^a woⁿ
[wāts a rūⁿ^a woⁿ] od^a was.

(87-iger sind wir, in einem Jahr geboren,
 Da schreibt uns Franz Josef, er braucht brave Buben, oder was.
 In die Stadt sind wir gefahren und Soldaten geworden,
 Wäret ihr auch mitgefahren, wäret ihr auch einer geworden.)

Vagy pl. *wau ni n^a hīgē* (wo ich nur hingehe), *p^a nēⁿkh* (bei euch), *p^a nīs* (bei uns).

E jelenséget úgy magyarázzák, hogy sok esetben szóvégi és szókezdő vokális közé látszólagosan (scheinbar) egy *n* csúszik, s ennek következtében más esetekben is, hol történetileg nincs az *n*-nek jogosultsága, fellép. Ugyanezt mondhatjuk az *r*-ről is.²

Ami a magán- és mássalhangzók találkozását illeti, azt az egyes hangoknál tárgyalom.

Csak azt jegyzem meg, hogy ha gutturális találkozott vokállissal, akkor a gutturálisra a szomszédságában levő magánhangzó volt befolyással, melynek a hatása alatt palatális vagy palatoveláris lett.

Asszimiláció.

Háromféle asszimilációt ismer a nyelvjárásunk: regresszív, progresszív és reciprokot.

¹ Bedi, 12. l. ² V. ö. Paul: *Principien etc.* Halle, 1898³. 108. ll. Winteler: *Kerenzer Mundart.* 73. l. Kauffmann: *Gesch. der. schw. Sprache.* 190. §. Schmeller: *Mundarten Bayerns.* 134. l. Heimbürger: PBB. 13, 242. l.

Regresszív asszimiláció.

A labiálisoknál a következőket látjuk: $n + p > mp$: *prⁱwa^o*
he^a r^am-pu^am (bring her einen Buben);

$nt + p > mpp$ (kétszeres asszimiláció): *e^a khimp-pold*
(khimpt = kommt) [er kommt bald];

$nd + p > mpp$: *krummpi^an* (Grundbirne, alem. grumbire);

$t + p > pp$: különösen összetételekben *ho^appi^a* (kfn. heitber)
topplim (tot geblieben), *ku^appla^m* (gut bleiben);

$d + p > pp$: *e^appi^a* (Erdbeere).

Mindazonáltal nem oly általános nálunk az asszimiláció, mint pl. az egerlandi nyelvjárásban, hol mondaton kívül is előfordul: *ppian* (die Birne), *pfā* (die Pferde).¹

Megjegyzendő, hogy a labiálisok előtt levő konzonánsok közül az asszimilálhatók hasonulnak csak át: $p + t + p > pp$ pl. *šra^appotd* (schreibet bald); a nem asszimilálhatók változatlanul maradnak: $pt + kh > pkh$, $\chi + kh > \chi k$, pl. *šra^apkhūⁿa* (schreibt keiner);

$n + m > mm$: *wamm^a* (wenn wir), *tu^amm^a nikks* (tuen mir nichts);

$d + m > mm$: *lommi ā^e* (lad mich ein);

$ng + m > m$: *fā^amī ō* (fang mich ab);

$\chi + m > mm$: *nā^ammīto(χ)* (nachmittag);

$l + m > mm$: *šummo^ast^a* (Schulmeister);

$n + w > mm > m$: *khaff^a m^a r^a khu^a* (kaufen wir eine Kuh),
khimm^a tafi^a (können wir dafür).

De csak a *wir*-nek *w*-jével asszimilálódik *n*, más szó *w*-jével nem: *an wā^e* (einen Wein);

$ch + f > ff$: *ra^affā^a* (Rauchfang), *khi^aff^atn* (kirchfahrten);

$d + f > pf$: *ha^ampfud* (handvoll), de csak e kifejezésben.

A gutturálisoknál a következők asszimilálódnak: $t + kh > khkh$: *ho khkhū^a nu^antsīχ^a nikks ksehhⁿ* (hat kein einziger nichts gesehen);

$t + k > kk$: *kau kkipps* (Gott gebe es);

$n + k > rk$: *rœin kla^e* (renne gleich);

$nt + k > rk$: *noχ^a khā^ast ō^alt^a ka^ano^a* (nachher kannst Elend geigen).

¹ Jos. Schiepek: Zum Satzsandhi im Egerländischen. ZfdM, 1, 281. II. (1909.)

Az alveolárisokat tekintve a következőket jegyezzük meg: *t*-t magába olvasztja a határozott névelő: *prin he^a ttint^u* (bring her die Tinte);

s + št > šš: išš^a ku^t (ist schon gut);

s + š > šš: kiašš^ē (giesse schön);

s + št > ššt: lošštehhⁿ (lass sie stehen);

ts + š > tšš: e^a moxtšš^a (er macht's schon);

st + š > stš (de néha —stš is): pištš^ē tumm (bist schön dumm), [*wi^astš^a hīwēⁿ* (wirst schon hin werden)];

χ + t > tt: khi^att^a (Kirchtag).

A liguidáknál: *r + l > tt: he^atte^ar^a* (Herr Lehrer);

χ + l > tt: k^ēutte^ūff^{ūt} vagy *kutte^ūff^{ūt}* (Kochlöffel).

A hehézetnél: *s + h > ss: wi^atssa^us* (Wirtshaus).

Progresszív asszimiláció.

Szóvégi *m + (e)n > m: tsam* (zusammen).

Az *-men*-végű igéknél ezen asszimilációnak nincs semmi nyoma. A Rába-Lapincs köze e *-men*-t *mⁿ*-nek ejti s ebben a tekintetben nagyon eltér a hienctől, hol e szótag *m^a*-nek hangzik. Ez a frank dialektusra emlékeztető alak a mi dialektusunkban is előfordul néha, mit kétségtelenül a hienec befolyásból kell magyarázni. Pl. *noⁱimmⁿ* és *noⁱimm^ē* (nehmen) *fu^amⁿ* (Formen) stb.

Szóvégi *n + g > ŋ* (néha nem!): *riⁿ* (Ring), *la^un* (lang), *juⁿ* (jung), de *ksa^un^g* (Gesang), *ra^un^g* (Rang), ez utóbbi esetben a *g* okozza az *n* palatálizását.

Szóközépen *ng*, ha magánhangzók közt áll, mindig *ŋ*-nyé lesz: *si^{n^a}* (Sänger), *wo^{n^a}* (Wagner) stb.

Ha *ng*-re következik az infinitívus *-en*-je, akkor ez *-ⁿ*-né gyengülve megmarad, eltérőleg a hienctől, hol ilyenkor az *-en* helyét *ə* pótolja. Pl. *si^{nⁿ}* (singen) hiens *si^{n^ə}*, *pri^{nⁿ}* (bringen), h. *pri^{n^ə}* stb.;

m + h > mm: ummi (régi umhin), *umma* (umher);

s + h > ss, de *z* is: *a^ussi* vagy *a^uzi* (hinaus, aushin);

n + h > n: aⁿi (hinein, einhin);

m + b > mm: trumm^{ūt} (kfn trumbel, ujf. Trommel);

t + w > tt: mitti (Mittwoch), de lehet ez analogikus képzés is.

p + t > pp: e szavakban *iw^ahapp* (überhaupt), *happm* (die Häupte), egyébként rendesen nincs nyoma e jelenségnek, elvérté igen. Pl. *šna^{pt}* (schneit), *lœipt* (lebt), *šra^{pt}* (schreibt).

Hangsúlytalan szótagban, mely a szó végén áll, gyakori jelenség a kontamináció, melyet szintén asszimilációnak mondhatnánk, mint azt Lessiak¹ teszi is. Így lesz *-ben > m*: *sīmi* (sieben), *ra^m* (reiben), *rōm* (die Raben);

— *wen > m*: *ke^m* (kfn. gerwe, ujf. Hefe);

vok. — *den > n*: *rāin* (reden), *jūn* (Juden), *lāⁿ* (leiden).

Ha konzonáns előzi meg a *-den-t*, akkor csak a hangsúlytalan *e* esett ki, *d* a nyelvjárás szabályai alá esik: *wund_n* (Wunde), *pekrind_n* (begründen); a praet. part. *-den-je t_n* lesz: *punt_n* (gebunden), *kstāⁿnt_n* (gestanden);

— *pen > pm*: *šnoppm* (schnappen);

— *ren* vagy *-rn > n*: *feloⁿ* vagy *felōn* (verloren), *keⁿ* vagy *kēn* (gern), *šteⁿ* vagy *šten* (Stern). A második alak talán a hienc befolyásnak tulajdonítható?

Részleges asszimiláció.

m > n dentálisok után: *od_n* (Atem), *pœiz_n* (Besen);

n > ŋ *g* után vagy nyjbeli *k* után: *krouⁿ* (genug), *kroud* (Gnade). A hiencben is megtaláljuk e jelenséget, de sokkal többször még, mint a mi nyjokban, t. i. még szóközépi *χ* után is *raⁿχ_n* (rauchen). A Rába és Lapincs közt ez nem fordul elő, minek oka, hogy itt a germ. *k* mindig mint *kh* fordul elő, míg a hiencben csak *vokálisok* előtt *kh*, különben mindig *k*. S ép ezen utóbbi jelenség, hogy a hiencben a germ. *k* (kivéve vokális előtt) palatálizált *k*, eszközli ki azt, hogy az utána következő *n* nem a nyelv hegye + felsőfogak, hanem a nyelv háta + palatium által képződik s így palatális lesz. Így tehát hienc *truk_k* (trocken), *lek_k* (lecken), *krouppf* (Knopf), nálunk *truk_hkhⁿ*, *lek_hkhⁿ*, *kh_nau_{ppf}*. A *χ* után sem jelenik meg nálunk a gutturális nazális: *rāχⁿ* (rauchen), *loh_hⁿ* (lachen) stb. De azért néha hienc befolyás folytán a hienc alakokat is használják a Rába s Lapincs közt.

Itt megemlítendő még: *lb > lw*, de csak vokálisok előtt: *šwotw^l* (Schwalblein), *khotw^l* (Kälblein);

— *lb > lm* szóvégén: *khot_m* (Kalb), *šwot_m* (Schwalbe) és hogy *n* *p*-hez asszimilálódik s *m* lesz: *po_m* (kfn. ballen, úfn. Ball), *ripp_m* (Rippe).

¹ Lessiak: 30. l.

Reciprok asszimiláció.

tg > kk: *mikkēi* (mitgehen);

dg > kk: *krokkiwitⁿnikks* (gerade gebe ich dir nichts);

khg > kk: *aŋ pēⁿkkēi* (auf dem Berg gehen).

Itt említhetnők meg az *æipp^a-t* (vielleicht), melynek alakját Lessiak¹ is, Tschinkel² is igyekszik megmagyarázni.

Disszimiláció.

Egy hang változik: *pinkh^l* (Bündel), *khnaufst* (kfn. klobe-, úfn. Knoblauch).

Változás áll be a szó elején s szó közepén: *muⁿkkn* (Gurke).

Egy hang eltűnik: *wissst* (wüsstest), *täst* (tätet), *wæppspütd* mellett *wæspütd* is előfordul (Weibsbild), *wā^{ra}χ* (Weihrauch), de *wæχprummkhæisstl* (Weihbrunnen).

Itt még megemlítendő bizonyos konzonáns kilökése egyes mássalhangzós csoportban: *taⁿstn* (draussen), *tinnⁿ* (drinnen), *hōtsst* (Hochzeit). Különösen, ha 3 konzonáns kerül egymás mellé, érvényesül e kilökés: *olpoχχⁿ* (altbacken), *kutptānd* (goldblond).

Mássalhangzóbetoldás.

Ez történhetik oly módon, hogy a vokális 2 részre szakad s e két rész közé szorul egy konzonáns: így keletkeznek az ú. n. «Streckformen». Pl. *štrawāntsⁿ* (stranzen), *kokh^{ts}sn* (gacksen, gackern).

Átmeneti hangok keletkeznek bizonyos mássalhangzós csoportokban, mely átmeneti hangok közül egyesek csak látszólagosak és az eredeti ófn. hangoknak fennmaradásai:

m + l > mpl: *khampst* (kfn. kambe, Kamm);

m + t > mpt: *šaⁿmpt si* (schämt sich), *sumpt* (summt), *štimp^t* (stimmt), *sāⁿnstⁱ* mellett *saumpstⁱ* (Samstag);

m + š > mpš: *aⁿmpšt* (Amsel), ez inkább hienc területen fordul elő, mint nálunk.

m + t > mnt: *nimnt*, *kimnt*, hiencből átvett alakok. (L. Biró: *Lautl. d. h. Ma. v. N.* 29. l.);

n + f > mpf: *haⁿmpf* (Hanf),

n + š > ntš: *mentš* (Mensch), *wuntš* (Wunsch),

¹ Lessiak, 29. l. ² H. Tschinkel: *Grammatik der Gottscheer Mundart*. Halle a/S., 1908. 41. l.

$n + s > nts$: *lints_n* (Linse), *f̃intst^a* (Fenster), de a szó végén néha e *t* nem lesz bekapcsolva s ilyenkor a nazális erős nazálicióba megy át: *kā^uz* (Gans), *iz* (uns).

$n + l > ndl$: *mandl* (Männlein), *ti^undl* (Mädchen, v. Dirne).

Ezen átmeneti *d* nem jön létre, ha teljes nazálizálásba megy át az *n*, hanem az *l* stosszonikus lesz: *rā^el* (Pfanne) *stū^ul* (Steinlein), *hī^al* (Hühnlein).

Néha unorganikus *t* tűnik fel: *ā^und^ašt* (anderst), *sist* (kfn. sus; sonst), *təistwəin* (deswegen), *nohh^unt* (nahe), *lo^ast* (kfn. leis, úfn. Geleist), *ta^usst* (draussen), *nind^ešt* (nirgends), *ni^asst_n* (niessen), *hekkst* (Hexe).

er- praefixum elé mindig *t* lép: *t^alūⁱχ^en* (erlügen), *t^akhoeim^en* (erkommen, erschrecken), *t^ala^uχ^en* (erleugnen). — Itt szetretném még megemlíteni a *təis*-t (**əis* = es), amely szó a karintiai nyelvjárásokban *dös*. Lessiak ezt a többesszám 2. személyének szóvégi dentálisából magyarázza: *habet* — *tēz habet* — *ēz* helyett. E. Martin és H. Lienhart a *t*-t a «nit er» kifejezésből akarják kimagyarázni s analogiáról beszélnek. Mindenesetre biztos az, hogy «Satzsandhi» jelenséggel van dolgunk, melyet megmagyarázni még teljesen nem sikerült.

Itt megemlítem még, hogy *un* helyett konzonánsok előtt *um-* áll: *umkhra^ut* (Unkraut), *umppo^a* (unpaar), de *uno^atti* (unartig).

Absorptio.

Nazálisok előtt hangsúlytalan mellékszótágokban a hangsúlytalan *e* rendszeren elvész, de nem akkor, ha előtte *kh*, *χ*, *n* vagy *ə* áll, ilyenkor csak *ə*-vé gyengül: *šitt_n* (schütten), *f^aka^ed_n* (vergeuden), *f^aloss_n* (verlassen), de *trinkh^en* (trinken), *sehh^en* (sehen), *sing^en* (singen).

Más esetekben a hangsúlytalan *e* *ə*-vá gyengül s mint ilyen különböző színezeteket vesz fel: *əippf^at* (Äpfel), *pi^aw^al* (Büchen), *ti^und^al* (dem. Dirnehez).

Behatóbban a mellékszótágoknál tárgyalom az absorptiót.

A szó végén álló médiák konzonánskezdetű szótágok előtt rendszeren redukciót szenvednek, sőt néha teljesen eltűnnek: *i kipt^a r^a fautt_n* (ich gebe dir eine Ohrfeige), és *i kī t^a rū^ani* (ich gebe dir eine), *i mō nit tēn^a* (ich mag [magyarul nem tudok, girok] nicht lernen), *i sō t^a* (ich sag dir), *pu^a sa^e kša^ett* (Bub sei bescheit), *ru^a* (Rübe), *kkru^a* (Krug), vagy itt: *wə kest hī?*

i trō īa! (Wo gehst hin? Zur Raab hinein). Persze csak vokálisok után és sohasem konzonánsok után találkozunk e jelenséggel, azért *šuld* (Schuld), *pütt* (Bild), *pu^ag* (Burg).

Őfn *-ig*, *-ic*, kfn. *-ic*, *-ec*-ben *g* (*e*) rendszeren elvész s csak ott marad meg mint *x*, hol mássalhangzó követi (de helyel-közzel ez máskor is előfordul): *khreftⁱ(x)* (kräftig), *söttⁱ(χ)* (seelig), *fööttⁱ(χ)* (völlig), *šuldi χi?* (schuldig ich?)

A kompozitumokban is állnak a fentebb említett szabályok: *tōwep^akh* (Tagwerk).

Ezen résszel kapcsolatban tárgyalom a *be-* és *ge-* prae-fixumot.

be—.

Synkope csak *-h* előtt van, ilyenkor *be + h* nyjbeli *p + h* lesz s így *pf* (v. *kf*.): *pfⁱat_n* (v. *kfⁱat_n*), pl. *pfⁱat kaut* (behüt Gott), *pfold_n* (behalten). De gyakrabban előfordul, hogy a synkope nem áll be: *peha^apt_n* (behaupten), *peha^andl_n* (behandeln) és *pekröm* (begraben), *pefⁱapitt_n* (befürbitten).

ge—.

Vokális előtt a hangsúlytalan *e* elvesztésével *k*-vá gyengült: *kend^at* (geändert), *kodnd* (geatmet), *ke^apt* (geerbt).

Zönge előtt hasonló a jelenség, mint vokális előtt: *kre^aitt* (geredet), *kmū^a* (Gemeinde), *kwē^and* (gewöhnt).

Ha *n* vagy *l* követi a *ge-*t, akkor *n* és *l* palatálizálódnak (*ŋ*, *ʎ*), kétségtelenül a gutturális hatása alatt: *kleipt* (geleht), *krou^a* (genug).

s és *š* előtt a *ge-* zöngetlen *g*-ként (*G*) jelenik meg: *Gšehhen* (geschehen), *Gšlext* (Geschlecht), *Gsēhh^an* (gesehen).

ge + h > kh: *khopt* (gehabt), *khi^an* (Gehirn), *kho^attst* (geheizt), *khē^a* (Gehör).

ge + k > kh: *a^askhi^at* (ausgekehrt), *kh^aft* (gekauft), nyjbeli *t* és *p* előtt *ge > k^a*: *kētēs* (Getöse), *k^atrē^aink* (Gedränge), *k^apa^a* (Gebäude).

Part. praet.-ban nyomtalanul elvész a *ge-* s ha *t* és *p* van utána: *trūd* (gedreht), *tā^a* (getan), *polht* (gepackt), különben nem: *kräft* (gekauft), *kštulp^at* (gestolpert).

Kivétel itt roppant sok van úgy arra, hogy *ge-* nincs meg, mint arra, hogy megvan, jöllehet ezen előragos alakok sem az őfn.-en, sem az úfn. irodalmi nyelvben nincsenek meg: *pāχt*

(Gebäck), *tro^{ad}* (Getreide), *kfræittⁿ* (kfn. vretten), *kšlōūs* (Schloss), *kštāt* (still), *kštūll* (still), *kštu^{as}* (ófn. stiu^z, úfn. Steiss).

Más absorptió^s jelenségek.

h néha elvész: *ōwⁱ* (abhin, hinunter), *fla^ašwa^e* (Fleischweihe); *t* különösen kompozitumokban s különösen akkor, ha több mássalhangzó kerül össze: *ha^upmā^u* (Hauptmann), *mo^akh* (Markt), *sānkh* (sankt, néha még a *k* is eltűnik, pl. *Sammi^{at}n* = Sankt Martin), *sankhœimm^a* (Sankt Emerich), *he^arur^akœi^a* (*her-entgegen).¹

k hiányzik e szóban: *kšpetakh^{št}* (Spektakel).

r vokális után s konzonáns előtt mindig vokalizálódik és pedig *a*-féle hanggá. (Minthogy ez mégsem tiszta *a*-csengésű vokális, ^a-val jelölöm.) Itt tehát nem a szó szoros értelmében vett *absorptió*ról van szó, sem oly jelenségről, hogy *r* elveszik s diftongust hoz létre ezáltal, hanem rendes vokalizálásról. (L. az *r* tárgyalását.)

-*erl* szóképzőben *r* kiesik, de nyomát mutatja a stoss-tonikus ^l: *pi^aw^al* (Büberl), *hī^akh^al* (Hühnerl), *štīw^al* (Stüblein).

n-ről, mely sokszor elvész erős nazalizálás következtében, az *n* hangnál tárgyalok.

Svarabhakti.

Sievers szerint svarabhaktin értjük «die Entwicklung eines Sekundärvokals aus einem sonoren Konsonanten vor einem andern Konsonanten». ² Ez a Sekundärvokal nálunk *i* és úgy fejlődik, akár a sopronmegyei hienchen, vagyis *r*, *l*, *š* és gutturális közt: ³ *mo^ari^a* (Morgen), *pu^ari* (purus), *foⁱš* (falsch), *khoⁱlⁱ* (Kalk), *ma^anⁱχ^a* (mancher).

A vokálisok hosszúsága.

E kérdésre főkép az egyes hangoknál igyekszem a feleletet megadni. Mégis mint általános szabályokat a Lessiaktól felállítottakat citálom: «Die ursprünglichen (historischen) Unterschiede zwischen Kürze und Länge haben einem völlig neuen, phonetischen Prinzip weichen müssen Unter Kürze und

¹ Tschinkel: *Gr. d. Gottscheer Ma.* 45. l. 25. §. 4. ² Sievers: *Gr. d. Phon.* 294. l. 212. §. ³ Biró, 29 l. — Bedi, 14. l.

Länge ist im allgemeinen nicht irgendwelche absolute Grösse zu verstehen, denn 1. sind die einzelnen Vokale der Mundart an und für sich nicht alle von derselben Dauer . . . , 2. kommt die Anzahl der Silben eines Sprechtaktes in Betracht. Sie steht in umgekehrten Verhältnis zur Silbenlänge . . . 3. Was speciell die Kürzen anbelangt, so ist zwischen Silben mit stark (stärker) und schwach (schwächer) geschnittenem Akzent zu unterscheiden: je stärker der folgende Konsonant bez. je stärker die Schneidung, desto geringer ist die Dauer des Vokals und umgekehrt. 4. Schliesslich sind natürlich auch die verschiedenen Stimmungsverhältnisse zu beachten. Die eindringend belehrende, ermahnende und klagende Rede liebt die Überdehnung der Vokale, umgekehrt werden sie beim Sprechen in erregter Stimmung über das Normalmass hinaus verkürzt». ¹

Megjegyzendő még, hogy a mi dialektusunk, minthogy általában élénken beszélük, rendesen rövid vokálisokat ejt és hogy a hosszú vokálisai is csak relative, nem absolute hosszúak.

Szótagok elválasztása.

A szótagok nálunk vagy nyíltak, vagy zártak, aszerint, hogy vokálisra vagy pedig konzonánsra végződnek.

Itt megemlítendő, hogy *m*, *n*, *v* nálunk igen gyakran sonánssá lesz, néha az *l* is, de ritkábban, mint a hienchen, az *r* soha, akár csak a tiroli vagy más északbajor nyírásban. ²

Nyílt szótagok.

Ha két szótag közt egyszerű konzonáns áll, akkor az elválasztás úgy történik, hogy a konzonánst a másik szótagba szókezdő mássalhangzónak vesszük át: *na^e-l̥(χ)* (neulich), *hau-zŋ* (Hose), *krā-w^a* (grauer), *pra^e-ti-gā^u* (Bräutigam), *lē-n^en* (lernen).

Ha affrikáta áll két szótag közt, akkor ez is a következő szótagba megy át: *khro-tŋ* (kratzen), *wā-tŋ* (Warze), *o^a-pfandl* (Eipfanne).

Ha zörejhang és zönge összekerül egy szóban, akkor a mássalhangzócsoporthoz megy át a következő szótaghoz az elválasztásnál: *lia-dl̥* (Liedlein), *hō-fn^a* (Hafner), *po^a-štŋ* (Borste) *fi^a-ssl̥* (Füsslein), *la^e-χtŋ* (leuchten).

¹ Lessiak, 38. l. 36. §. ² Schatz, 24. l. — Biró, 15. l.

De ingadozás is előfordul, különösen akkor, ha tenuis nazálissal kerül össze: *ha^up-mā^u* (Hauptmann).

A kettős *s* és *t*-ről megjegyzendő, hogy ezek mint gemináták mennek át a következő szótagba: *wo-ss^a* (Wasser), *kre-ss^a* (grösser), *fa-tt^a* (Vater), *fœi-tt^a* (Vetter).

Zárt szótagok.

Az *ss* és *tt*-t kivéve a többi kettős mássalhangzó szétválasztásánál csak az egyiket kapcsolja a következő szótaghoz: *kap-p^{öt}* (Kappe), *rop-pm* (Rappe), *lukh-kh^{en}* (Lücke), *prukh-kh^{en}* (Brücke), *œi^l-l^a* (Erle) stb.

Ha zönge és nem zönge találkozik egymással, akkor a szótaghatár a zönge mögé esik, tekintet nélkül az öt megelőző konzonásra: *wut-fm* (Wolf), *püt-t^a* (Bilder), *kham-p^{öt}* (Kamm), *röm-fi^a(χ)* (Rabenvieh).

Ha zöngétlen spiráns és zörejhang kerül össze, akkor a spiráns mögé kerül a szótaghatár: *mex-ti^(χ)* (mächtig), *khlof-t^a* (Klafter), *mist-prœid* (Mistbrett), *ploss-khau-pf^{et}* (blossköpfig), *toχ-štut* (Dachstuhl).

Az összetett szavakról megjegyzendő, hogy ezeket mindig összetételük szerint választjuk el: *štœukh-fiš* (Stockfisch), *œ^aχ^a-khatts^l* (Eichhörnchen), *äd^a-trakks^l* (Eidechse), *œksn-tsœi* (Ochsenzain), *wüt-ppi^{en}* (Wildbirne) stb.

A hangsúly.

Evvel behatóbban nem foglalkozom itt, mert ezen pontban teljesen megegyezik nyelvjárásunk a sopronmegyei hienc dialektussal vagy a karintiaival, amelyre vonatkozó szabályokat s megjegyzéseket igen alaposan dolgozta fel Bedi,¹ de még behatóbban Lessiak.²

Én csak a főszabályt említem meg, t. i. hogy a tőszótagokon van a főhangsúly, míg a mellékszótagokat általában gyengébben hangsúlyozzuk. A három szótagú szavak, melyekben a második szótag hangsúlytalan, a harmadikszótagban relative erősebb hangnyomatékot mutatnak, mint a másodikban.

¹ Bedi, 16. ll. (Bedi azon megjegyzése, hogy «az eredeti hangsúlyozási viszonyok a városiakkal való folytonos érintkezésben a maguk teljességében fenn nem maradhattak», egyes ritka esetekre áll csak.) ² Lessiak, 45. ll.

A HANGOK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

A vokálizmus.

Az óbajorban a hangsúlyos szótagokban a következő magánhangzókat találjuk:

a) rövidek: *i*, *e*, *u*, *o*, *a*;

b) hosszúak: *ī*, *ē*, *ū*, *ō*, *ā*.

Oly sorrendben, mint Schatz,¹ de mégis leginkább Lessiakra² támaszkodva, akarom a Rába—Lapincs köze nyelvjárásának magánhangzóit tárgyalni.

A hangsúlyos szótagok magánhangzói.

1. A tőszótagok rövid magánhangzóinak minőségi s mennyiségi hangváltozásai.

Óbajor *i*.

Óbajor *i* általában nálunk is rövid *i*: *sikhst* (Sichel), *stikhsttn* (sticheln), *witts* (ófn. wizzi, Klugheit), *kixt* (Gicht), *rinn^{en}* (rinnen), *šimpst* (ófn. scimbli, scimbal, úfn. Schimmel), *šwiχ²mu^{att^a}* (Schwiegermutter), *štiv^{yl}* (ófn. stingil, Stengel), *himmst* (Himmel), *mintsⁿ* (Münze).

Nazálisok előtt *i* erősen orrhangúvá lesz, úgy hogy az *n* ki is esik: *fīfi* (óbaj. finf, fünf).

Néha *ī^e* vagy *ī^e* áll óbajor *i* helyett: *kī^{en}* (ófn. ginēn; gähnen), *ī^m* (óbaj. imu, -o, -e; ihm), *šrīst* (Schrift), *ī^{na}* (óbaj. inan, inen, in; ihnen). — E tulajdonságot hienc befolyásból kell magyaráznunk, hol *i* helyét többször *ī^e* foglalja el, pl. *šwiχ²mu^{d^a}* (Schwiegermutter), *sī^{ff}ln* (kfn. siffeln, csoszogni).

¹ Schatz: *Alt Bair. Gram.* 8. l. ² Lessiak, 1. ll.

r vokalizálásával az *-ir* > *i^a*: *pi^an* (Birne), *pi^ar^a* (Birke), *khi^ar^a* (Kirche), *wi^at* (Wirt), *wi^adⁱ(χ)* (ófn. wírdig; würdig).

l előtt *i* > *ü*, minek oka valószínűleg a labiálizálás: *pütt* (Bild), *prütŋ* (Brille), *kšpüt* (ófn. spil; Spiel), *kštüt* (ófn. stil; Handhabe), *pütχ^a* (Pilger).

Óbajor *i* megmaradt a III., IV., V. osztályú erős igék praesensének első személyében: *i hülf* (óbaj. hilfú; óhaj. hilfú; smilzn; schmelze), *i p^efütt* (óbaj. pifilhu; befehle), *i wi^a* (óbaj. wirdu; werde), *i štü^aw* (óbaj. stirpu; sterbe), *i khü^a* (óbaj. chirru; schreie), *i pint* (óbaj. bindu; binde), *i trinkh* (óbaj. trinku; trinke); de *i flex^t* (óbaj. flihtu; flechte) és *fex^t* (óbaj. fihtu; fechte), *i štüt* (óbaj. stilu; stehle), *i nim^m* (óbaj. nimu; nehme), *i khimm* (óbaj. quimu; komme), *i pri^χ* (óbaj. prihu; breche), *i tri^{ff}* (óbaj. triffu; treffe), *i fris* (óbaj. frizzu; fresse), *i is* (óbaj. izzu; esse), *i trit* (óbaj. tritu; trete), de *i khnœit* (óbaj. chnitu; knete), *i læis* (óbaj. lisu; lese), *i pfnoeiχits* (óbaj. fnihu; atme) stb.

i van az időbeli segédidőben sin-ben is, kivéve a plur. 1. és 3. személyét a praesensben, mely *sint* helyett *saⁿn*-nak hangzik. Ez valószínűleg analógia az infinitívushoz vagy konjunktívushoz.

A számnevekben óbaj. *i* rendszeren megnyúlik *fīnfi*, *fīf* és *fimf* mellett (óbaj. vimf), *simi* (óbaj. sipun). — Az óbaj. *i* megnyúlását szabályokhoz kötni nyelvjárásunkban nem tudom.

Óbajor *e*.

Schatz óbajor grammatikájában két *e*-t különböztet meg, a régi *e*-t, amelyet két ponttal szoktak jelölni s a primäumlautot. Én itt csak a régi *e*-t tárgyalom, a másikat az umlautról szóló részben fogom dolgozatomban tárgyává tenni.

Óbajor *e* a mi nyelvjárásunkban általában *œi*-nek hangzik: *šnœikh* (Schnecke), *prœiss* (Presse), *fœitts* (Fussboden), *tœi^{yl}* (ófn. tēgal; Tiegel), *nœiwl* (Nebel), *fœid^a* (Feder), *œi^w* (Eber), *khœi^f* (Käfer), *lœi^w* (Leber), *sœinst* (ófn. sēgansa; Sänse), *jœidŋ* (jäten), *šmœikhkhⁿ* (schmecken), *wœitt^a* és *wœid^a* (Wetter), *kœid* (Vetter), *wœidikst* (lat. vespa, ófn. wefsa, kfn. wespe, ujf. Wechse). Ófn. *dū* duális, mely a kfn. *ēž*, *ēnker*, *ēnk*, a nyjban *œis*, *šink^a* (*šing^a*), *œinkh* (*k*); *ēis* mellett gyakori a *tœis* (l. 50. l.)

A 3. személyű névmás plur. acc. és nom. az óbaj. *sie, see, sea, sia, si, sa, se*-nek megfelelően nálunk *sæi*, pl. *sæi heʷnts!* (Sie, hören sie!)

t előtt óbaj. $\ddot{e} > \ddot{o}, \ddot{ö}$, míg az umlaut *e*-nek diftongus felel meg: *mōttŋ* (melden), *kōttŋ* (gelten), *sōttŋ* (selten), *khōttʷ* (Keller), *štōttŋ* (Stelze), — *kōl(w)* (gelb), *kōld* (Geld), *wōld* (Welt).

r előtt $\ddot{e} > e$, *r* pedig a -vá vokalizálódik. Helytelen az, hogy *r* előtt *ea* diftongus fejlődött, hisz *r* maga egyik eleme a keletkezett diftongusnak. Jól jegyzi meg Luick: «Wenn angegeben wird, \ddot{e} werde daselbst vor *r* zu *ea*, so ist das nicht streng richtig; das \ddot{e} bleibt, wie es ist, nur kommt noch das wie verklingendes *a* gesprochenes *r* hinzu». ¹ Pl. *heʷ* (Herr), *weʷ* (wer), *feʷt* (vergangenens Jahr), *khēʷn* (Kern), *tsweʷx* (Zwerg), *weʷm* (werben), *weʷffŋ* (werfen), *weʷkh* (Werk), *weʷt* (Wert).

Nazálisok előtt óbajor $e > \tilde{e} + i$ -vé lesz. Ha ezen *e*-t szóvégi *n* követi, akkor az *n* erősen nazalizálja az *e*-t s mint *n* teljesen elvész. Ha az *n* vagy *m* szóközépen van, megmarad, de azért nazalizálja az *e*-t. — Az *e* mennyiségét illetőleg azt kell mondanunk, hogy az egy szótagú szavakban hosszú (itt nyílt a szótag), többszótagúban rövid: *sēʷnt* (Senf), *fēʷntsʷ* (Fenster), *khēʷmmʷ* (*-en*) (ófn. quēman; kommen), *nēʷmmʷ* (*-en*) (nehmen). — *štrēʷ* (Strähn), *lēʷ* (weich).

Gutturálisok előtt ingadozás van *æi* és *e* között, akár a karintiaiban: ² *khæikh* (keck), *špæikh* (Speck), de *lekhkhʷn* (lecken), *štekhkhʷn* (Stecken, Stock).

h, *h + h*, *h + t*, azaz nyjbeli *-hh*, *-xt* előtt *e*-t ejtünk: *sehheʷn* (sehen), *reħneʷn* (ófn. rēhhanōn; rechnen), *rehheʷn* (rechen), *šlext* (schlecht), *khnext* (Knecht), *fextŋ* (fechten).

Tiszta *e* v. \ddot{e} -t ejtenek a Rába—Lapincs közében még *t*, *tt*, *t + konz.* és *p*, *pp* előtt is: *fettsŋ* (Fetzen), *tetšŋ* (Schlag auf den Schädel), *lettŋ* (letten), *petlŋ* (betteln), *pettŋ* (beten, de ezen jelentésben is Rosenkranz), *letšʷt* (weich), *tšēppʷn* (klirren), *khlēppʷn* (klirren).

Ami a kölcsönszavakat illeti, azokra vonatkozólag ugyanaz a jellemző, ami általában a bajor-osztrákban a kölcsönszavaknak magatartására vonatkozik: t. i. a régibb kölcsönvételeknél *e æi*-t mutat, az ujabbaknál *e* marad *e*-nek. Pl. *toeihheʷnt* (lat.

¹ Luick: *Mhd. ē in den Dialekten*. 508. II. ² Lessiak, 69. I.

decanus, Dechant), *pæihh^a* (vulg. lat. bicarium, ófn. beharri; Becher), *sæixt^a* (lat. sextarius; Seiger), *præidi(χ)* (lat. praedicare; Predigt), *tæidl* (lat. cedula; Zettel), *ap^{et}æikhⁿ*, de *ap^{et}æikhhⁿ* is (lat. apotheca; Apotheke), *æifngötti* és *öfngöti* (lat. evangelium), *fæisp^a* (lat. vesperae; Vesper) stb. — E jelenség megvan Perneggben is, hol azonban régi *e*-nek *ö* felel meg. Még megjegyzendő talán, hogy a kölcsönszavaknál régi *e* -*h*, -*t*, -*p*, -*pp*, *p* + *konz.*, *t*, *t* + *konz.*, *khkh* előtt is mint *æi* jelenik meg. Ujabb kölcsönszavak: *ekhstr^a* (lat. extra), *planēt* (lat. planeta), *rēyl* (lat. regula), *pēst* (lat. pestis).

Tulajdonneveknél rendes az irodalmi *e*: *Pud²pest* (Buda-pest), *Bukhh^arest* (Bukarest), *Trezdn* (Dresden). — *Lorents* (Lorenz), *Lents* (Kosenamen zu Lorenz).

Óbajor o.

Germán *u*-ból lett az óbajor *o*, ha csak *naz.* + *konz.*, *i*, vagy *j* nem követte. Ezen óbajor *o* a mi nyjunkban épügy, mint az «österreichische Alpenländerben», diftongusként jelenik meg, kivévn, ha liquida előtt áll. Minőségileg nem ugyanaz a diftongus felel meg az óbajor *o*-nak a Rába—Lapincs között, mint pl. a sopronmegyei hienében, hol *ou*,¹ *au*² felel meg neki, vagy Tirolban³ (hol szintén *ou*), vagy Gailtalan,⁴ hol *öü* (ö-palato-velaris ö) a megfelelése, hanem *au*, még pedig hosszú és rövid *au*: *præukhhⁿ* (ófn. broccôn; pflücken) *læukhhⁿ* (locken), *khlauppfⁿ* (klopfen), *læuzⁿ* (ófn. losên; hören).

Egyszótagú szavakban rendesen hosszú az *au*: *ræukh* (Rock), *læu(χ)* (Loch), *pæukh* (Bock), *pæut* (Bote), *læum* (loben), *šæuppf* (Schopf). — Régi kölcsönszavaknál is érvényesül e szabály *præus* (fr. broch), *sæus* (fr. sauce).

r előtt marad *o* s úgy hangzik, mint a Sieverstől meghatározott. *r* természetesen vokalizálódik. Pl. *mo²o* (Morgen), *kho²n* (Korn), *kho²b* (Korb) *ro²* (Rohr).

Gyakran várt *oa* helyett *u^a*-t hallunk, mit Lessiak⁵ a városi nyelv hatásából akar megmagyarázni. Schatz hasonlóképen magyarázza e jelenséget.⁶ Biró azonban a következőképen igyekszik e kérdést megoldani: «der Diphthong dürfte vielleicht mit

¹ Bedi, 28. l. ² Biró, 47. l. ³ Schatz, 55. l. ⁴ Lessiak, *Beitr. zur Dial.-geogr.* 14. l. ⁵ Lessiak, 73. l. 62. §. 1. ⁶ Schatz, 55. l. 45. §.

Dissimilation der beiden alten Componenten *o/a* erklärt werden.»¹ Biró véleménye nekem kevésbé látszik valószínűnek, még pedig azon oknál fogva, mert majdnem az összes bajorosztrák nyelvjárásokban (melyeket átnézhettem) meghatározott szavak mutatják az *u^a-t*. Lessiak véleményét azonban legvalószínűbbnek találom, amit egy példával szeretnék illusztrálni a mi nyelvjárásunkból. Ort nyjunkban *o^at*, az intelligencia *u^a-nak* mondja e szót. E szóban azonban «Abort», melyet a mi gazdáink csak intelligensekkel szemben használnak, különben *ha^az^l-t*, az *o^at/u^at* lesz, azaz *apu^at*. Így lehetne aztán kimagyarázni a *fu^am* szót (e jelentésben Modell), aztán *tu^atn* (Torte) stb. — Itt említem meg, hogy e szóban Dorf az *or e^a* lett, valószínűleg hangsúlytalanság folytán, amilyen előfordult ily összetételekben, mint *je^ann^ašte^af* (Jennersdorf), *maug^ašte^af* (Mogersdorf) stb.

t előtt óbajor *o > u*: *hults* (Holz), *kult* (Gold), *fu^at* (voll), *hultn* (holen), *hūt* (hohl). — Óbajor *o* helyett *u* még egynéhány szóban előfordul, hol különben *o*-t várnánk. Talán már régebben is volt e szavakban ingadozás? Pl. *tutt^a* (őfn. totoro, tutar-ei; Dotter), *tunn^a* (őfn. donar, angolszász *punor*, ang. thunder; Donner), *tunn^an* (donnern). — E szóban is *ludrī* vagy *lutt^arī* (lat. loteria).

Óbajor *o* tiszta *o*-ként megmaradt több oly szóban, hol különben *āu*-t vagy *āu^a*-t várunk. Így pl. *toxt^a* (Tochter), *ōd^a* (oder), *tōn* (őfn. lodo; Loden).

Különösen keresztnévben, meg kölesönszavakban van meg a tiszta *o*: *Ropp^at* (Robert), *Oliwī^a* (Olivér), *Otto* (Otto), *soldōt* (olasz soldato; Soldat), *mores* (lat. mores), *ōplotn* (lat. oblāta; ma Hostie helyett).

A hiencben különös sajátyságot mutat az *-or-* csoport, amennyiben, ha utána *-en* vagy *-n* következik, az *r*-t kilöki, az *o*-t megnyújtja s *n*-et egyszerűen maga mellé veszi. (Ilyenkor *e* hangsúlytalanság folytán szintén elesik.) Tehát ez a processzus: *-oren > ōn*: *kšwōn^a* (Geschworener), *pōn* (bohren), *tōn* (Dorn), *kfrōn* (gefroren). — E sajátyságot azért említem fel, mert néha nálunk is találkozunk vele, kétségtelenül hienc hatásból kifolyólag.

Néhány kölesönszóban, melyek persze nem az őfn. kor-

¹ Biró, 49. l. 116. §. β.

szakból valók, *o* helyett *u*-t találunk: *khuppf^a* (lat. *cophinum*, fr. *coffre*; Koffer. — E szó úfn. kölcsönszó s Stieler (1691) és Steinbach (1734) óta ez a mellékalakja *kuffer* is előfordul. Kluge¹ e mellékalakból, Lessiak² Kupfer hatásából magyarázza e szót. Valószínű Lessiak hipotézise, mert csak így lehet a *-pf-* affrikátát a nyjbeli *khuppf^a*-ban megmagyarázni. Egyébként is valami asszociáció idearum van a Kupfer és Koffer közt). — *o* helyett *a*-t találunk e szóban: *pam^arantšⁿ* (Pomeranze). Nazálisok előtt *o* > *ā^a*, régi kölcsönszavakban is: *khā^anzu^t* (lat. *consul*), *khā^antt^a* (olasz *conto*), *khā^antroth^a* (Kontrollor), *hā^anⁱ(χ)* és *hⁱnnⁱ(χ)* (Honig), *wā^an^a* (wohnen). Újabb kölcsönvételekben tiszta az *o*: *khommand^a* (spany. *comando*), *khom^at* (lat. *comēta*), *khompanⁱ* (fr. *compagnie*), *khomœidi* (l. *comoedia*).

Óbajor *u*.

Ez az *u* nálunk majdnem mindenütt megmaradt ott, ahol az óbajorban volt, csak *n* + *dent.* előtt jelenik meg mint redukált hang, de *u* színezettel. Mennyiségileg is az eredeti állapotát mutatja nyjunkban. Pl. *fruxt* (Frucht), *funkh^{en}* (Funke), *ʃ^akunn^{en}* (ófn. giunna, kfn. gunna; vergönnen), *summ^a* (óbaj. sumar; Sommer), *sunt^a* (ófn. sunnūntag; Sonntag), *suntst* (ófn. sus; sonst), *sumpf* (Sumpf), *summ^{en}* (summen).

Különösen a 3. oszt. erős igék part. praet.-ban maradt meg az eredeti *u*: *kšwumm^e(n)* (óbaj. gaswumman; geschwommen), *kšpunn^e(n)* (óbaj. gaspunna; gesponnen), *krunn^e(n)* (óbaj. garunna; geronnen), *kštunkh^{en}* (óbaj. gastunchan; gestunken), *prunn^e(n)* (óbaj. gaprunnen; gebrannt. De gyakrabban *prēnt* fordul elő, mert óbaj. prinna alakjait a mi nyjunkban rendszeren gyengén képezi).

A számnevek, melyek óbajorban *-zuc*-ot mutatnak, a mi nyelvjárásunkban a kfn.-*zic* alakot őrizték meg: *tswū^antsi(χ)* és *tswū^antskh* (óbaj. zweinzuc; 20), *tra^essi(χ)* (óbaj. drizuc; 30), *ʃⁱtttsⁱ(χ)* (óbaj. fiorzuc; 40) stb.

Megemlítendő még itt, hogy a személynévmás plur. gen., dat. és accusativusa óbajor *u* helyett *i*-t és pedig hosszú nazális *ī*-t mutat: óbaj. plur. nom. *wir*, gen. *unser*, dat. *uns*, acc. *unsih* a nyjban: *mi^a*, *īntz^a*, *īnts(īz)*, *īnts(īz^a)*. *u* van a nyjban sok oly

¹ Kluge: *EW*. 256. l. ² Lessiak, 73. 62. §. 1.

esetben, hol már az óbajorban kellett volna az umlautnak beállnia, de mégsem állt be.¹ Nem állt ez be az óbajorban *-ch-*, *-hh-*, illetőleg *-ck* előtt, s így nálunk sem: *štukh* (óbaj. stuchi; Stück), *rukhhk^{en}* (óbaj. hrucki; Rücken), *trukhhk^{en}* (óbaj. druchen; drücken), *mukhhk^{en}* (óbaj. mucka; Mücke), *lukhhk^{en}* (óbaj. lucha; Lücke), *prukhhk^{en}* (ófn. prucka; Brücke), *khuhh^{öl}* (óbaj. chuhhina; Küche).

Nem állt be *l + dent.*, *pf*, *r + dent.*, *tt* és *tš* előtt, amint ezt a következő példák is megvilágítják: *kutdⁱ(χ)* (óbaj. guldin; golden), *šutdⁱ(χ)* (schuldig), — *štuppf^m* (stupfen), *ruppf^m* (rupfen), *huppf^m* (hüpfen), *tšuppf^m* (zupfen), — *pu^{at}* (ófn. burdi; Bürde), *pu^{ats}ln* (kfn. bürzeln; purzeln), — *tuttlⁿ* (kfn. tütteln; saugen), *puttlⁿ* (Bütte), — *tuttlⁿ* (zusammenstossen), *ruttšⁿ* (rutschen).

Megjegyzendő itt *lū(χ)* / *lur^{at}* ófn. lugin / luginari-nak megfelelően, de már *li^{en}* (lügen).

Nazális + dentalis előtt *u > u^a*: *h^{unt}* (Hund), *kh^{unt}šoft* (Kundschaft), *h^{unt}et* (hundert). Néha az ilyen kapcsolat előtti *u > i* lesz: *int*, *intⁿ*, *int^{est}* (ófn. untanan; unten), *int^a* (unter), *trint*, *trintⁿ* (drunten).

ur > u^a, mi természetesen *r* vokalizálásából magyarázandó: *wust* (Wurst), *mu^{en}* (murren), *su^{en}* (surren), *tu^{en}(m)* (Turm), *wu^{en}(m)* (Wurm).

Óbajor *u* rendszeren nem nazált *n* előtt, de egy esetben mégis, ha t. i. szóvégi *n* lekopik, illetőleg nazálicióba megy át: *mā^e sū* (mein Sohn).

Óbajor *u* néha *ā^u* *n* előtt, néha meg *a* *sā^und^{erun}* (ófn. suntarunga; Sonderung), *opsā^und^{en}* (ófn. suntarôn; absondern), — *u^m* (ófn. umbe; um), *u^msist* (kfn. umbe sus; umsonst). A redukciónak biztosan hangsúlytalanság az oka.

Óbajor *a*.

Eredeti minőségét és mennyiségét e hang nálunk ritkán tartotta meg *n + dent.* előtt megmaradt: *hant* (Hand), *want* (Wand), *wantsⁿ* (kfn. wanze), *lant* (Land), *sant* (Sand), *štant* (Stand), *kh^{rants}* (Kranz), *tants* (Tanz), *k^{want}* (késői ófn. badagiwant; Gewand), *ant* (kfn. ande; Schmerz), *k^{ranti}(χ)* (grantig).

E tulajdonságot sem a hienc nyj.,² sem az osztrák nyelv-

¹ Schalz: *Allbair. Gr.* 45. I. 30. §. ² Bedi, 20. I.

járások,¹ sem a rajnai frank² nem őrizték meg, legfeljebb a sváb³ bizonyos konzonáns csoportok előtt. De előfordul minálunk is — és pedig elég gyakran —, hogy ily helyzetbeli *a-t* *ā*-nak ejtenek, mi nem másból, mint a többi esetből magyarázandó.

Óbajor *a-t* találunk nyelvjárásunkban mindenütt ott, ahol bizonyos konzonáns csoportok már az óbajorban is megakadályozták az umlautot. (Erről bővebben az umlautnál lesz szó.) Így: 1. *h + h = germ. k* előtt, jöllehet néha ily esetben fellépett már az óbajorban az umlaut. Pl.: *kmaχ* (óbaj. gimahhi; gemachtes Zeug), *kšmahkhⁱ(χ)* (ófn. gismahhig; geschmackvoll), *kwakh* (ófn. ginacchi; Genick), — de *hext* (13. században hachit, 14. században hechit, hechede; Hecht).

2. *h + t* előtt: *ā^ummaχ^t(χ)* (ófn. mahtic; ohnmächtig), *mōtšlax^t(χ)* (ófn. slahtōnból; zusammengeschlagen).

3. *h + s* előtt: *alkst* (ófn. ahsa; Axt).

4. *r + konz.* előtt: *wattsn* (ófn. warze), *hāp* vagy *hāw* (härb).

5. Néhány oly szóban, hol *i* a 3. szótagban van: *jāχ^a* (Jäger), *khrān^api^a* (ófn. kraneber), *khrān^awœikk^a* vagy *khrān^awœittn* (ófn. kranawittu), *tsān* (ófn. zahar; Zähre).

6. Oly semleges szavakban, melyekben **-i* szerepelt kollektívképzőként: *gāt^a(pœitt)* (Gitter(bett)), *khraff^{at}* (nichts nütziges Ding), *khakh* (Gehäck), *kwāšš* (Gewäsch).

7. Néhány *-isch*-sel képzett szóban: *otkfatr^{ēšš}* (altväterisch).

8. Néhány *-l*, illetőleg **-il* végű hímzemű névszóban: *hakhkh^{at}* (diminutivum Hackeból), *tampf^{at}* (dim. Dampfhoz), *lakhkh^{at}* (suhanc).

9. Majdnem az összes kicsinyítő szavakban: *klazl* (Gläselein), *mandl* (Männlein), *tsaegl* (kics. Zangehez), *nāχ^el* (kics. Nelkehez).

10. Oly igékben, melyek *l* képzővel vannak ellátva: *ā^apantln* (sich anmachen an jemanden, mintegy szalaggal valakihez fűzni magát), *rā^aln* (radeln), *sā^aln* (sägen), *fā^aln* (fädeln), *plātln* (blättern).

11. E szóban *gamzⁿ* (die Gemse), bár az *e*-vel képzett alak is előfordul. Ez feltétlenül stájer hatás alatt hangzik így, hisz onnan kellett kölcsönvennünk e szót, mert mifelénk zerge

¹ Lessiak: *Beitr. zur Dialektgeogr. d. öst. Alp.* 11. l. ² Schmidt: *Lautl. d. rheinfr. Ma. v. Verbász in Südung.* ZfdM. VI. 107. l. 17. §.

³ Vönház: *A szatmármegyei nyj. hgt.* 13. l. és Kauffmann: *Gesch. d. schw. Ma.* 43. l.

egyáltalán nincs s különben is ily szócsoporthoz előtt nálunk *a* nem állna.

12. A plur. nom. stb. esetben a hímneműeknél: *ākhkh^a* (Äcker), *khāstn* (Kästen), *wān* (Wägen), *sākh* (Säcke), *khērān* (Krägen), *hāls* (Hälse), *pātχ* (Pälge).

13. Van ezenkívül még néhány szó, hol *a* van, holott *e*-t váránk; ennek okát nem ismerjük: *ā^atakhkh^en* (anspritzen), *hāšš^e* (armer Kerl), *māšn* (Masche), *sattsn* (laufen), *gattsn* (stossen), *plātsn* (weinen) stb. Lessiak egyes szavakban az *š* umlautot látja.¹

Nazálisok előtt *e* tulajdonság már nincs meg, még ott sem hol az óbajorban is beállt a primärumlaut.

Ami az *a* hosszúságát s rövidségét illeti, ezt szabályokhoz kötni nem lehet. Ez áll a következőkre is:

a van az újabb kölcsönszavakban is, még pedig rövid vagy hosszú: *appētīt* (lat. appetitus), *apotēikh^en* (gör. és lat. apotheca), *apēustl* (gr.-lat. apostolus), *khlass* (lat. classis), *khattā* (gr.-lat. catarrhus), *makhkh^en* (fr. marque), *khanāt* (lat. canalis), *khappsst* (lat. capsula), *khrawātł* (Krawatte), *khrañts* (szláv kratu = gewunden, gedreht), *khantn* (lat. canistro, ol. canestro; Rand), *khaseⁿ* (lat. caserna), *passn* (fr. passer), *passiā^a* (lat. passio), *patt^a* (lat. pater), *pokhkhāt* (ol. boccale), *šantām* (fr. gensdarme), *taks* (lat. taxis), *tal^eñt* (lat. talentum), *tāw^anakhkhst* (lat. tabernaculum), *āmm^en* (lat. amen), *ākht* (lat. actus), *kāhss^a* (lat. cassa), *māss^a* (lat. massa), *miz^arāwst* (lat. miserabilis), *hidvāni* (magy. hitvány), *huzā* (magy. huszár), *ādomāš* (magy. áldomás), *šwān* (magy. zsvány), *tšāku^a* (csákó), *khāpsttn* (újlat. capella), *šāt* (ang. shawl) stb.

Különösen a keresztnévek tartják meg az *a*-jukat nyelvjárásunkban: *ādutł* (Adolf), *ātois* (Alajos), *ānotł* (Arnold), *tāwid* (Dávid), *ēma* (Emma), *fāni* (Franciska), *flu^arian* (Flóris), *kābrst* (Gábor), *ida* (Ida), *nattsl* (Ignác), *jākhob* (Jakab), *jūdas* (Judas), *khatrⁱ* (Katalin), *maria* (Mária), *sāmst* (Samu), *u^awān* (Orbán) stb.

Az *a*-nak a magatartása *e* szavakban ép ilyen a vas megyei hiencben (Bedi és Biró nem foglalkoznak a kölcsönszavakkal), Karintiában² és Tirolban.³

Kivéve az eddig felsorolt eseteket, az óbajor *a* megváltoz-

¹ Lessiak, 63. l. 54. §. k). ² Lessiak, 58. l. ³ Schatz, 39. l. 35. §.

tatja minőségét és mennyiségét nyelvjárásunkban. *o* vagy *ō* lesz, mint a sopronnyéki¹ nyelvjárásban, tehát zártabb hang, mint a karintiai,² tiroli³ és soproni⁴ dialektusban, hol óbajor *a*-nak a következőkben *o*, *ō* felel meg.

Óbajor *a* > *ō*: *oppfl* (Apfel), *potm* (Ball), *oplōss* (Ablass), *pohhēn* (backen), *potd* (bald), *mohhēn* (machen), *sohhēn* (Sache), *lohhēn* (lachen), *moxt* (Macht), *šwoχ* (schwach), *mott* (matt).

Óbajor *a* > *ō*: *pō* (Bach), *ō* (ab), *wōm* (Wabe), *krōm* (Graben), *hōzlnuss* (Haselnuss), *klōs* (Glas), *šōm* (Schabe), *pōd* (Bad).

o van *a* helyén azon kölcsönszavakban, melyek már régen megvannak a dialektus szókincsében, de olyanokban is, melyek később szivárogtak ugyan be, de gyakran használatnak. Pl. *khoplāu* (lat. Kaplan), *khoprōt* (fr. Korporal), *khrowōt* (szl. Kroat), *popplpām* (lat. Pappel), *popp* (ol. Pappe), *plottn* (fr. Platte), *špōχt* (ol. Spagat), *sofrāu* (fr. Safran), *prētōt* (lat. Prälat), *poss* (ol. Bass), *tukōtn* (újlat. Dukaten) stb.

Igy áll a dolog a keresztnevekkel is: *košp^a* (Kasper), *plōs* (Blasius), *poltha^uz^a* (Balthazar), de *wal^entin* (Valentin), *jōhann* (Johann) stb.

Óbajor *ar* > *o^a* (a Pinkavölgyében *o^e*, bár Vas megyének Alsó-Ausztria felé eső részén Komját vidékén az *r* ez esetben nem vokalizálódik és így e hangsoport *ōr*-nak hangzik. Pl. *wōrt* [Oberwahrt]); *po^amhe^att^si(χ)* (barmherzig), *no^a* (Narr), *šwo^am* (Schwarm), *ho^att* (hart), *wo^am* (warm), *šo^attⁿ* (Scharte), *o^am* (arm), *šo^af* (scharf), *fo^an* (fahren), *mo^akht* (Markt).

Itt megemlítem, hogy *ar* + (*e*) *na^a* > *ōn* lesz néha. Ez feltétlen hienc sajátság s a mi területünkbe csak átszivárgott. Pl. *fōn* (fahren), *wōn* (warm), *kōn* (Garn) stb.

A kölcsönszavak kivétel nélkül *-ar* helyett *o^a-t* mutatnak: *khlo^a* (lat. klar), *po^aχ^at* (arab Barchent), *kfo^ari* (gör.-lat. Pfarrer) stb.

Ugyane jelenség megvan a sopronmegyei hienc nyelvjárásban,⁵ a vasmegyeiben, a zebegényiben,⁶ mely szintén bajorosztrák, de nincs meg ez egész tisztán Karintiában, bár Lessiak figyelmeztet e jelenségre munkájának fonetikai részében «beim Übergang vom Vokal zu Zäpfchen *r* (*er* ausgenommen) ist ein

¹ Biró, 31. l. 78. §. ² Lessiak, 58. l. 53. §. (Itt is néha *o* felel meg *a*-nak). ³ Schatz, 39. l. 35. §. ⁴ Bedi, 21. l. ⁵ Bedi, 21. l. — Biró, 34. l. 84, 85. §. ⁶ Potoczky: *A zebegényi nyj. hgt.* 9. l.

ganz leiser Übergangslaut bemerkbar, wodurch der Vokal etwas diphthongiert erscheint. Doch ist der Übergangslaut so schwach»,¹ hogy csak *r-t* irt. Tirolban² ez egyáltalán nincs meg. Hogy nálunk megvan, ennek oka nyelvünk délbajor eredete, mert ebben «wird *r* postvokalisch vor Konsonanten immer zu *a*».³ Persze minálunk a *a* legtöbbszor *a* szinezetű.

Nazálisok előtt, kivéve a már említett *n + dent.* csoportot, óbajor *a > ā^u-vá* diftongizálódik: *ā^ufā^ump^{en}* (anfangen), *ā^upkst* (Angst), *ā^ungl* (Angel), *ā^ung^a* (Anger), *khā^umm^a* (Kammer), *ā^undoxt* (Andacht), *ā^uni* (äno).

Karintiában e diftongizálásnak nincs nyoma, de Tirolban igen, csakhogy ez mint *ou* jelenik meg (l. Schatz: *Die Ma. v. Imst.* az *a*-hangot!) Ily diftongus van aztán a vas megyei hiencségben, csakhogy itt inkább *ou*, Sopron megyében *āō*, *āu* (l. Bedi és Bíró citált munkáinak idevágó részét!). Az óbajor *a* ezen differenciálódása nyugati Ausztriára s déli Bajorországra utal bennünket.

Kölcsönszavakban az *a + n* mindenkor *ā^u*: *ā^ump^{et}* (Ampel), *ōtlfā^unt* (Elefant), *khoplā^u* (lat. Kaplan), *monštrā^untsⁿ* (lat. Monstranze), *khā^unts^l* (lat. Kanzel).

A keresztnevekben e téren ingadozás van: *hants* (Hans), hienc *hā^unts*, sőt *hā^uz* is e háznévben: *šujhā^uzn*; *frants* (Franz), hienc *frā^unts*.

2. A tőszótagok hosszú magánhangzóinak minőségi és mennyiségi hangváltozásai.

Óbajor *i*.

E hang nyelvjárásunkban *a^e* lesz (palatális *a + e*), mely diftongizálás általános bajor-osztrák⁴ területen: *štrā^et* (Streit), *fā^erom(-um)* (Feier(abend)stunde), *frā^ethuf* (Friedhof), *trā^e* (drei), *hā^erat* (Heirat), *flā^es* (Fleiss), *khra^ešp^{en}* (kreispern).

Nazálisok előtt nyjbeli *a^e* nazalizálódik és pedig, ha az utolsó szótagban pusztán *n* előtt áll, nagyon erősen, mert *n* ilyenkor kiesik: *fā^e* (fein), *hā^et* és *hā^ent* (ófn. hia naht, kfn. hint; heute), *mā^e* (mein), *tā^e* (dein), *sā^e* (sein), *pā^e*(-fā^eiγl) (Biene; nyjbeli

¹ Lessiak, 25. l. ² Schatz, 39. l. ³ Lessiak, 7. l. ⁴ Lessiak: lásd i-ről szóló részt. Bedi, 27. l.; Potoczky: *A zebeg. nyj. hgt.* 12. l.; Lessiak: *Beitr. zur Dialektgeogr. d. österr. Alpen.* 14. l.

Bienenvogel), *wā^e* (Wein), — *rā^em* (reiben), *kā^eo* (kfn. gígen, Geige), *khla^em* (kfn. klien; Kleie); *t* előtt óbaj. *i* épúgy, mint a hienchen *a* lesz: *špāt* (Speiler), *fāt* (Feile), *fratti*(χ) (freilich); e szóban *fān^a* (feinen), szintén *a* van, de ez hienc hatás.

Van néhány kivételünk, mikor óbajor *i* — valószínűleg hangsúlytalanság folytán — ^a-vá gyengül: *p^as šumme^ast^a* (bei's Schulmeister), *p^as kfo^ari* (beim Pfarrer), *p^as tokksn* (bei' Dax), de kompozíciós összetételben óbaj. *pī* > *pa^e*, mert rajta a hangsúly: *tēpā^e* (dabei), *pa^ehülfⁱ(χ) sāⁱ* (beihilfflich sein), *pa^eštēi* (beistehen).

Óbajor *sīn* nálunk *sā^e*, s nem *sān*, mint a bajorban¹ általában s a soproni hienchen, kivéve egyes népénekekben.

Óbajor *ē*.

E hang Schatz szerint egy «neuentwickelte Länge»,² mely *h*, *r*, *w* előtt és a szóvégén *germ. ai*-ból lett. Ez az *ē* a délbajor nyelvjárásokban diftongizálódik és pedig keleten *ea*-vá, nyugaton³ pedig *ea*-vé (közép *e* + *a*). A mi nyelvjárásunk szintén mutatja e sajátyságot, bár nagyon halványan s csak ott, hol a szóvégén áll az *ē*, különben csak rendes közép *e*-vel van dolgunk, akár csak Rattendorfbán (Gailtal.)⁴

Óbajor *ē* > *e^e*: *khlē^e* (Klee), *wē^e* (Weh), *šnē^e* (Schnee), *sē^e* (See).

Szóközépen óbaj. *ē* rendes hosszú *ē*: *tsēhhēn* és *tsēχ^a* (Zehe), *ēwi*(χ) (ewig), *štehhēn* és *štēχ^a* (Schlehe).

Óbajor *ēr* > *e^a*: *re^an* (tirolói rören, svájci rären; weinen), *ple^an* (szintén weinen), *pe^an* (föltétlenül ófn. bē^r-rel függ össze, mi annyit jelent, mint Zuchteber, s ebből *pe^an*).

t előtt egyszer fordul elő s ekkor *ē* > *ö*: *söt* (ófn. sēla; Seele).

Nazálisok előtt óbajor *ē* > *ēⁱ* (nyílt nazalizált *ē* + *i*). Ha a szóvégén áll *ēn*, akkor *ē* az *n* lekopása által igen erősen nazalizálódik. Pl. *štēⁱ* (stehen), *kēⁱ* (gehen), *tswēⁱ* (ófn. zwēne; zwei), *wēⁱn(n)i*(χ) (wenig).

A keresztnevek s más tulajdonnevek megtartották eredeti hosszú *ē*-jüket: *pēt^a* (Peter), *mo^akrētⁱ* és *grēⁱ* (Margit), *ā^andrēⁱ* (András), *tēni* és *lēⁱni* (Ilona).

¹ Weinhold: *Bair. Gramm.* 7. §. ² Schatz: *Allbair. Gramm.* 21. l. 11. §. ³ Lessiak: *Beitr. zur Dialektgeogr. d. österr. Alp.* 12. l. ⁴ Ugyanitt.

Meg kell említenem itt még egy különlegességet, mi ugyan ritkább nálunk, de azért előfordul, t. i. e hangcsoport $\bar{e} + r(e)n$, valamint $\check{e} + r(e)n$ is, sokszor $\bar{e}n$ -né lesz. Pl. $\bar{l}en^a$, $\check{l}en^a$ mellett (lernen), $\bar{r}en$, $\check{r}en$ (weinen), $\bar{k}h\bar{e}n$ (ófn. kēren; wenden), — $\bar{s}en$, $\check{s}en$ (ófn. sceran, scheeren) stb.

E jelenség a pinkavölgyi hienységben általános, nálunk ritka, következőleg onnan szivárgott ide. Oka az összevonás lehet: $\bar{e} + r(e)n$, (e) hangsúlytalanság folytán kiesett, r vokalizálódott, még pedig a hienben e színezetű $svává$, ez aztán az amúgy is hosszú \bar{e} -vel, vagy \check{e} -vel is összeesve \bar{e} -t eredményezett.

Óbajor \bar{u} .

Az óbajor korszak végén \bar{u} diftongizálódott sou ($= o + u$), később au ($= a + u$) lett, amely minőségben körülbelül nálunk is megvan; de talán helyesebb, ha a^u -val jelölöm, mert nem egész tisztán felel meg a második komponens a fentebb meghatározott u -nak. A hosszúság és rövidséget általában szabályokhoz kötni itt sem lehet, bár mindkét esetre találunk példát.

Óbajor u , későbbi óbajor $ou > a^u$ vagy \bar{a}^u : $a^{u}ss^a$ (ausser), $h\bar{a}^us$ (óbaj. $h\bar{u}s$; Haus), $m\bar{a}^us$ (óbaj. $m\bar{u}s$; Maus), $t\bar{a}^um$ (Taube), $p\bar{a}^un$ (bauen), $s\bar{a}^u$ (Sau, Schwein), a^{utt^a} (ófn. útar; Euter).

$\bar{u}r$ vokális után ua (rendesen rövid): $\bar{s}a^{ua}$ (Schauer, Hagel), ma^{ua} (Mauer), tra^{uan} (trauern), sa^{ua} (sauer), pa^{ua} (Bauer).

Nazális előtt a^u -ban az a nazalizálódik, szövegén erősen: $ts\bar{a}^u$ (Zaun), $ts\bar{a}^{unn^a}$ ($tsann^en$ is) (zäunen).

Óbajor \bar{o} .

A IX. század 2. felében uo/ua diftongust mutatja óbajor \bar{o} ; nálunk rendesen eredeti minőségében és mennyiségében maradt fenn. Pl: $h\bar{o}tst$ (Hochzeit), $h\bar{o}\chi$ (hoch), $\bar{s}\bar{o}s$ (Schoss), $\bar{s}t\bar{o}s$ (Stoss), $r\bar{o}zn$ (Rose), $\bar{l}\bar{o}s$ (ófn. los; frei, ledig), $\bar{o}st^en$ (Ostern), $\bar{o}stn$ (Osten), $tr\bar{o}st$ (Trost), $r\bar{o}(\chi)$ (roh), $r\bar{o}st$ (Rost).

r előtt is megmaradt, csak hogy ilyenkor megrövidült: ro^a (Rohr), $o^a(wa\check{s}l)$ (Ohr).

t előtt egyszer mint \bar{o} fordul elő: $k\bar{o}l(\chi)$ (ófn. $k\bar{o}l$; Kohl).

Nazálisok előtt rendesen \bar{a}^u -vá diftongizálódik, vagy \bar{u}^a -vá: $p\bar{a}^ul$ (ófn. $b\bar{o}na$; Bohne), de $p\bar{u}^a$ is, mely utóbbi talán Bein-ből képezett $p\bar{u}^a$ analógiájára keletkezett? $\bar{l}\bar{a}^u$ (Lohn). — \bar{a}^u a fentmondott esetben a hienben, úgy a vasmegyei, mint a sopron-

megyeiben¹ is előfordul. Sőt az összes osztrák-bajor nyelv-járásokban.²

Óbajor \bar{a} .

Ez az óbajor \bar{a} , mely mégcsak a XII. században esett az Umlaut törvénye alá, XII. századbeli formáját nyelvjárásunkban megtartotta. Pl.: *trān* (ófn. *drāen*; drehen), *tsāx* (ófn. *zāch* és *zāhi*; zähe), *šwā* (ófn. *swāri* és *swāro*; schwer), *kāx* (ófn. *gāhi*; jäh és jach), *kštāt* (**stāti*, kfn. *stæte*; still) stb.

Bizonyos esetekben rövid lesz az \bar{a} : *šlaffrⁱ*(χ) (ófn. *slāfarag*; schläfrig), *trakksln* (drechseln); de a konj.-ban *i tāt* (ich täte) stb.

Egyébként óbajor $\bar{a} > o$, és pedig *gemináták* és $\chi + konz.$ előtt \bar{o} , különben \bar{o} : *toxt*, de *tāxt* is előfordul (Docht), *stross* (Strasse), *noxx^a* (nachher), *noxp^a* (Nachbar), *šloffm_o* (óbaj. *slāfan*; schlafen), *nott^a* (Otter), — és *prōdn* (braten), *krōf* (Graf), *ōmd* (óbaj. *āpand*; Abend), *šprōx* (Sprache), *rōdn* (raten), *trōd* (Draht), *špōt(d)* (spät), *no'l*, de *nāu'l* is (Nadel), *plōzn* (óbaj. *plāsan*; blasen), *ōdn* (óbaj. *ātum*; Atem).

Újabb kölcsönszavak a nyelvjárás törvényei szerint szintén o -t mutatnak \bar{a} helyett: *solōt* (Salat), *soldōt* (Soldat).

Néhány \bar{o} és \bar{o} helyett óbaj. \bar{a} helyében \bar{au} diftongust látunk, amely rendes körülmények közt óbaj. o -nak felel meg. Ezt azt hiszem, úgy lehetne megmagyarázni, hogy ez analogikus képzés az o hangokra, mert az eredeti a -t o -nak ejtették s ezt később eredeti o -nak érezve a nyelvérzék, azt o -nak megfelelően diftongizálta. Pl.: *wāu* (ófn. *wā*; wo), *šāuf* (Schaf) stb.

Óbaj. a és o hangnak a nyelvjárásban való összeesését Schatz alsóausztriai sajtáságnak mondja: «mit der benachbarten Mundart Niederösterreichs stimmt die gemeinsame Entsprechung grosser Gruppen von mhd. a und \bar{o} überein: *rōt* = Rad und rot, dann die von mhd. \bar{a} und o : *prāēutn* braten und *pāēutn*». ³ E szabály inkább áll a hiencre, mint a mi nyelvjárásunkra, bár itt is megvan a nyoma.

Nazálisok előtt óbajor $\bar{a} > \bar{a}^n$: *mā^{nt}* (ófn. *mānatag*; Montag), *kh^{rā}mm^a* (Krammer), *mā^{nt}* (Monat), *mā^{nt}(d)* (Mond), *jā^{mm}* (Jammer), *khā^{mm}(χ)* (kahmig).

r előtt óbajor $\bar{a} > \bar{o}$: *jō^a* (Jahr), *wō^a* (wahr), *pō^a* (Bahre).

¹ Bedi, 29. l. ² Lessiak: *Beitr. z. Dial.-Geogr. der öster. Alp.* 14. l. Lessiak, 74. l. 64. §. ³ Schatz: *Rezension von Birós Lautlehre.* ZfdPh 237. l. (1912.)

3. Diftongusok.

Óbajor *eo* (*io*, *ie*).

eo germ. *eu*-ból fejlődött s az óbajorban rendszeren dentálisok előtt állt. De a IX. század vége felé *io* és a XI.-ben általánosan *ie* lett. Nálunk e diftongusnak mindig *i^a* felel meg, épigy a vasmegyei hienchen is, legfőljebb azzal a különbséggel, hogy a *o* *e* színezetű. Különbözik a soproni nyelvjárástól annyiban, hogy nazálisok előtt nem változtatja meg a diftongus első komponensét se *e*,¹ se *e*-vé, legfeljebb nazalizálja. Pl. *li^aw* (Liebe), *khri^ahh^en* (kriechen), *ni^ass^un* (niessen), *ni^amm^a* (nimmer), *ni^am^at* (niemand), *ni^an* (Niere), *ni^attⁿ* (Niete), *šli^assⁿ* (schliessen).

Az az *ie*, mely az óbajorban a nyugati germán *ē* (germ. *ē²*)-ből fejlődött, összeesett idők multán az *eo* és *io*-ból keletkezett *ie*-vel. A mi nyelvjárásunkban hasonlóképen. Tehát óbaj. *eo*-nak is *i^a* felel meg. Pl. *špi^arl* (óbaj. spiegel), *tsi^arl* (Ziegel), *pri^af* (Brief), *kh^a* (óbaj. chien; Kien), *š^a* (schier), *fⁱ^a* (óbaj. vier), *wi^an* (Wiege).

Az egyszótagu szavak, ha nyíltak, hosszúak. Ha nazális követi a diftongust, akkor az első komponens nazalizációt szenved.

Óbajor *ai*.

800-tól kezdve az óbajor emlékekben *ei*-t találunk *ai* helyett. E diftongus nálunk csak ritkán maradt meg *ai*-nak. Leggyakrabban *ō^a* felel meg neki, azután *ū^a*, sőt *a* is.

Óbajor *ai* > *ō^a*: *ō^ahh^en* (Eiche), *lo^att^a* (Leiter), *ho^az^ar^a(χ)* (heiser), *ho^assⁿ* (heissen, befehlen), *ō^ahh^ōt* (Eichel), *plo^ahh^en* (bleichen), *plo^attⁿ* (führen, vezetni), *ko^az^l* (Geisel).

Óbajor *ai* > *ō^a*: *pfō^at* (*kfō^at*) (kfn. pfeit; ing), *ō^a* (Ei), *kō^as* (Geiss), *hō^as* (heiss).

Nazálisok előtt óbajor *ai* > *ū^a*: *pū^a* (Bein), *ū^ast* (einst), *ū^atroxt* (Eintracht), *ū^atsō^ūtn* (einzeln), *li^an^a* (lehnen), *hū^am^at* (Heimat), *mū^ants* (vielleicht), *kmū^a* (Gemeinde);

t előtt óbaj. *ai* > *a* (talán helyesebben *a^ū*, de ez az *ū* ropant gyenge): *kāt* (geil, üppig), *hāt* (sikos).

Idegen vagy köznyelvi befolyásnak kell tulajdonítani, hogy néha *a^e* van ott, hol *ō^a*-t vagy *ū^a*-t várunk: *p^ela^adix^en* (beleidigen), *ka^ast* (Geist), *ha^ett^l(χ)* (heilig), *fla^aš* (Fleisch), *khaz^a* (Kaiser).

¹ Bedi, 35. 1.

A vas megyei hiencség ugyanezen jelenségeket mutatja, legfeljebb \tilde{u}^a helyett inkább \tilde{o}^a -t ejt s úgy ebben közelebb áll a soproni dialektushoz, hol \tilde{o}^a van nazálisok előtt.¹ Karintiában (délen) a felel meg óbajor ai -nak, a közös bajor oa -t csak Tiliach mutatja fel. De a Dráva völgyében s Iseltalban, aztán Tirolban oa -t ejtenek régi bajor ai helyett.²

Óbajor *au*.

Germ. *au* az óbajorban labiálisok és gutturálisok előtt diftongus maradt, és pedig *au*, a IX. század második felében már *ou*-t írnak helyette. A mi nyelvjárásunkban ezen óbajor diftongusnak \tilde{a}^u , $\tilde{ä}^u$, \tilde{a} és $\tilde{ä}$ felel meg.

Óbajor *au* > $\tilde{ä}^u$: $ta^u\tilde{f}\tilde{m}$ (taufen), $khta^um$ (klauben), kla^um (glauben), $kha^ufm\tilde{a}^u$ (Kaufmann), ma^ua (Mauer), ra^uw^a (Räuber).

Óbajor *au* > \tilde{a}^u , $\tilde{a}^u\tilde{r}^a$ és la^ur^n (leugnen), $\tilde{a}^u(\chi)$ (Auge), $\tilde{a}^u(\chi)$ (Lauge), $p\tilde{a}^u(\chi)$ (Bauch).

Nazálisok előtt az a nazalizálódik: $h\tilde{a}^un$ (hauen), $\tilde{s}\tilde{a}^un$ (schauen), $p\tilde{a}^un$ (bauen).

Igen gyakran, sokkal gyakrabban, mint a vas megyei és soproni hienc nyelvjárásban, *au*-t a -val, mégpedig $\tilde{ä}$ és \tilde{a} -val, adja vissza a mi nyelvjárásunk. Leginkább m előtt történik ez, de máskor is, így n és χ előtt. Pl. $r\tilde{a}m$ (kfn. roum; Rahm), $tr\tilde{a}m$ (Traum), $ts\tilde{a}m$ (Zaum), $s\tilde{a}m$ (Saum), $\tilde{s}tr\tilde{a}n$ (streuen), $f^as\tilde{a}m^n$ (versäumen), $r\tilde{a}\chi$ (Rauch), $r\tilde{a}hh^n$ (rauchen) — $r\tilde{a}ff\tilde{m}$ (raufen), $la\tilde{f}\tilde{f}\tilde{m}$ (laufen).

Óbajor *uo*.

Ez a diftongus a IX. század 2. felében fejlődött ki. *ua*-t csak ritkán írtak. Nálunk ennek \tilde{u}^a felel meg, s ez alkotja az egyik legjellegzetesebb különbséget a rábalapinesközi és a vas megyei hienc nyj. közt, hol óbajor *uo*-nak u^i felel meg.

Óbajor *uo* > \tilde{u}^a : flu^at (Flut), $\tilde{s}tu^att\tilde{n}$ (Stute), mu^att^a (Mutter), $\tilde{s}u^ast^a$ (Schuster), su^ahh^n (suchen).

Óbajor *uo* > \tilde{u}^a : $m\tilde{u}^as$ (der Muss), $f\tilde{u}^as$ (Fuss), $k\tilde{u}^at$ (gut), $p\tilde{u}^a$ (Bub), $p\tilde{u}^a\chi$ (Buch), $\tilde{s}\tilde{u}^a$ (Schuh), $h\tilde{u}^at$ (Hut).

Az erős igék VI. osztályában a praeteritális *uo* nem tartotta fenn magát nyelvjárásunkban. Ennek oka, hogy közönséges beszédben ezen alakot nem használjuk, hanem a perfectumot, s

¹ Bedi, 32. l.

² Lessiak, 77. l. 70. §.

írásban vagy használjuk s akkor az irodalmi nyelvre támaszkodunk, vagy pedig itt sem használjuk.

Egy szóban *u* áll *uo* helyett: *fluhhen* (fluchen).

uo a bajor-osztrák dialektusban diftongikusan maradt meg, csakhogy a második komponens területek szerint el-eltváltozott. Lessiak erről a következőkép nyilatkozik: «*uo* für mhd. *uo* reicht bis nahe an die kärnt-tiroler Grenze: in den Grenzgemeinden St.-Lorenzen und Luggau tritt dafür *ue* auf, das dann auf tirolischen Gebiet (Tilliach, Kartitsch, Pustertal) in *ui* übergeht. In der Gegend von Lienz und Iseltal herrscht wieder *uo*».¹ A sopronmegyei hienében *l*, *p* előtt *u* van, *r* előtt *u^a*, nazálisok előtt *̄a*, különben mindig *ui*.² Stájerországban, amennyire én tudtam a dolgot megfigyelni, *u^a* az uralkodó diftongus e helyzetben, míg a vasmegyei hiencségben az *ui*.

Óbajor *iu*.

Germ. *eu*, ha a rákövetkező szótagban *i*, *j* vagy *u* állott, vagy rá labiális vagy gutturális konzonáns következett, *iū* lett az óbajorban s az maradt egész a kfn. korszakig. Óbajor *iu* nálunk néhány esetben *uⁱ*: *fūⁱa* (Feuer), *hūⁱa* (heuer), *ūⁱχ* (euch), *tūⁱfⁱt*, *taⁱfⁱt* mellett (Teufel), *pstuⁱttⁿ* (gerinnen, stocken; v. ö. Nagl, *Roanad* v. 177 *gstuⁱttⁿ*; idg. **steu* -[dh]-), *fluⁱu* (Fliege). A hiencségben ennek nyoma nincs főneveknél. De igenis a 2. osztályú erős igéknél, akárcsak nálunk. Hogy állt a dolog az óbajorban e kérdést illetőleg, arra Schatz a következő megfigytést adja: «Die Ablautsstufen germ. *eu*, -*au*, -*u*, *o* sind im Bairischen in zweifacher Weise vertreten:

a) Praes. *eo*, *iū*, Praet. *ō*, Part. Praet. *u*, *o*;

b) Praes. *iū*, Praet. *au*, Part. Praet. *o*, *u*.

a) Die Verba dieser Ablautsreihe, deren Stamm nicht auf die Labiale germ. *b*, *p* (bair. *p*, *ff*), und Gutturale germ. *g*, *k* (bair. *g*, *hh*) ausging, haben das *u* der Ablautsstufen überall zu *o* gewandelt, wo die Endung nicht den Vokal *i* oder *u* hatte. Z. B. *peotan*, bieten. Das *eo* geht zu Ende des IX. Jhds in *io* über, das bis zum Ende der ahd. Zeit bestehen bleibt und dann von *ie* abgelöst wird. Wie *peotan*: *fleo^zan*, *geo^zan*, *pidreo^zan*, *seodan*, *fleo^zan*, *skeo^zan*, *zeohan*;

¹ ZfdM. IV. köt. 15. l. (1909.)

² Biró, 62. l., 139. és 140. §. —

Bedi, 35. l.

b) die Verba, deren Stamm vorahd. auf *b, p, q, k* ausging, haben im ganzen Praes. *iu*, im Praet. *au* (*ou*) und *u, o*: *chliupan*, Praet. *chloup*, *skiupan*, *sluuffan*, *piugan*, *fliugan*, *liugan*, *triugan*, *riuhhan*».¹

Az ezen osztályba tartozó igék nálunk a praesensben *ui*-t mutatnak úgy az óbajor *a*), mint a *b*) sorban. Így ezen igéknek a mi nyelvjárásunkban a következő alakok felelnek meg: *f^apuⁱt^un* (verbieten), *kuⁱssⁿ* (giessen), *f^atruⁱss(z)ⁿ* (verdriessen), *suⁱn* (sieden), *t^afruⁱzn* (erfrieren), *š^ussⁿ* (schiessen), *tsuⁱhh^en* (ziehen), *khlu^m* (klieben), *š^uim* (schieben), *š^{lu}ff^m* (schließen), *puⁱn* (biegen), *fluⁱn* (fliegen), *luⁱn* (lügen), *p^etruⁱn* (betrügen). — De ezen alakok mellett már majdnem gyakrabban használják az *i^a*-s töhangzójú igéket, mi mindenesetre a köznyelv befolyásából magyarázandó. Így aztán egyes igéknek régi alakja már teljesen kiveszett, mint pl. *ri^ehh^en*-é is, melynek *ruⁱhh^en*-nek kellene lennie.

Schatz az óbajor *iu*-nak *ui*-vá való elváltozását metatezisznek veszi az imsti nyelvjárásról írt munkájában, Lessiak e magyarázatot nem fogadja el, hanem inkább így fejti meg e jelenséget: «die Entwicklung dürfte wahrscheinlich folgendermassen gewesen sein: *iu* > *eü* > *öü*, dieses mit Dissimilation zu *oü* und weiterhin zu *oi* bez. *ui*, während das umgelautete *iu* über *iü* zu *ü* und weiterhin zu *æi* wurde».² Én azt hiszem, a metateziszből való magyarázat nem elvetendő, mert rá más esetekben is van példa, míg a Lessiak-féle magyarázatra konkrét példát találni — azt hiszem — nehéz.

Egyébként óbajor *iu* > *ǣ* és *ǣ*: *lǣt* (Leute), *rǣtⁿ* (reiten), *tǣt^š* (deutsch), — *nǣnⁱ* (neun), *na^e(χ)* (neu), *la^eχtⁿ* (leuchten) stb.

¹ Schatz: *Altbair. Gramm.* 145. l. 134. §. ² Lessiak, 84. l. 75. §.

AZ UMLAUT.

Bevezetésül Schatz óbajor grammatikájából idézem az umlautra vonatkozó részt: «durch ein *i, j* wurden, *a, ā, o, ō, u, ū, uo, iu, au* umgelauteet, an die Stelle dieser Vokale und Diphthonge traten solche mit mehr palataler Artikulation der Zunge. Diese Palatalisierung der *a, o, u* Vokale begann im 8. Jhd., wo ein Teil des kurzen *a* in Stammsilben zu einem *e*-artigen Laute gewandelt wurde, der vom alten germ. *e* verschieden war und zum Teil heute noch davon getrennt ist; dieser Umlaut des kurzen *a* findet sich seit dem 8. Jhd. regelmässig durch *e* bezeichnet.... Beim kurzen *a* haben sich 2 Umlautsvokale entwickelt, der Primäre, seit dem 8. Jhd., in der Schrift zum Ausdruck kommende, dem in der Mundart ein enges, aber weit rückwärts gebildetes *e* entspricht und der Sekundäre, der erst seit dem Ende der altbairischen Zeit und nur zum Teil geschrieben und in grammatischen Arbeiten mit *ä* bezeichnet wird,.... Während der primäre Umlaut des *a* in der Mundart erhalten blieb, hat sich der Sekundäre zu *a* entwickelt, während der nicht umgelauteete zu einem *o* artigen Laut geworden war».¹

Óbajor *e* (primär-umlaut).

Ezen umlaut *e*-nek nyjkan rendesen *æi* vagy *æi* felel meg.

Óbajor *e* > *æi*: *špinnæwæittŋ* (ófn. spinnaweppi; Spinne), *štūæmoitska* (Steinmetz), *tæikhhkhen* (Decke), *æikhhken* (eggen), *šæippfŋ* (schöpfen), *hæiwam* (Hebamme), *wæittŋ* és *wæikkŋ* (wetten), *khæidŋ* (Kette), *stæikhhkhen* (stecken), *fææittŋ* (fretten), *wæikhhken* (wecken), *læiffæt* (Löffel).

Óbajor *e* > *æi*: *hæim* (heben), *khlæim* (kleben), *khæistŋ*

¹ J. Schatz: *Albair. Gram.* 32. 1.

(óbaj. chestinna), *šræi*(χ) (schräg), *khæirl* (Kegel), *flæits* (Fussboden), *pæitt* (Bett), *hæift* (Heft), *pæikh* (Bäcker).

i előtt óbajor primár-umlaut *e*-nek *ö* felel meg, míg régi germ. *e*-t ugyanezen helyzetben *ö* helyettesíti nyjkan. Tehát: *öüttan* (Eltern), *öüttā* (älter), *öüttin* (Elle), *wöüttin* (wollen), *šöüttin* (schälen), *pröüttin* (prellen), *tsöüttin* (zählen), *kštöütt* (Gestell), *tswöüttf* (zwölf).

Nazálisok előtt *ei* a primár-umlaut: *mēints* (Mensch), *hēi* (Henne), *štēimmē* (stemmen), *nēimmē* (nehmen), *prēinnē* (brennen), *plēintin* (blenden), *wēintin* (wenden), *šēinkhēn* (schenken), *trēinnē* (drängen).

r előtt *i*-vé lett az óbajor umlaut *e*, mely az *r* vokalizációja folytán keletkezett *a*-val *iā* lesz: *hīapst* (Herbst), *iēmōt* (Ärmel), *iēt* (Dienstag), *wiēn* (wehren), *tsiēn* (zehren).

Különösen a komparativusban látható *e* jelenség: *ōāχ* (arg) komp. *iāχā* (ärger), *štōākh—štīākhkhā* (stark). — Emellett *eā* is előfordul: *pēāt* (Bärte) *eāmā* és *iāmā* (ärmer).

A primärumlautnak ilyenforma megjelenését mutatják a többi bajor-osztrák nyelvjárások is: mint a karintiai¹ (Pernegg), tirol² (Imst), sopronmegyei³ és zebegényi.⁴ Legfeljebb árnyalati különbségek fordulnak elő az egyesekben, így pl. a mi *æi*-nknek perneggi *ö*, imsti *öi*, zebegényi *e* és sopronmegyei *æi*; *öā*-nek az előbbi sorrend szerint *ö*, *ö*, *e*, *æ* stb. felel meg. A vasmegyei hienc majdnem egyforma a Rába—Lapincs közével *e* pontban, legfeljebb nazálisok előtt nem *ē*-t, hanem *æi*-t mutat.

A primár-umlautnak *r* előtt *i*-vé változását egészen világosan Luick magyarázza, mikor így nyilatkozik: «Wenn nun schon vor Nasalen das *e* modifiziert wurde, so muss dies umsomehr vor *r* geschehen, da die Gruppe *-er* dem Sprachgefühl des oester. Dialektes widerstrebt. Es tritt das Vokalextrēm *i* ein und da das *r* dabei vollkommen vokalisches gesprochen wird, wie *a*, ergibt er den Diphtong *iā*, wo der Einfluss der Schriftsprache wirkt, erscheint dafür *ēā*».⁵

Az az umlaut *e*, mely még csak a kfn.-ben lépett fel az eredeti *a* helyén, nyelvjárásunkban *a* vagy oly hang, mely óbajor *a*-nak megfelel. De az *e* is fellép a secundár-umlaut helyén.

¹ Lessiak, 66. l. ² Schatz, 40. l. ³ Biró, 35. ll. és Bedi, 21. l.

⁴ Potoczky: *A zeb. nyj. hgt.* 10. l. ⁵ Luick: *Die Qualität der mhd. ē-Laute.* 500. l.

Igy: sg. *h^{ent}* plur. *hent* (Hand--Hände), de előfordul a plur.-ban *a* is, pl. a *hantⁱ*-ban. Azután *tsent* (Zähne), *khrents* (Kränze); ezen esetek mellett már gyakrabbi a tiszta *a* új umlaut helyén: *t^{ants}* (Tänzer), *kh^{rants}* (Kränzerl), *hant^l* (dem. Hand-ból), *tsant^l* (dem. Zahn-hoz), *wag^l* (dem. Wagen-hoz); nyj. *āⁿ*-nak a megfelelő umlautja: *a*, *ā*. Pl.: *kh^āmm^a*, *kh^{ām}* (dem. Kammerhez), *št^ān^a*, *št^ān^l* (dem. Stange-hez), *kh^rū^mpf*, *kh^ramp^f*(χ) (krämpfig), *t^ām^{pf}*, *t^ām^f*(χ) (dämpfig); nyj. *o^a*-nak megfelelő 1) *ā* mint umlaut: *no^a*, *n^{ar}š* (nährisch). 2) Komparativusokban és igékben *i^a*: *ho^{att}*, komp. *hi^{att}* (härter), *št^okh*, komp. *štⁱkhkh^a* (stärker), *a^aχ*, *i^aχ^a* (ärger). De emellett *fi^m* (färben), *tsiⁿ* (zerren); *e^a* is előfordul sokszor az ily helyzetben, pl.: *h^eatt^a*, *f^eam*. A pluralisban, hacsak nem *a*-ként jelenik meg, *o^a*-nak umlautja, *e^a* lesz: *po^ad* pl. *p^eat* (Bärte), *wo^{att}*, *we^{att}* (Wärter), de *o^a* is előfordul néha umlautként, pl.: *āⁿno^an^a* (annärren, valakit bolonddá tenni); *t* előtt rendszeren *ā* az umlaut: *p^{āt}χ* (Bälge), *h^āts* (Hälse).

Egyébként sokszor *e* és *ēi* felel meg a sekundär-umlaut-nak, mit Biró analógiára vagy az irodalmi nyelvre visz vissza. Sok esetben áll be ez a jelenség, pl.: *hekkst* (Hexe), *tektⁱ*(χ) (täglich), *f^ēhⁱ*(χ) (fähig), *n^ēimmlⁱ*(χ) (nähmlich). Különösen a neutrumok plurális nom.-ban találkozunk *ēi* umlauttal, mit Schatz az *-ir* suffixumból akar kimagyarázni, mely már régen umlautot eredményezett s ennek aztán épúgy, mint a primär-umlautnak, *ēi* felel meg. Előfordul ez *ēi* még különösen az *i*-tövek pluralisában és komparativusokban. Pl.: *kl^ēēiz^a* (Gläser), *p^ēēid^a* (Bäder) — *k^ēēist* (Gäste), *ēist* (Äste), *št^ēi*(χ) (Schläge), *s^ēēits* (Sätze), *s^ēēikh* (Säcke) — *šw^ēēix^a* (schwächer), *kr^ēēida* (grader) — nazálisok előtt nem *ēi*, hanem *ēⁱ*: *l^ēēⁱno^a* (länger).

Amikor a sekundär-umlaut nálunk mint *a* jelenik meg, azt itt nem tárgyalom, mert azt vagy *ā*-, vagy *ā*-nál már említettem.

Azonban óbajor *ā*-nak is van nyelvjárásunkban sekundär-umlautja, mit természetesen az irodalmi nyelv hatásából kell magyarázni s ez vagy *e*, vagy nazálisok előtt *ā^a*: *k^ēšeft* (Geschäft), *pr^ēx^t*(χ) (prächtigt), *l^ēstⁱ*(χ) (lästigt), *m^ēx^t*(χ) (mächtig), *retts^l* (Rätsel) — *š^ām^an* (schämen), *kh^rū^mm^a* (Krämer).

Weinhold¹ és Schatz² szerint az *a* mint umlaut jellemző

¹ Weinhold: *Bair. Gramm.* 17. 1. és 46. 1. ² Schatz: 47. 1., 39 §.

az egész bajor-osztrák területre. Ennek a sajátságának érvényesülését látjuk Perneggben, Imsten és a sopronmegyei hienchenben, ez fordul elő Vas megyében is. Csak a nazálisok előtt nagy az eltérés az említett nyj-kban.

Én itt a sekundär-umlautnál nem soroltam fel azon szavakat, melyek kfn. *ae*-t, illetőleg nyjbeli *a*-t mutatnak. Nem hoztam fel ezen jelenséget azért, mert azt tartom, mint Luick is, hogy ez az *a* nem *e*-n keresztül fejlődött vissza *a*-vá, hanem nem más, mint az eredeti állapotnak megőrzése. Luick így magyarázza ezt: «Meines Erachtens ist dies kein lautlicher Vorgang, der allerdings bei einem offenen *e* leichter wäre, als bei einem geschlossenen, sondern ein Bewahren des ursprünglichen Lautes, das anfangs phonetische Ursachen hatte, später aber durch Analogiewirkung sehr weit um sich griff. Auf letzteres deutet das häufige vorkommen in gleichen grammatischen Kategorien hin. Die häufige Vertretung durch *a* beweist also gar nichts für die Qualität des Umlautes.»¹ S én is ezt sokkal természetesebbnek gondolom, annál is inkább, mert az átmeneti alakokra példánk nincs. Ha aztán vannak olyan alakok, melyek mégis *e*-nek megfelelő hangot mutatnak fel, azt vagy irodalmi vagy köznyelvi befolyásból kell magyaráznunk. S hogy óbajor *a*-nak *o* és *a* felel meg, annak oka az, hogy már az óbajorban is különbség volt az *a*-k kiejtésében.

Óbajor *ö*.²

Ez a hang nyelvjárásunkban a szomszédos mássalhangzók szerint különböző minőségű.

Nyjbeli *au*, *äu* > *œi*, *œi*: *præukkh^{en}*, dem. *præukkhk^{ët}* (Brocken), *rāukh*, plur. *rāikh*, dem. *rāukkhk^{ët}* (Rock), *lāu(χ)*, plur. *lœiχ^a*, dem. *lœiχ^al*, de *lœuχ^al* is (Loch), *pēukh*, plur. *pēikh*, dem. *pæukkhk^{et}* (Bock), *šēūppf*, plur. *šœīppf*, *šœīpf^{et}* (Schopf).

Nyj. *o^a* > *œ^a*: *kho^ap*, plur. *khœ^ap*, dem. *khœ^aw^al* (Korb), *o^{at}*, plur. *œ^ad^a* (Ort), *te^af*, plur. *te^aff^a*, dem. *te^aff^{et}* (Dorf). [Valószínűleg ezen umlautos alakok analogiáját kell látnunk a kompozitumokban lévő *te^af*-ban pl. *jenn^aštē^af* stb.]

t előtt *ö* az umlaut, de mindig nem áll be: *hūtts*, plur. *hōtts^a*, komp. *hōtts^a(χ)* (Holz), *fūtts*, *fōtts^a*, de *fūtts^a* is (voll).

Egyébként, ha óbajor *o*-t a nyj. *o*-ként adja vissza, akkor

¹ Luick: *Die Qualität der mhd. E nach den lebenden Dialekten*. PBB. 11, 497 l. ² Schatz: *Alt Bair. Gram.* 44. l. 30. §.

ennek *e* a megfelelő umlautja: *toxt^a*, plur. *text^a*, dem. *text^al* (Tochter).

Naz. előtt óbajor *ö*-nek *ë* felel meg: *kwënd* (gewöhnnt), *šëⁱ* (schön).

Óbajor *ü*.¹

Ennek az umlautnak nyjarásunkban majdnem kivétel nélkül *i* felel meg, mit a labiálizációból kell magyaráznunk. Pl.: *sumpf*, plur. *simpf* (Sumpf), *štrumpf*, plur. *štrimpf*, dem. *štrimpf^{ët}* (Strumpf), *tu^m*, plur. *tü^m* (Turm), *wuⁿ(m)*, plur. *wüⁿ(m)* (Wurm), *sū*, plur. *sü*, dem. *sin^l*, de *sun^l* is (Sohn), *rukhh^{en}*, dem. *rikkh^{ët}* (Rücken), *štukh*, dem. *štikhkh^l* (Stück), *prukkh^{en}*, *prikkh^{ët}* (Brücke), *h^{nt}*, dem. *hi^{nt}l*, de *h^{nt}l* is (Hund).

Óbajor *uo* umlautja.

Ennek a diftongusnak nyjokban *i^a* felel meg, mi semmi egyéb, mint *ü*-nek megfelelő *i*, mi labiálizációra megy vissza, s *e*-nek megfelelő *a* a szinezettel. Pl.: *khⁱl* (kühl), *tri^aw* vagy *tri^ab* (trübe), *ri^affm* (rufen), *mi^ad* (müde), *si^ass* (süss), *hi^attⁿ* (hüten), *pri^attⁿ* (brüten), *pli^attⁿ* (bluten), *fuss*, plur. *fi^ass*. Verbum: *fi^asslⁿ* (Fuss), *pu^aχ*, plur. *pi^ahh^a*, dem. *pi^ahh^l* (Buch), *hu^at*, plur. *hi^at*, dem. *hi^atl* (Hut).

r előtt szintén *i^a* áll, mely diftongus második tagjába esett a vokalizált *r* úgy, hogy majdnem *ia*-val lehetne jelölni *e* jelenléget, de mégsem, mert *a* nem egész tiszta hang, hanem még mindig határozatlan. Pl.: *ri^an* (rühren), *fi^an* (führen), *mi^ab(w)* (mürb), *ti^a* (Tür), *fi^a* (für).

Nazálisok előtt *i^a* áll be, csak nazálicióban különbözik az előbbenitől: *krⁱa* (grün), *plumm^a*, dem. *pli^am^{ët}* (Blume), de egyszerű *i* is *m* előtt: *prumm*, dem. *primm^{ët}* (Brunnen), *khimm^{en}* (kümmern).

t előtt sokszor elmarad az umlaut, de néha megvan s ilyenkor *ü* ez: *fütt^al* (Fohlen), *füttⁿ* (fühlen), *prüttⁿ* (brüllen), érdekes, előfordul *fütmf* is, mi *fünf*-ből lett. Talán irodalmi *ü* hatása alatt használták az eredeti *finfi* helyett a *fünf*-öt s minthogy *ü*-t a nyj. úgyszólván csak *t* előtt ismer, azért dialektusoknak megfelelően beletolták az *t*-et. Nincs meg az umlaut pl. a *sutts* (Sülze)-ban.

¹ Schatz: *Alt Bair. Gram.* 44. I. 30. §.

Óbajor *ai* umlautja.

Ezen diftongusnak nyelvjárásunkban *o^a* felel meg s ennek ismét egy umlaut. Perneggen, hol kfn. *ei*-nak *a* felel meg, az umlaut *ea*, *ea*, sőt néha a komparativusokban megjelenő *ia* is benyomul a névszókba, még *a* is, mit Lessiak¹ kétségtelenül osztrák befolyásnak tart.

Bíró ez új umlautot Nagl szerint analogiából magyarázza, mert «*ea* (geht) auf Analogiewirkung jener *o^a* zurück, die durch Vokalisierung des historischen r-Lautes entstanden, u. zw. aus *a+r*, *ā+r*, *o+r*, *ō+r*.»²

Lessiak azonban másban találja ennek magyarázatát: «für unsere Mundart ist eine Analogiebildung völlig ausgeschlossen. Wir werden in diesem *ea* kaum etwas anderes sehen dürfen, als wirklich eine Art Umlaut des *ei*; denn es wäre wohl sehr gewagt anzunehmen, die nördlichen *oa*-Dialekte hätten das Vorbild abgegeben». Ehhez aztán hozzáfűzi, hogy «eine Beeinflussung des *ei* durch einen folgenden Palatal konnte sich erst dann geltend machen, als ahd. *ei* im Bajuwarischen wieder in *æi*, *æ* überzugehen begann. Denn *ei* (Umlauts *e+i*), als solches, konnte durch einen folgenden Palatal wohl nicht sonderlich modifiziert werden. Später wurde die umgelauteete *ei* Form, indem das Sprachgefühl den Gegensatz zwischen umgelauteeten und nicht umgelauteeten *æ* mehr nicht spürte auf die Pluralbildung analogisch übertragen. Dieses umgelauteete *ei* ist dann über *ee* zu *ea* geworden und mit dem aus mhd. *ē* entstandenen Diphthong zusammengefallen».³

Nagl magyarázata sokkal plauzibilisebbnek tetszik nekem, mert az analogia különben is nagy szerepet játszik nálunk s talán csak így magyarázható meg a Dorfnek «*te^af*» alakja is. Osztrák befolyásból kell azonban magyarázni az *ā* megjelenését az új umlaut helyén. Ezeket a következő példák mutatják, persze némi hangszínezeti különbséggel: *ko^as*, plur. *ke^as* (Geiss), *šwo^af*, plur. *šwe^af*, verb. *šwe^afōtn* (Schweif), *lo^ast*, plur. *le^ast* (Geleise), *khro^as*, plur. *khre^as* (Kreis), *pro^at*, praep. alak: *in d^a pre^adn* (Breite). — Komparativusokban *i^a*: *khtū^a*, *khtū^an^a* (klein), *wo^aχ*,

¹ Lessiak, 79. l., 72. §. ² Bíró: 69. l., 150 §. ³ Lessiak, 80. l., 72. §.

wi^aχ^a (weich), de *e^a* is: *pro^at*, *prē^ad^a* (breit). — *ā* van több szóban: sing. és plur. *strāffm* (Streife), *māssl* (Meissel).

Óbajor *au* umlautja.

Ezen óbajor diftongusnak nyelvjárásunkban umlaut jelenség felel meg. Ha óbajor *a^u*-t *a^u* tükrözteti vissza nálunk, akkor ennek *a^e* felel meg, mint umlaut; ha óbajor *au*-nak *a* felel meg, akkor *ā* az umlautja. Pl.: *ta^uffm*, subst. *ta^eff^a* (taufen), *ma^ua*, plur. *ma^ea* (Mauer), *ra^uw^a*, plur. *ra^ew^a*, de *ra^ew^an^a* is (Räuber), *a^u(χ)*, dem. plur. *a^eγl* (Auge), *raffm*, subst. *rāff^a* (raufen), *khaffm*, subst. *f^ukhāff^a* (kaufen), *pām*, plur. *pām^a*, dem. *pām^a’l* (Baum).

A MELLÉKSZÓTAGOKBAN LEVŐ MAGÁN- HANGZÓK.

A) Praefixumok.

Óbajor *pi-*, mely a kfn.-ben *be-*, nálunk *pe-*. Lásd a hangkapcsolatoknál! (51. l.)

Óbajor *ga-*, a IX. századtól kezdve *gi-*, kfn. *ge-* nyjárá-sunkban különböző változásokat mutat, mire vonatkozólag lásd hasonlóképen a hangkapcsolatokról szóló részt. (50. l.)

Óbajor *ur-* csak a legrégibb időkben mutat *u-t*, később *ar-*, *ir-*, *er-*, sőt *or-* lép fel helyette. Nálunk az *ur-* és *er-* prae-fixumoknak vannak megfelelőik. *ur-* nominális összetételeknél fordul elő s *u^a*-nak hangzik; *er-* igeképzésnél fordul elő s nyjbeli megfelelője nyílt *e + ^a = e^a*, sőt ez elé rendesen egy *t* is járul, melynek okát Schutz is, Lessiak is a *durch* gyengülésében keresi. Fromman a *dar-*ból magyarázza. Pl.: *u^ašprun* (Ursprung), *u^atat* (Urteil), *u^asohh^{en}* (Ursache) *t^apo^am^{en}* (erbarmen), *t^aloss^{en}* (erlassen), *t^aluhh^{en}* (erlügen), de *e^arinn^{en}* (erinnern), *e^ala^am* és *t^ala^am* (erlauben) stb.

Óbajor *fur-*, *far-*, *for-*, *fir-*, *fer-* rendesen e gyengült formában fordul elő: *f^a*. Pl.: *f^ade^am* (verderben), *f^ašpüt^{en}* (verspielen).

Óbajor *ant-* (néha *int-*) ma névszói összetételekben fordul elő s mivel rajta a hangsúly megmaradt, *ā^and-*-nak hangzik. Pl.: *ā^andwo^at* (óbajor antworti, Antwort).

Óbajor *un-* megmaradt *un-*-nak: *unšte^ablⁱ(χ)*, (unsterblich).

B) Infixumok.

Óbajor *u*.

Óbajor szóközépi *u*, illetőleg *a* (a IX. század óta) a mi nyelvjárásunkban nem tartotta fenn magát, hanem kiesett, min-

denesetre hangsúlytalanság folytán. Pl.: *sitsũm* (óbaj. situsam; sittsam), *frĩtsũm* (óbajor fridusame és fridasame; friedsam). — Elveszett nyjnkban a szóközépi óbajor *u* akkor is, ha az az óbajorban az őt követő *n* miatt meg is maradt: *mittñ* (óbaj. mittunt; mitten), *ũnst* (óbaj. angust; Angst), *ẽnst* (óbaj. ernust; Ernst). A tizesszámoknál a *-zuc*, *-tsẽ*-vé vagy *-tsĩ(χ)*-ché gyengül, mit a kfn-ből kell magyaráznunk: *tswũntsi*, *tswũntsi(χ)*, sőt *tswũntsk* is (zwanzig). Szóvégi *l* előtt eredeti *u* helyén már az óbajorban *o*, sőt *a* is lép fel s ezeknek nálunk vagy ^o felel meg, vagy a vokális lekopik s az *l* sonantikussá lesz. Pl.: *nœiwũl* (óbaj. nepol; Nebel), *šťaffũl* (óbaj. stafol; Staffel), *tswafũl* (óbaj. zwifal; Zweifel), *sõtł* (óbaj. satol; Sattel). — Ezen ófn. szóvégek: *-uh*, *-un*, *-unge*, *-uog* és *-ur*, ha nehéz mellékszótágok (schwere Nebensilben) voltak, megtartották eredeti hangjukat, ha nem, gyengültek: *howich* (ófn. habuch), *reχnun* (Rechnung), *kœu* (ófn. ginuog; genug), *khaʒ* (ófn. keisur), *ōwa* (ófn. avur; aber). Ha *u* teljesen a szó végén állt, akkor már 900 körül *o* az óbajorban. (Pl. az 1 oszt. erős és gyenge igék praes. 1. személyében és az o-tövéknél az instr.-ban.) A nyelvjárásunkban ennek semmi nyoma: *hũtf* (óbaj. hilfú; helfe), *hũt* (óbaj. hiuto; heute) stb.

Óbajor *a*.

Óbajor szóközépi *a* teljesen eltűnt a nyjnkban: *ũm* (óbaj. opana; oben), *aũsñt* (óbaj. ũzzane; aussen), *tsœini* (óbaj. zehan; zehn). — A kfn-ben már majdnem mindenütt e gyengülés állt be s ez a gyengült vokális hangsúlytalan volt. Nálunk ennek némi nyoma maradt az óbaj. *-al*-ban *kh*, *χs*, *f*, *š* után, egyébként pedig *l*-t kapunk mellékszótágul: *tunkhũt* (óbaj. tunchal; dunkel), *wexũt* (óbaj. wehsal; Wechsel), *de fœurł* (óbaj. fogal; Vogel). — Óbajor *-an* nálunk *kh* és *χ* után *-en*: *tsaʒhẽn* (óbaj. zeihan; Zeichen). — Óbajor *-ar* nálunk *-a*-vá gyengült: *aẽttũ* (óbaj. eittar; Eiter), *ũw* (óbaj. upar; über), *hãmmũ* (óbaj. hamar; Hammer). — Óbajor *-ac* nyjnkban, mint általában, *-i(χ)* mely majdnem *e* lett; *plũti* vagy *plũti(χ)* (óbaj. pluotac; blutig), *hanti* vagy *hanti(χ)* (óbaj. hantac; bitter), *kaʒtsi* vagy *kaʒtsi(χ)* (óbaj. gĩtac; geizig). — Szóvégi *-a* lekopott nálunk, kivéve ez egy szót: *tãũnũ* (óbaj. dana; hinweg), egyébként: *foũ* (óbaj. fara; vor), *hẽũ* (óbaj. hera; her). — Lekopott összetételekben is: *šãmhauft* (óbaj. scamahauft; schamhaft), *wœigwaʒũ* (óbaj. wegawiso; Wegweiser),

de némi nyoma van a *missa* — gyakrabban *missi* — praefixumban: *misssttot* (óbaj. *missitati*; *Missetat*). — A *-schaft*-ban megmaradt az *a* mint *o*: *wisttsöft*.

Óbajor *e*.

Ez az *e* már az óbajorban is fellépett *-ar* mellékszótagban, s később a kfn.-ben általánossá lett. A mi nyjokban *-er* a szó végén (összetételek első és második tagja végén is) *a* színezetű redukált hanggá lett. Pl.: *fatt^a* (óbaj. *fater*), *mustt^a* (óbaj. *muoter*), *prⁱa^dlⁱ(χ)* (óbaj. *pruodarlihhu*; *brüderlich*). — Megmarad az ófn. *e* e végzetekben: *-azzen*, *kikⁱtsn* (stottern), óbajor *e* lekopott általában a szó végén: *katt* (ófn. *garte*). — Ami az absorptió jelenségeket amúgy illeti, azokat l. a Hangkapcsolatoknál. (50—52. l.)

Óbajor *i*.

Ez a hang legtovább volt meg a mellékszótagokban. A XI. századtól kezdve ha hangsúlytalan volt, rövid volt, ha legalább mellékhangsúlyra volt, hosszú volt s később diftongizálódott. A mai bajor nyelvjárásokban már ezen legutóbbi jelenségnek nincs semmi nyoma. Nálunk sincs. De az előbbieknél nyoma néhol megmaradt.

Szóközépi mellékhangsúlyú *i* néha megmaradt s a mai nyjban mint redukált hang fordul elő: *himmⁱt* (óbaj. *himil*), *hēⁱmm^at* (óbaj. *hemidi*; *Hemd*), *iwⁱt* (óbaj. *upil*; *übel*), de legtöbbször kiveszett s ilyenkor, ha utána *l* állt, ez sonantikussá lett: *prⁱrln* (óbaj. *pruglōn*; *prügeln*), *edⁱl* (ófn. *edili*; *edel*), *irⁱl* (ófn. *igil*; *Igel*). Megmaradt *i*-nek a *-lich* és *-rich* képzőkben: *e^allⁱ(χ)* (*ehrich*), *hārⁱ(χ)* (*haarig*), azután az *-in*-ben: *kutⁱdⁱ* (óbaj. *gulđin*; *golden*), *-līn*-nek *l* felel meg, vagy *aⁱlt* (*-erl*) használnak helyette: *khindⁱl* és *khind^al*. — Megmaradt az *-in*, *-nis*, *-ing*, *-ling* *-ise* képzőkben: *l^ar^arin* (*Lehrerin*), *hind^aniss* (*Hinderniss*), *fa^arling* (*Feigling*), *te^ariš* (*taub*), de *i* itt néha *e*-vel is helyettesítetik, pl. *tam^eš* (*betäubt*). — *i* van a tőszámnevekben 4—19-ig, ha jelzőileg állnak: *fi^ari*, *fifi*, *sœkksi*, *simi* stb., hol az *i* vagy a plur. jele, vagy talán analogikus képzés a *tswū^entsⁱ*, *tra^essⁱ* stbre. — *i* áll ma a nőnemű sing. nom.-ban úfn. *e* helyén: *jedi* (jede), *otti* (alte), *wütdi* (wilde) stb., azután becéző nevekben: *lizi*, *peppi*, *hanzi*, *štantsi* stb. — Megmaradt azután ez az *i* néhány adverbiumban: *a^uffi*, *owi*, *a^eni*, *o^exi*,

a²zi, iuri, ummi. Az első hatnál kétségtelenül a *-hin* maradványa az *i*, a hetedik meg *umpi* volt az óbajorban s asszimilációval lett *ummi*.

Egyébként hangsúlytalan vagy mellékhangsúllyal bíró szóvégi *i* lekopott: *unt* (óbaj. enti, unti), *mit* (óbaj. miti), *rukhpū^a* (óbaj. hruckipeini), *krist* (ófn. girusti; Gerüst), ófn. *ei* a mellékszótagokban megmaradt *a²*-nek *kerextikkha^at* (ófn. gereht-ec-heit; Gerechtigkei).

Egyéb mellékszótagú jelenségeket l. a Hangkapcsolatokról szóló részben.

A KONZONANTIZMUS.

A) Zörejhangok.

A második lautverschiebung az V. és VII. századba esik. Felső-Németországból indul ki s a longobard, bajor, alemann, valamint a frank nyelvterület egy részét éri. Nem egyformán hatott ez minden területen. A bajoron pl. a következőkép ment végbe a változás: «Von den stimmhaften Verschluss- und Reibelauten ist germ. *d*, *b* im Bair. zu stimmlosen Fortis *t*, *p* geworden, . . . Diese Fortes haben im In- und Auslaut eine Rückbildung zu den Lenes *d*, *b* erfahren, *p* im ganzen Bair., *t* im nördlichen Teile. Germ. *g* ist im Bair. zur stimmlosen Verschlusslenis *g* geworden. — Von den germ. stimmlosen Reibelauten *p*, *f*, *s*, *h* wurde nur *p* zum Verschlusslaut, eine Entwicklung, welche von Süden ausgehend das ganze deutsche Sprachgebiet betroffen hat, also auch über den Bereich der Tenuesverschiebung hinausgegangen ist».

Ezen hangtani sajáttságok tekintetbevételével a rábalapincsközi nyj. konzonantizmusát a következőkben lehet összefoglalni.

Óbajor *t*.

Ez a tenuis germ. *t*-ből, ha ez *f*, *s*, *h* és *r* előtt állt, vagy germ. *d*-ből keletkezett.

Szókezdő óbajor *t* nálunk is *t*: *to*(*χ*) (Tag), *tutt*^a (Dotter), *tutdn* (óbaj. tulden; dulden), *trāⁿ* (óbaj. trūen; trauen), *tē^f* (Dorf), *tāt* (dort), *tumm* (dummin).

Szó közepén óbajor *t*, ha intervokális vagy *n* előtt áll *tt* lesz nálunk, de ez alól vannak kivételek is, mire később akarok rámutatni: *fatt*^a (Vater), *mu^{tt}*^a (Mutter), *pettn* (beten), *so^{tt}*ⁿ (Saite), *ru^{tt}*ⁿ (Rute), *ni^{tt}*ⁿ (Niete), *šo^{tt}*ⁿ (Schatten).

A participiumok *n* előtt *d*-t mutatnak: *ksaudn* (gesotten),

kwodn (gewaten), *krodn* (geraten). — Az infinitivusoknál ingadozás van: *wœittn* (wetten), de *trœidn* (treten), *šri²dn* (schreiten).

Óbajor *-nt*, ha *-en* követi, akkor, mint az előbbi példákban is, *-nt* felel meg neki: *pintn* (óbaj. pintaan; binden), *rintn* (Rinde), *wintn* (winden), *ā²tsintn* (anzünden).

Ha *vok. + l* követi az *-nt*-et, akkor *-nd* felel meg neki: *tandln* (tändeln), *šindl* (Schindel), *ksindl* (Gesindel). — Ha azonban az *l*, mely óbajor *nt*-et követi az óbajor *-lin* helyett áll, akkor a *t* megmarad, hasonlóképen, ha *l*-et *en* követi: *pantl* (szalag; Bandhoz), *tsantl* (dem. Zahnhoz), — *f²šantln* (verunstalten).

Ha *-nt* után *-er* áll, akkor a *t* vagy gemináta lesz, vagy pedig *d*-vé lágyul. Határozott szabályt itt felállítani nem lehet. Mégis körülbelül azt lehet mondani, hogy a *d*-s alakok komparativusokban mutatkoznak leginkább (s itt valószínűleg a nyjbeli szóvégi *d* maradványai), azután part. präs.-ben s más továbbképzésekben, míg a *t*-vel ejtett alakok leginkább főnevekben fordulnak elő. Az ingadozás elég gyakori jelenség, valamint a kivétel is. Pl.: *pintt^a* (Binder), *wintt^a* (Winter), *šintt^a* (Schinder), *hintt^a* (hinter), *untt^a* (unter), — *ksind^a* (gesünder), *plind^a* (blinder), — *lohht^and^a* és *lohht^a* (lachender), *štœihht^and^a* és *štœihht^a* (stechender), — *sind^a* (Sünder).

Ha *-ig*, *-lig*, *-lich* következett óbajor *nt*-re *t* is, meg *d* is áll óbaj. *t* helyén: *a²swendⁱ(χ)* (auswendig), *šwindlⁱ(χ)* (schwindlig), *krindlⁱ(χ)* (gründlich) és *hantⁱ(χ)* (óbaj. hantac; bitter), *prantⁱ(χ)* (brandig).

Az óbajor *tt*-nek mindig gemináta felel meg nálunk: *pitt^a* (óbaj. pittar; bitter), *pœitt* (óbaj. petti; Bett), *la²ttn* (óbaj. hlütten; läuten).

Szóvégi óbajor *t* magánhangzó után rendszeren *t*, de néha *d* is. Az *-nt* konzonáncsoport *t*-je, ha előtte *a* van, nyjbeli *a*, akkor mindig *t*, ha ezt a kapcsolatot nyjbeli *a* előzi meg, hasonlóképen, de különben mindig *d*. Ha az óbajor *t*-t *t* előzi meg, akkor is *d* van a szóvégen, ha *r* akkor *t*, mert ez vokalizálódik s előáll a vokálisok utáni helyzet. Ilyenkor még geminálva is van a *t*. Nyjbeli *χ* után szintén marad a *t*. Pl.: *pœut* (Bote), *proat* (breit), *prœid* (Brett), *hant* (Hand), *lant* (Land), *sant* (Sand), — *h^ant* (Hund), *ks^ant* (gesund), — *f^aed* (Feind), *plind* (blind), *wind* (Wind), *krund* (Grund), — *khold*

(kalt), *kuld* (Gold), — *hoett* és *hiett* (hart), — *moxt* (óbajor maht; Macht).

Az *-nt* kapcsolatra vonatkozólag, mely oly fontos szerepet játszik, egyet-mást meg kell jegyezni. Karintiában¹ vokális és liquida előtt *nd* áll, máskor *nt*; Tirolban² az összes származékszavakban *nt*. A nyjkbeli példákat szemelött tarva plauzibilisnek látszik Lessiak magyarázata, mely szerint *nt-t* «als die lautgesetzliche Entprechung des germ. *nd* in unserer Ma. zu betrachten haben. Es ist indes zu beachten, dass die überwiegende Mehrzahl der Fälle mit *nd* an und für sich oder wenigstens der Bedeutung nach isoliert ist, währenddem mit *nt* fast ausnahmslos auslautende Formen oder Formen mit *-ntn* zur Seite stehen. Es würde daher nahe liegen anzunehmen, die Fortis sei von diesen auf die inlautenden Formen übertragen worden».³

Óbajor *p* (és *b*).

Ez az óbajor tenuis germ. *b*-ből fejlődött ki. Egészen a XI. századik a germ. hang helyében mindenütt *p*-t találunk, de ezután szóközépi és szóvégi helyzetben ismét a *b* tűnik fel, de szókezdetén, *m* után és geminációban a *p* megmarad.⁴ A mi nyjk. a *p*-s alakokat mutatja leginkább, de azért más változatokat is tüntet fel óbaj. *p* helyén.

Szókezdő óbajor *p* nálunk is *p*: *pũ^a* (óbaj. pein; Bein), *prust* (óbaj. prust; Brust), *potd* (bald), *pi^a* (Beere), *pæiss^a* (besser), *plumm^a* (Blume), *prumm* (Brunnen).

Szóközépén is leggyakoribb alakok a *p*-t felmutatók. Így első sorban *m* után, mikor *p* geminálódik is. Ehelyett az irodalmi nyelv *mm*-et mutat fel szóközépén, később a Systemzwang következtében a szó végén is. Geminációs alakok nálunk is előfordulnak. Pl. *lampp^{el}* (óbaj. lempir; Lamm), *wā^mmp^m* (Wamme), *ā^mmp^t* (Amt), — de *štumm^al* (dem. der Stumme-hez), *trumm^{et}* (Trommel), *tsimmⁿ* (zimmern).

Geminációban mindig *pp* van; ha hosszú vokális előzi meg, akkor *p* áll: *ripp^m* (óbaj. rippi; Rippe), *sippšoft* (óbaj. sippiaböl; Verwandtschaft), *khnauppr^a* (Auswachs), *khripp^m* (Krippe), *štœipp^m* (Steppe), — *ri^petⁿ* (reiben), *tī^petⁿ* (einstopfen).

¹ Lessiak, 128. l. 104. §. 1. ² Schatz, 87. l. 68. §. ³ Lessiak, 165. §. 2.

⁴ Schatz: *Altbair. Gramm.* 75. l. 69. §.

Sokszor *w*-t találunk óbajor *p*, illetőleg *b* (XI. század után) helyén, de csak két vokális közt és *r*, *l* után. Megjegyzendő, hogy itt csak a szóközépi helyzetről van szó, mert a szó végén más törvényt látunk. Pl. *khō^w* (óbaj. chalpir; Kälber), *hot^w* (halber), *sōt^w* (selber), — *lo^w* (Lorbeer), *hā^w* (härber), *ši^w* (dem. Schieberhez), — *wœi^w* (Weber), *lœi^w* (Leber), *sa^w* (sauber), *krœi^w* (Gräber).

Egyéb esetekben szóközépen *p* van, pláne ha konzonáns van utána. De előfordul az eset, hogy a *p* nyom nélkül elvész, különösen a *haben* ige praesens 1. személyében, ha rá magánhangzóval kezdődő szó következik. (Pl. *hän i ti?* hab ich dich? *hän i kloxt!* Hab ich gelacht!) Előfordul azután más igéknél is, különösen a praes. 2. és 3. szem.-ben: *ša^e* (schieb), *ša^est* (schiebst), *ša^et* (schiebt), de ezen alakok mellett ott vannak a *p*-vel ellátottak is: *ša^epst*, *ši^apst*, *ši^apst* stb. Kompozitumokban is érvényre jutnak a fentemlített szabályok. Pl. *ho^pša^et* (halbscheit), *štœissl^pe^a* (χ) (Schlösslberg) *fo^apāⁿ* (vorbauen).

Szóvégi óbaj. *p^u* ha a szó magában áll, rendesen lekopott (de van teljes alak is). Ha ilyen szó azonban mondatban áll, akkor vagy *p* nélkül (ha konzonáns követi), vagy *p*-vel (szintén konzonáns előtt) áll, szóval ingadozás mutatkozik; ha pedig magánhangzó elé kerül, *w*-vé is változik: *li^a* és *li^ap* (lieb), *i li^ap ti* (ich liebe dich), de *li^a wi ti nit* (lieb ich dich nicht), *lo^a prod* és *lo^approd* (Laib Brot).

Szó végén néha *b*-t ejtenek, de ez ritka jelenség s pinkavölgyi hiene befolyás.

A kontaminációs jelenségeket l. 48. l.

A kölcsönszavak is az említett jelenségeket mutatják óbaj. *p*, illetőleg idegen *b*-re vonatkozólag, hasonlóképen az onomapoetische Bildungen.¹ Pl. *pozā^a* (Posaune), *pand^a* (Bande), *parā^a* (Baron), *pref^wl* (lat. breve; Amulett), *prāf* (brav), — *prasslⁿ* (prasseln), *plē^an* (ang. blare; plärren), — ide tartoznak még: *pulst^a* (Polster), *pu^rl* és *pukhkh^ai* (kfn. buckel; Rücken), *pu^attlsⁿ* (kfn. burzen).

A tulajdonnevek a szó kezdő és szóközépi *b*-t sokszor szintén *w*-vel tüntetik fel: *wā^w* (Barbara), mert *r* vokalizálódása folytán intervokális helyzet állt elő; *wāstl* (Sebastian),

¹ Wil., 106. l. 78. §. 1.

melyet becéző névként kell felfognunk s az eredeti szó második feléből alakult.

Más tulajdonnevek *p*-s alakokban vannak meg: *p^əatt^a* (Berta), *petl^əh^əm* (Bettlehem), *poltha^uz^a* (Balthasar).

Néhány kölcönszó meg *b* helyet *f*-t is mutat (néha azonban ez az *f* *w*-vel váltakozik). Ilyen szavak: *šwœif^{ül}* (ófn. swēbal, Schwefel), *tof^{ät}* (lat. tabula, ófn. zabal; Tafel), *lif^{ən}* (kfn. libern, liefern), *pouf^{üt}* (Povel), *həuw^{üt}* (Hobel) stb. Wilmanns igyekszik ezt megmagyarázni és pedig: «teils (wurde) das stimmhafte *b*, ehe es Verschlusslaut geworden war, zu stimmlosen *v*, teils... dass aus Mundarten, die *b* als Reibelaut sprachen, Wörter in die Schriftsprache aufgenommen wurden».¹ Wilmanns tehát maga is a nyelvjárásokból magyarázza e változást, tehát nem gondolhatunk arra, hogy az irodalmi nyelvből kerültek volna e formák a mi dialektusunkba. Lessiak e kérdésre vonatkozólag azt mondja, hogy e szavakat még oly időben kellett kölcösn vennünk, mikor «*b* noch als Verschlusslaut gesprochen wurde und einheimisches *v* als nächstliegender Substitutionslaut erschien».²

Óbajor *k* (*c*).

Germ. *g*-ből fejlődött *e* hang «im Satzanlaut und nach stimmlosen Konsonanten... Satzanlautend steht *g* im Anlaut der Eigennamen», de a XI. századtól kezdve a tulajdonneveknél is a *k*, *c* nyomul előtérbe. Nálunk ezen óbajor hangnak szókezdeten szintén *k*, még pedig palatális *k* felel meg: *kləuz^η* (kfn. glosen, glühen), *ko^{əm}* (óbajor carrus, karren), *k^ən* (gern), *kra^əff^η* (greifen), *krund* (Grund), *kud* (Gott), *kra^əts^η* (krächzen), *ku^{ət}* (gut).

Az óbajor geminatának³ nyjokban *khkh* felel meg intervokális helyzetben. Ha vokális után áll, de *l* előtt, akkor *kk*-nak *γ* felel meg, ha pedig még *n* is áll előtte, akkor *g* lesz az óbajor geminatából. Pl. *ruk^hkh^{ən}* (óbajor hrucki, Rücken), *pruk^hkh^{ən}* (óbajor acc. pruccun, Brücke), *fi^ərœik^hkh^{əd}* (óbajor feorekker, viereckiger), *luk^hkh^{ən}* (Lücke), *štik^hkh^{ət}* (dem Stück-hez), — *py^l* (Rücken), *pā^{yl}* (Strudl), *šī^ənglⁿ* (schielen), *šlī^əngl* (Schlingel), de *l* előtt *kh* tűnik fel, *pi^əkh^{əl}* (Bündel). Kivételképen előfordul néha intervokális helyzetben *g* is: *hā^gəl* (dem. Hacke).

¹ Wil., 107. l. 78. §. ² Lessiak, 125. l. 103. §. ³ Jelölése az óbajorban különböző. Előfordul: *cg*, *cc*, *ck*, *gk*, *kk*.

Szóvégi óbajor gemináta nálunk *-khhk*, ha rövid vokális, *-kh*, ha hosszú vokális előzi meg. *kṛākḥ* (Genick), *tsrukḥkh* (zurück), *œikhkh* (Ecke).

Az idegen szavak-k-i, kivéve a magyarokat, melyek palatális *k*-t eredményeznek, szó elején *kh*-ként, de szó közepén mint *k* tűnnek fel, míg a végén ismét *kh*-ként jelennek meg. Pl. *khe²štṇ* (Hirsche), *khomrod* (Kamerad), *khoptā^u* (Kaplan), *khomœidi* (Komödie), *khlost²* (Kloster), *kārot* (Károly), *kātmān* (Kálmán), *ru²kk^a* (róka), *triko* (Trikot), *rēpubli^{kh}* (Republik). — A tulajdonnevekre ugyanezek a szabályok állanak: *kho²ppi^š* (Korpitsch), *kho²l* (Karl) stb.

Óbajor *ch* (*h*, *hh*, *hch*).

Nyugati germ. *k* az óbajorban szavak közepén és végén vokálisok után fuvóhanggá lett. Írásban mint *h*, *ch*, *hh* és *hch* fordul elő, de *l* és *r* mellett sokszor *k*-t, sőt *c*-t is találunk.

Ez a hang az, melynek megfelelője a mi nyjokban a hien-cétől teljesen különböző. Míg a hienben¹ ennek csak vokális előtt felel meg aspirált *k*, addig a rábalapinesközi nyjban mindig aspirált *k*, sőt *χ* és *hh* felel meg, hacsak teljesen le nem kopik. Szorosabban a következőket állapíthatjuk meg:

Szókezdő *k* nálunk *kh* akár vokális, akár mássalhangzó előtt áll s ebben a tekintetben megegyezik a karintiai² és tiroli³ nyjokkal. Pl. *khi^un* (kehren), *kha^uw²t* (dem. Kalb-hoz), *khtouppfṇ* (klopfen), *khtu^um* és *khti^um* (klieben), *khta^um* (klauben), *khtē* (Klee).

Szóközépi és szóvégi óbajor *ch* *χ* és *hh* lesz intervokális, illetőleg postvokális helyzetben. Pl. *pohh^un* (backen), *khroh^hn* (krachen), *loh^hn* (lachen), *sohh^un* (Sache), *moh^hn* (machen), *pi²hh²t* (Büchlein), *sihh²t* (Sichel), *rā^un* (rauchen), — *pu²χ* (Buch), *rō^uχ* (roh), *tsā^uχ* (zähe), *kā^uχ* (jähe, eilig, hastig).

nch-nak *ṛkh* felel meg, míg a hienben *ng*-t találunk e helyen. Pl. *tā^uṛkh* (dank), *kh^urā^uṛkh* (krank), *tri^uṛkh^un* (trinken), *si^uṛkh^un* (sinken), *šti^uṛkh^un* (stinken).

Óbajor *-rch* (*rk*, *rc*) nálunk *h*, mert *r* vokalizálódása folytán intervokális vagy postvokális helyzet áll elő: *šno²hh^un* (schnarchen), *l²ṛhh²l* (Lerche), *ti²hh²t* (valószínűleg *purkil*-re ve-

¹ Bedi, 53. l. és Biró, 102. ll. 196. §. ² Lessiak, 144. l. 115. §. 1.

³ Schatz, 97. l. 75. §.

zethető vissza s így gót *pairkō*-ra, mely többől durch is való; kendőt jelent).

De e szabály alól kivételeket is találunk, mikor várt *h* helyett *kh*, illetőleg *χ*-t is találunk: *wi^akhkh^{en}* (würken), *šti^akhkh^{en}* (stärken) és *kholχ* (Kalk), *khōtχ* (Kohl), *mūtχ* (Milch), *što^akh* (stark).

Óbajor *hs* nyjokban épúgy, mint más bajor területen, *ks* lett, s minthogy az előtte álló vokális rendszeren rövid, *kks* felel meg neki; *okksl* (óbaj. ahsła; Achsel), *ta^akksl* (óbaj. dihsila, dehsala; Deichsel), *fukks* (Fuchs), *i^akksn* (óbaj. uohsinin, kfn. üehse; Achselhöhle), *wokksn* (óbaj. wahsan; wachsen), *wekksl* (óbaj. uuehsal; Wechsel). A *h*-nak eltünése, mely az óbajorban néhol látható (pl. uuast; Wuchs), nálunk nem tapasztalható. — Az ige-ragozásban *hs*-nek csak ritkán felel meg *kks*, itt már rendszeres a *-χs*: *wōχ*, *wōχst*, *wōχt*, de *wokks*, *wokkst* is (ich wachse), *lōχ*, *lōχst*, *lōχt* (lache stb.).

ht-nek, mint a többi bajor dialektusokban, — *χt* felel meg: *sœixt^a* (kfn. sehter), *šlext* (schlecht), *rext* (recht).

Óbajor *h*, mely még a kfn.-ben is megvolt szótagok kezdetén konzonánsok után, elveszett: *p^efōtñ* (kfn. befelhan; befehlen), *forōtñ* (Forelle), *ōwi* (kfn. abhin), *a^uffi* (hinauf), *a^ussñ* (aussen), *a^uff^a* (herauf), *a^en^e* (herein), *ōwa* (herab), *wā^era^aχ* (óbaj. uuihrahuh, Weihrauch), *fa^l* (ófn. farh; malac), *wā^enoχtñ* (Weihnachten) *i^attⁱ* («Erchtag»; Dienstag), de *wa^aχprummkœistl* (Weihbrunnen), *wa^aχwoss^a* (Weihwasser), *wa^aχfla^eš* (Weihfleisch), *o^eχⁱ* (hinunter, «abhin»), *i^aχⁱ* (inhin, einhin; hinein) stb.

Néha *l* és *n* előtt kontamináció mutatkozik: *štoyl* (Stahl), *mon* (Mohn), *sen* (sehen).

Hogy várt szóvégi *kh* helyett néha *χ*-t találunk, annak oka mindenesetre az, hogy e szavak rövidebb alakja mellett néha hosszabbat is találunk, amelyekben postvokális helyzet van s ilyenkor *χ* a rendes. Tehát *kholχ* a *khotiχ* miatt, *mūtχ* a *mūtiχ* miatt stb. áll. Különben ezt a magyarázatot Kauffmann,¹ s ennek nyomán Lessiak² is vallja.

Vannak esetek, mikor óbajor *ch* a szó bensejében eltűnt. Pl. *wō^utt^ad^awō^utt* (welcher immer), *sō^utt^a* (solcher), *khi^ara^a* (Kirche). *pi^ara^a* (Birke). — A személyes névmásnál a szóvégi *ch* tűnik el:

¹ Kauffmann: *Gesch. d. schw. Spr.* 243. l. 176. §. ² Lessiak, 146. l. 115. §.

i (ich), *mī* (mich), *tī* (dich), *sī* (sich). — Ingadozás van az óbajor -*līh* képzőnél. Itt az *i* is, *e* is lehetne, de mégis *i*-vel jelölöm, mert *i* és *e* közt lévő hang. Pl. *šrœikh^l*(*χ*) (schrecklich).

Szóvégen a *h* sokszor teljesen lekopik: *f^lō* (Floh), *hē* (Höhe), *ra^e* (Reihe). — Ingadozás is van: *tu^a* és *tu^aχ* (durch), *tāu* és *tāuχ* (doch), *opšā^l*(*χ*) (abscheulich), *fō^utt^l*(*χ*) (völlig), *e^att^l*(*χ*) (ehrich), *kra^uz^l*(*χ*) (grauslich). Mindig a *χ*-s alakot használjuk, ha ezen szó után magánhangzóval kezdődő szó áll: *wi^a klīkh-sōtti* *χi pin* (wie glücklich ich bin). Máskülönben is mindig megvan az óbaj. *ch* vokálisok után.

Ami az óbajor geminátát illeti, arra vonatkozólag megjegyzendő, hogy ez szóközépen *khkh* (így is lehetne jelölni *kkχ*), szóvégen *kh*: *nokkh^et* (nackt), *pokkh^en* (packen), *hakhkh^et* (dem. Hacke-hoz), *rukkh^en* (Rücken), *lukkh^en* (óbaj. luccha, Kluge szerint nagyon rokon Loch-chal. Minálunk podex helyett áll), *tswikkh^et* (Zwickel), *krukhkh^en* (Krücke), *lokhkh^en* (Lacke), — *štūkh* (Stück), *sōkh* (Sack), *pōukh* (Bock).

Ha óbajor *ch* (*h*, *hh*, *hch*) megfeleléseit a rábalapinesközi dialektusban összevetjük a hienccel, azt fogjuk tapasztalni, hogy e pontban legjobban tér el a kettő egymástól. Ebből aztán hatalmas argumentumot kapunk nyelvjárásunk délbajorsága mellett, mint azt Lessiak kifejti: «germ. *kk* und *k*, soweit dieses nicht zum Spirans verschoben wurde, erscheint im Südbajuvarischen in allen Stellungen als Affrikata bez. Aspirata, in den nordbajuvarischen Mundarten ist es nur anlautend vor Vokalen als *kh* erhalten.»¹ Ezt a sajátságos megjelenését a germ. *k*-nak Schatz² Behaghellel³ szemben bajor sajátságnak mondja, s ennek nyugati határául az Oberinn- és Etschtalt teszi meg. A keleti határt nem húzhatja meg, mert nem ismeri. Én azt hiszem az Közép-Stájerország és a Rába-Lapincs köze.

Óbajor *d*.

Ez germ. *p*-ból fejlődött. 950 óta ugyan ingadozást mutat, amennyiben néha szóközépen és -végen *t* fordul elő várt *d* helyett. Én ezen egyes esetektől eltekintve a legrégibb s általánosabb állapotot tartom szem előtt. Jelölése *th* és *dh* volt.

Szóelején óbaj. *d* kivétel nélkül mindig *t*: *tra^e* (drei), *te^a*

¹ Lessiak, 7. l. ² Schatz, 101. ll. 75. §. ³ Behaghel, *Pauls Grdr.* I. 591. l.

(óbaj. ther, der), *t^ef* (óbaj. thorf, Dorf), *tu^aχ* (óbaj. thurh, durch), *tunn^a* (Donner), *tā^etš* (deutsch), *ti^ab* (Dieb), *tri^aen* (dringen).

Intervokális helyzetben *d* felel meg óbajor *d*-nek: *nīd^a* (nieder), *pru^ad^a* (Bruder), *mōd^a* (Mäher).

Konzonánsok után a következőképen jelenik meg a szóbanforgó óbajor hang: 1) *-nd* magánhangzó előtt *nd*, néha *n*-hez asszimilálódik a *d*; ha pedig *f* követi, *t* lesz, ha pedig *n* vagy *-en* áll utána, akkor szintén *t*-vé változik. 2) *t* után *d* mutatkozik nyjokban, *l* után *t*. Pl.: 1) *ā^und^ara* (anderer), *khind^a* (Kinder), *rind^a* (Rinder), *kšwind^a* (geschwinder), — *khinn^a* (Kinder), *winnⁱ(χ)* (kfn. windec, wütend), — *rintf^a(χ)* (Rindvieh), — *f^akhint^u* (verkünden), *fint^u* (finden). 2) *šutd^u* (Schulden), *f^akutd^u* (vergolden), — *a^uspūt^u* (ausbilden).

Ha ez a helyzet áll elő *vok + d + en*, akkor kontamináció folytán *vok. + n* lesz az eredmény: *lōn* (Laden), *flōn* (Fladen), *pāun* (Boden), sőt *w^aen* és *wēn* (werden); itt *r* vokalizálódott s így állt elő a fentebbi helyzet.

Szóvégi óbajor *d* hol mint lenis, hol mint fortis fordul elő. Ha *n* után áll, mindig *d*; *r*, *l* után *t*, egyébként ingadozás észlelhető: *lind* (lind), *khind* (Kind), *kšwind* (geschwind), *fund* (Fund), — *pūt* (Bild), *šūt* (Schild), *pu^at* (Bürde), — *hu^amat* (Heimat), *sa^ad* (seit). — A *t* mégis ott fordul elő vokálisok után, hol mellékhangsúlyos szótagok vannak.

Az óbajor *du-* kapcsolat mint *tsw-* fordul elő nálunk: *tswa^ef^ut* (zweifeln), *tswe^aγ^l* (Zwerg), *tswin^aen* (zwingen).

A gemináta nálunk mint *tt* fordul elő, mely elgyengülésnek már az óbajorban is nyoma van: *šmitt^u* (óbaj. smidda, Schmiede), *lott^u* (Latte), *špūt^u* (spotten).

Az idegen szavak teljesen a nyj. törvényei alá esnek: *ta^un* (dauern), *toz^u* (Dose), *tukod^u* (Dukaten), *tišputi^an* (disputieren), — *tau^aštē^af* (Dobersdorf).

Ha összehasonlítjuk az óbajor *t* (germ. *d*) és óbajor *d* (germ. *p*) fejlődését nyjokban, azt látjuk, hogy a kettő fejlődésében nem esett össze. Eltekintve néhány kivételtől, azt látjuk, amit Lessiak jellegzetesnek mond a délbajor nyjra, t. i. «*t* (germ. *d*) ist im Süden fast durchgehends von *d* (germ. *p*) unterschieden, im Norden ist es im Anlaut und nach Länge allgemein zusammengefallen».¹

¹ Lessiak, 7. l.

Óbajor *g*.

Ez, mint Schatz munkájából látjuk, csak «in der Stellung zwischen stimmhaften Lauten» volt meg mint lenis az óbajorban. Ennek a mi nyikban intervokális helyzetben rendesen *g* felel meg: *tsœig^a* (Zecker), *jēg^a* (Jäger), *lōg^a* (Lager), *f^achlōg^a* (Verklager). Mindamellett megfelel ily helyzetben *χ* is az óbajor szóközépi *g*-nek, de ritkábban a mi nyelvterületünkön, mint a vasmegyei hiencségben. Oka valószínűleg itt is, ott is a szóvégi *g*-nek *χ* megfelelése, mely később a szó közepébe is behatolt. Pl.: *jēχ^a*, *lōχ^a*, *šlōχ^a* (Schlager).

Intervokális *g*, mely már az óbajorban ily kapcsolatokban, mint *-egi-*, *-īgi-* kiesett s *ei* vagy *i* lett, minálunk is kimutatható néhány esetben: *i sō(χ)*, *tu sōst*, *e^a sokt* (ich sage, sagst, sagt), *lœist ti nit nīd^a* (legst dich nicht nieder!).

ng-ben rendesen asszimiláció folytán *n* áll be, ha azonban származékszóról van szó, a *g* feltűnik: *l^eng^a* (länger).

l előtt *g* *γ* lesz (minek okát az *l* artikulációjában kell keresnünk) magánhangzó után: *šlœiγl* (Schlegel), *flœiγl* (Flegel), *fœuγl* (Fogel); ha *n* van *gl* előtt, akkor *n* gutturális nazális lesz, *g* pedig megmarad eredeti minőségében: *riⁿgl* (dem. Ringhez), *šprēⁿgl* (Sprengel).

Egyébként *k*-vá lesz *g* konzonánsok előtt: *sokt* (sagt), *jokt* (Jagt), de *joxt* is, *likt* (liegt).

Óbajor *g*, melyet a szavak végén néha *c* vagy *k*-val jelölnek, minálunk vagy mint *χ* jelenik meg, vagy teljesen elmarad. A *χ* akkor van meg, ha utána magánhangzóval kezdődő szó áll. (Kompozitumoknál is akkor, ha magánhangzóval kezdődik a második elem.) Pl.: *wœi* (Weg), *trœu* (Trog), *stœi* (Steg), — *wœimohh^a* (Wegmacher), *p^an tsū χi^al* (beim Zug drüben), *sō χi snit imm^a* (sag ich es nicht immer).

ng-ben a *g* gutturális nazálisba megy át: *lāⁿg* (lang), *krīⁿ* (gering), *sīⁿ* (singe), *prīⁿ* (bringe); néha hallható utána egy *g* pl.: *lāⁿng* (lang).

Az idegen szavakra vonatkozólag megjegyzendő, hogy a szóelején lévő *g* mint *k* fordul elő, a szó belsejében pedig és szóvégén a nyj. szabályai alá esik. Pl.: *kutāš* (gulyás), *katji* (gatyá), *kustl* (Gustl), *kauttsi* (Gótzy), *kalopp* (galopp), *klo^aria* (Gloria), — *regīn* (Regina), *reg^alitt^s* (Regalitas), *igrāts* (Ignaz). —

Itt emlitem meg egyszersmind a magyar *gy*-t, melyet *tj*-ként vesznek át, aminek oka a magyar ejtés. De ha ujságból olvasnak valamely *gy*-s magyar szót, ott bizony *g*-t ejtenek: *katji* (gatya), *höttj* (hölgy), *notjfotwo* (Nagyfalva).

Óbajor s.

E hang középhelyet foglalt el az óbajorban *s* és *š* között, de általában *s*-t írtak.

Szókezdő *s* nálunk vokálisok előtt *s*, konzonánsok előtt mindig *š*, különösen a következő kapcsolatokban: *s + k*, *s + c*, *s + t*, *s + p*, *s + l*, *s + m*, *s + n*, *s + w*. Pl. *sāu* (so), *sin^{en}* (singen), *soi^{ks}* (sechs), *šimi* (sieben), *sittsn* (sitzen), — *ši^a* (kfn. schiere, beinahe), *šo^{aff}* (óbajor scarf, scharf), *šöttⁿ* (óbajor scelta, schelten), *stek^{hkh^{en}}* (Stock), *špre^{en}* (sprengen), *šprittⁿ* (Spritze), *šloff^m* (schlafen), *šli^aff^m* (ófn. sliofan, schlupfen), *šma^assⁿ* (schmeissen), *šmöt* (schmal), *šne^e* (Schnee), *šnu^a* (Schnur), *šno^ah^{en}*, (schnarchen), *šwā^{mm}* (Schwamm), *šwittⁿ* (schwitzen).

Itt mindjárt egy érdekes jelenséget kell felhoznom a dialektusunkból; t. i. *st* és *sp*, ha magánhangzó előtt áll, *k*-t vesz maga elé. Pl. *kštūt* (still), *kšpūt* (Spiel, hangszer), *kšpoass* (XVII. század óta használatos. Olasz spasso), *kšpūtla^{et}* (Spiel-leute), *kšpi^as* (Spies), *kšpi^attsl^{et}* (köpet, Auswurf), néha aztán nincs meg egyáltalán ezen előrag. Pl. *špi^an* (sperren), *šwi^an* és *špi^an* (schwören).

Vajjon mi lehet ennek a magyarázata? *ge*-praefixumra gondoljunk-e, arra, mely a part. praes.-ben fordul elő, pl. a *kla^{ur}* (gelogen), *kfa^{uppt}* (gefoppt), *kšto^m* (gestorben) alakokban? Ebből nagyon nehezen lehetne kimagyarázni a főnevek ily alakulásait. Sokkal helyesebb és elfogadhatóbb, azt hiszem, az, hogy e *k*-ban az óbajor *gi-*, *ga-*, *ge-* előragot lássuk, mely «ein zusammenfassendes Vorwörtchen ist» és «ein Zusammensein bezeichnet». Ez az előrag kollektívákat képezett. Ha ezt a hipotézist elfogadjuk, nehézség még mindig marad a mellékevekre, melyek szintén *k*-val vannak ellátva. Ezeket analógiából lehet kimagyarázni. Hienc területen *k* előragos alakok ritkák.

Szavak közepén óbajor *s* a mellette levő konzonánsok szert különböző artikulációt mutat: intervokális helyzetben mindig zöngéssé lesz; *n* előtt is *z*; *n* után, ha ez teljes nazálizálásba megy át, *z* áll, ha nem, akkor *d* fejlődik ki *n* és *s* közt, de *s*

is *z*-nek hangzik: *a^zi*(χ) (eisig), *wiz^a* (plur. Wiese-hez), *laizⁿ* (lesen), *nozⁿ* (Nase), *wozⁿ* (Wase), *fozⁿ* (rétes, Strudel), *hotzⁿ* (halsen, umarmen), *kötzⁿ* (szunyog), *lindzⁿ* (Linse), *plindz^{ln}* (blinseln), *windz^{ln}* (winseln), *kū^az^ar^a* (Gänserich).

Óbajor *hs* > *kks*: *wakks* (óbajor hwassi-hoz, scharf), *sæikks* (sechs), *hakksⁿ* (Hachse, Fuss), *wokksⁿ* (wachsen), *wekks^l* (óbajor uuehsal, Wechsel).

Óbajor *sc*, *sk* > *šš*: *woššⁿ* (waschen), *oššⁿ* (Asche), *floššⁿ* (Flasche), *krəuššⁿ* (Groschen), *kəuššⁿ* (Gosche, Mund).

st intervokális helyzetben *st*: *šummoast^a* (Schulmeister), *ma^ast* (meist).

st előtt néha *š*-sé lesz, különösen ily kompozitumokban, mint *məug^ašt^af* (Mogersdorf), *jenn^ašt^af* (Jennersdorf), *khiništ^af* (Königsdorf), hasonlóképen *hu^ašštⁿ* (husten).

n és óbajor *sc* közé nyelvjárásunkban *t* lép: *wintšⁿ* (wünschen), *wuntš* (Wunsch) stb.

sp szóközépi helyzetben *šp*: *hōšp^l* (Haspel), *khrušp^l* (Kruspel), *wišp^l* (füty), de *khnausp^m* (Knospe), valószínűleg az irodalmi nyelv hatása alatt, ahol 1740 óta ismeretes Knospelakban a régi ófn. *knofsa.

l, *m*, *n* előtt óbajor *s* > *z*, egyszer *š* *l* előtt: *hoz^{ln}uss* (Haselnuss), *ləuzⁿ* (hören), *ha^azmo^ast^a* (Hausmeister), — *ā^amš^l* (Amsel).

r után *s* nálunk mindig *š*, akárcsak alsófrank, középnémet, alemann és bajor területeken. Megvan nálunk még az a bajor sajátosság is, hogy *rs* > *rž* lesz, mit Behaghel¹ és Lessiak² különösen jellegzetesnek mond a bajor dialektusra. Pl. *r* + *s* (*r* vokalizálódik) vokális előtt *až*, konzonáns előtt *ašš* vagy *aš*, aszerint, mint *t* vagy más mássalhangzó előtt áll: *pfi^ažⁱ* (Pfirsich), — *pi^aššt* (Bürste), *ko^ašštⁱ(χ)* (garstig), *po^ašštⁱ(χ)* (borstig), *wu^aššt* (Wurst), *e^aššt^a* (erster), — *f^aššⁿ* (Ferse).

Verbák flexiójában ennek a sajátásnak nyoma nincsen. Itt *fo^ast* (fährst), *šmi^ast* (schmierst) stb.

s el is tűnik egy szóban *s* ez *kwœin*, a mai *gewesen*. Ezen alokról Wilh. Horn tárgyal behatóbban egy értekezésében *s* Fischerre támaszkodva felveti a kérdést: «darf man daran erin-

¹ Behaghel: *Gesch. d. d. Spr.* 219. l. 277. §. ² P. Lessiak: *Idg. Az.* 27, 44; *Afd. A.* 32, 133; 34, 35.

nern, dass die lautgesetzliche Form *gewen* wäre? Das *r* konnte vor *n* fallen».¹

Szövégi óbajor *s* nálunk fortis *s*: *kros* (gross), *la^us* (Laus), *wos* (was), *klos* (Glas), *fla^us* (Fleiss), *hots* (Hals).

n után, ha ez nazálizálódik *s* > *z*: *kā^uz* (Gans).

r után *š*: *po^aš* (barsch), *o^aš* (Arsch).

hs > *kks*: *wokks* (Wachs), *ukks* (Ochs).

-*sk* és -*sc* > *š*, ha rövid az előtte lévő vokális *šš*: *tīš* (Tisch), *fīš* (Fisch), *frišš* (frisch).

A geminációról megjegyzendő, hogy ennek szóközépi helyzetben *ss*, szövégi helyzetben simplex *s* felel meg, ha előtte hosszú magánhangzó van, *ss*, ha rövid előzi meg: *præissn* (pressen), *mæissn* (müssen), *pussln* (küssen), *fossn* (fassen), *ho^assn* (óbajor heizzan, heissen), — *rōus* (Ross), *kwis* (gewiss), *štāus* (Schloss), *præiss* (Presse).

Mint eddig láttuk, hogy *s* szavak elején zöngétlen, ép így egyszerű zöngétlen hang kölcsönvett szavakban. A szabályok, amelyeket az *s* szóközépi helyzetére állítottunk fel és a szóvégre, itt is érvényben van. Sőt a tulajdonnevekre is állnak mindezen említett nyelvjárási törvények. Pl. *sol* (Sattel), *sūlm* (Silbe), *sakrament* (Sakrament), *se^awis* (Service), *summ^afrišš* (Sommerfrische), — *šta^a* (Schleier), *šra^am* (schreiben), — *sum^a* (számár), *sae^ak^al^a* (székely), — *sūtwest^a* (Silvester), *siyl* (dem. Siegmundhoz), — *šānd^a* (Sándor), *šāri* (Sári), — *šwāb* (Schwab), *štrīni* (Striny), — *osk^a* (Oskar), *rozl* (Roserl), *kīzl* (dem. Gizellához), *u^aššl* (dem. Ursulához), — *šra^ajauzl*, *wušš^afa^aχtl*, — *mā^an-štrantsn* (Monstranze), *pastūt* (Bastard), *ministrant* (Ministrant), *fæišp^a* (Vesper), *piškudn* (olasz biscotto), — *mæiss* (Messe), *ātois* (Alois).

A magyar kölcsönszavakban van némi eltérés, amennyiben szóközépi *sz*-nek *z* felel meg, ha az intervokális helyzetben van, különben *z* is *s*, ha antekonzonantikus helyzetben van; *zs*-nek és *s*-nek *š* felel meg: *huz^a* (huszár), *tšism^a* (csizma), — *šwān* (zsvány), *šīdu^a* (zsidó), *kutāš* (gulyás), *rādāš* (ráadás), *lōjoš* (Lajos).

Még egy kapcsolatáról kell beszélnünk az óbajor *s*-nek, t. i. *ts*-ről, mely nyjokban *tš*. Schatz azt tartja «im Anlaute der

¹ Wilh. Horn: *Einige Fälle von Konsonantenverschwind in den Mundarten*. PBB. 22, 217. II. (1897.)

Wörter mag *tš* durch satzphonetische Scheideformen gewonnen sein, d. h. *t* und anl. *š*.¹ Sok szóban hangutánzásból kellett keletkeznie. Pl.: *tšəppən* (klappern), *tšinnən* (klirren), *tšəppəl* (Tölpel), — *tšinakl* (Nachen), *tšinəln* (Tschinelle). — Ide lehet azután sorolni a *tš*-t (sandhi jelenségekben) a kompozitumokban: *tštāwən* (die Stange), *tšənst* (die Schönste), *tšpət* (zu spät), — *mōtšlaxt(χ)* (matt + abgeschlagen), *nəistšaəssəl* (kfn. nest + schizen).

Szavak közepén és végén is előfordul *tš*. Magyarázata mindenesetre az, melyet Winteler ad: «durch Umstellung *tsk* > *tšk* bez. *tš*». Ha rövid a többeli magánhangzó, -*ttš*-, ha hosszú, -*tš*-áll: *ruttšə* (rutschen), *tuttšə* (tüttschen, zusammenstossen mit den Gläsern oder Eiern), *prittšt* (dumm, närrisch), *prītšə* (hölzerne Schlafbank), *potšə* (Filzschuh), *pāntšəl* (csiga, amivel játszának), *pōts* (Mädchen für alles), *tetšə* (fejbevágás), *wāttšə* (Ohrfeige).

Idegen eredetű szavak és tulajdonnevek sem kivételek. A magyar kölcsönvételekre jellemző, hogy a *cs*-t *tš*-ként vették át: *kūtšə* (Kutscher), *fātšənən* (olasz fascia-val függ össze, winden), *fantšəl* (dem. Franziskához), *khoəttšəl* (dem. Karlhoz), *loəttšəl* (dem. zu Lajos), — *tšādāš* (csárdás), *tšakuə* (csákó), *tšismə* (csizma), *wittšəkə* (bieska), *wātsi* és *pātsi* (bácsi).

Óbajor *f*.

Ez a hang az óbajorban vagy *germ. f*-nek folytatása, vagy *germ. p*-ből lett *vokálisok*, *r* és *l* után. Az írásban jelzésére *f*, *u*, *v*, sőt *ph* is használatos az óbajor korszakban. Minálunk nagyjában megmaradt e hang *f*-nek, de az eltérésre is vannak példák. A szókezdő *f* mindenütt megmaradt: *frewət* (óbaj. fraual, Frevel), *finwə* (finger), *fiəχtə* (fürchten), *fāəd* (Feind), *fraə* (frei), *finən* (finden).

Szavak belsejében szintén legáltalánosabb az az eset, mikor óbajor *f* megmaradt minálunk is *f*-nek, de ha rövid vokálist követ, megkettőződik: *tswāəfət* (Zweifel), *šrift* (Schrift), *wulfm* (Wolf), de *kraəffm* (greifen), *wəəffm* (óbaj. uuerfun, werfen), *khaəffm* (kaufen), *šəffm* (schaffen).

A «grammatischer Wechsel»-re is találunk példát: *šrāəfm*

¹ Schatz, 92. l.

(Schraube), *šnā²fm* (schnauben), sőt *w* van *f* helyett ott, hol kfn.-ben *b* van: *hēiwam* (Hebamme).

Érdekes, hogy néhány esetben a *pf* affrikátát találjuk. Egyszer a szó elején: *pfnēχitsn*. Schatz «satzphonetische Scheideform»-ra¹ gondol itt; Kauffmann is erre emlékeztet, mikor azt mondja: «im anl. *p* steckt wahrscheinlich die Partikel *ge-*, wie in *pfetšəkēnd* (Wickelkind) aus lat. fascia, bair. fatschen, Schmeller II.³ 779., schweiz. fäsch, fätsch, auch gfäsch Idiot. I. 1097.»² Egyébként *n* és *t* közt affrikáta fejlődik, s ilyenkor *n* is labiális nazálissá lesz: *ā²khumpft* (Ankunft), *tsumpft* (Zunft).

Néha meg, mint az ószász, alsófrank, középf Frank s más nyjokban is, óbajor *ft* helyében *χt*-t találunk. Kétségtelenül ezen nyjkból származnak e gutturál-spirantikus alakok, amilyen csak kevés van, egyébként megvannak az *ft*-s formák: *eχt* (ēhaft-ból), *nīχte* (kfn.-ben még niftel), *fuxtsk* és *fuxtsⁱ(χ)* (fünfzig), *fuxts^{en}* (fünfzehn), de *lūft* (Luft), *šrift* (Schrift), *khroft* (Kraft).

Szóvégi helyzetben rendesen simplex *f* áll: *hāuf* (Hof), *šof* (Schaf), *krōf* (Graf), *rō²f* (Reif), *tō²f* (Dorf), *wū²f* (Wurf).

A kölcsönvett szavak tulajdonnevek mindig megtartják az eredeti *f*-et: *fⁿe* (fene), *flu²l* (Florianból), *fritts* (Fritz), *jəuzef* (Josef), *pā²nšef* (Bahnhof).

Óbajor *h*.

Vokálisok előtt mint hehezet volt meg, de *s* és *t* előtt már a legrégibb időben a «Gaumenreibelaut» mutatkozik, s *n*, *r*, *l* és *w* előtt már a IX. században szavak kezdetén eltűnik. Minálunk a IX. század utáni állapotok vannak meg: *ho²zn* és *ho²sn* (heissen, rufen), *ha^e* (Heu), *hōlfm* (helfen), *hīnt²* (hinter), *h²nt* (Hand), *h^een* (hören).

A szó belsejében már az óbajorban erősebb artikulációban jelent meg a *h*, s írásából (*ch*, *hc*) arra kell következtetnünk, hogy *χ*-nek is ejtették. Én így is fogtam fel a dolgot s azért az óbajor *ch* kategóriában tárgyaltam le e részt.

Az idegen szavak s tulajdonnevek mindenütt a nyj. törvényeihez alkalmazkodnak: *huz²* (huszár), *hānⁱ* (Johanna), *mīχ²l* és *mīχ^l* (Michael). Ha azonban ritkább nevekről van szó, nem;

¹ Schatz, 78. I. 52. §.
148. §. 4.

² Kauffmann: *Gesch. d. schw. Sp.* 183. I.

ilyenkor teljesen az irodalmi nyelv szerint ejtik a szót: *johann* (Johann), ezt rendszeren nem használják, helyette inkább a *hantsl*-t stb.

Affrikáták.

Óbajor *z*.

Ez az affrikáta *germ. t*-ből fejlődött szóelején és a szó belsejében *n*, *l*, *r* után *s* a *geminációban*. A mi nyjknban szintén megvan ez az affrikáta, akár a többi bajor dialektusban. Pl.: *tsān* (óbaj. zahar, Zähre), *tswo^mt* (óbaj. zwirow, zweimal), *tswikkhk^ht* (Zwickel), *ho^ett^sn* (heizen), *ro^ett^sn* (reizen), *hutts* (óbaj. holz, Holz), *šwo^ett^s* (óbaj. swarz, schwarz), *næitts* (óbaj. nezzi, Netz).

Óbajor *pf*.

Szavak elején és szavak belsejében *m* után és a *geminációban germ. p*-ből *pf* lett az óbajorban. Ez az affrikáta nálunk akár szókezdeten áll, akár a szó belsejében vagy végén, rendszeren *pf*, de rövid magánhangzó után *ppf*. Pl.: *pf^ent* (óbaj. pfunt, Pfund), *pfā^u* (óbaj. pfanna, Pfanne), *pfæustⁿ* (Pfosten), *štrā^umpf^m* (strampeln), *šimpf^m* (schimpfen), *oppf^et* (óbaj. aphol, Apfel), *khuppf^a* (Kupfer), *tēupf* (Topf), *khēupf* (Kopf), *šēupf* (Schopf). — A régi kölesönszavak, melyek a lautverschiebung előtt lettek átvéve, szintén affrikátát mutatnak.

Vannak szavak, melyek szókezdő *pf* helyett *kf*-t mutatnák: *kfā^ef^m* (Pfeife), *kfo^erⁱ* (Pfarrer), *kfæiff^a* (Pfeffer), *kfi^at kēud* (behüte Gott).

A hienben erre a jelenségre példa nincs, de Perneggen¹ van ehhez hasonló jelenség. T. i. szókezdő *pf* *t* előtt *f*-fé lesz s azután *h*, illetőleg *χ*-vé, de van eset arra is, hogy *f* maradt meg pl.: *fārā* (Pfarre). Nálunk ezen *f*-et még egy *k* is megelőzi. Mi lehet ennek oka? Talán vend hatást keressünk, mint azt Lessiak teszi a Pflanze, Pflaster szavaknál, s hogy ezek analogiájára képződött volna azután eredeti szavaknál is? Kevésbbé gondolom ezt alkalmas magyarázatnak a mi nyjakra vonatkozólag, habár vendek szomszédságában élünk. Én sokkal plauzibilisebbnek tartom azt, hogy a *k-t ge-* előraggal hozzuk

¹ Lessiak, 100. §. a) 101. §. 1.

kapcsolatba, melyből az *e* hangsúlytalanság folytán kiesett s így *kpf* mássalhangzó-csoport keletkezett, mely aztán, hogy kiejtésre alkalmas legyen, *kf*-fé lett. Feltehetnénk egy már *f*-fé vált *pf*-t is s azt, hogy ehhez járult a *ge*- előrag.

B) A zönghangok.

Óbajor *r*, *l*, *m*, *n*, *w* és *j* zönghangok, melyeket a második lautverschiebung nem érintett.

Óbajor *r*.

Ez az óbajor zönge a mi nyjokban általában megmaradt, néha eltérést mutat az eredeti állapotától. Szó elején mindig megmaradt úgy az eredeti német, mint a kölcsönszavakban s tulajdonnevekben: *rekkhen* (recken), *ra^m* (rauben), *ri^m* (Riemen), *rā* (lat. rarus; selten és interessant), *rēkwiem* (lat. requiem), *rezl* (dem. Theresiahoz), *ru^l* (dem. Rudolffhoz), *raⁿnikh* (Reinick); ily házneveknél, mint *ra^l*, *rakks^a*, *riw^{yl}*. Magyar kölcsönszavakban: *rōw^{aš}* (rovás), *rādāš* (ráadás), *ru^akk^a* (róka). Egy szóban kiesett a szókezdő *r* s ez *oratte* (rorate helyett. Valószínűleg az «orate» és «oremus» analógiájára).

Szóközepi *r* konzonáns után s vokális előtt, valamint intervokális helyzetben megmaradt *r*-nek, de az utóbbi esetben azért keresztülment a zönge megtartása ellenére is a nyelvjárás azon törvényén, mely szerint szóközepi és szóvégi *r* vokalizálódik. Pl.: *prīw^{en}* (bringen), *fraⁿ* (Frau), *trām* (Traum), *krā* (grau), *kriⁿ* (kriegen), — *fi^ar^a* (führen), *ši^ar^a* (tűzet piszkáló, Schürer), *piāⁿ* (Birkenwald), *khi^ar^a* (Kirche) stb. Ez utóbbi két esetben *k*, illetőleg *ch* nyom nélkül kiesett, azért ilyen az *r* megtartása.

Ha vokális után áll a szóközepe az *r* és utána mássalhangzó van, akkor *r* ^a-vá vokalizálódik: *wo^t* (Wort), *hoⁿ* (Horn), *khua^{tts}* (kurz), *šua^{tts}* (Schurz), *ko^aštⁱ(χ)* (garstig) stb.

Ha intervokális *r*-re hangsúlytalan *e* + *n* következik, akkor *e* kiesik s *r* a konzonánsok előtti szabályt követi: *foⁿ* (fahren), *suⁿ* (surren), *muⁿ* (murren). — Két esetben *r* nem ^a-vá, hanem *i*-vé vokalizálódott, mi kétségtelenül hienc befolyás, mert a *tuin* (Turm) s *wuin* (Wurm) mellett nálunk gyakoribb a *wuⁿ* és *tuⁿ*.

l előtt, amikor a tiroli¹ és karintiai² nyjokban az *r*-t *d*-nek ejtik, minálunk is megvan ezen dentális explozivának a nyoma a medioalveolar-coronális *l*-ben, melyet *ʔ*-lel jelölök. Pl.: *œiʔla* (Erle), *khœʔl*, *khœʔl* (Kerl). — Schatz e jelenséget onnan magyarázza, hogy az összes eredeti *Zungen -r Zäpfchen -r*-ré lett, de mégis «behielt man die bei *rl* zur Verwendung kommende Artikulation der Zungenbasis bei».³

Már az óbajor korszak végén ezen adverbiumok *ēr* és *dār* mint *ē* és *dā* jelennek meg. Nálunk hasonlóképen eltűnt ezen esetekben az *r*. Eltűnt még nyom nélkül e két adverbiumban: *ta^ust* (draust) és *tinneⁿ* (drinnen). Még itt a *dort* is megemlítettő, melynek nyjbeli alakja *tautt*, de emellett előfordul a hiencből kölcsönzött *tu^utt* is, hol már megvan az *r* nyoma. Az *r* eltűnését mutatja még: *tepp* (törpel-ből), *wēn* (werden), *fōn* (fahren) stb.

Az *r* látszólagos eltűnését a következő esetek mutatják:

1. sekundärumlaut után: *šā* (Scheere), *wām^en* (wärmen);
2. óbajor vagy idegen *a* után: *māš* (Marsch), *matt^an* (martern), *māmoa* (Marmor), *tsigān* (Zigarren), *tšād^a* (csárda), *tsādāš* (csárdás), *plakat* (fr. placard, úfn. Plakat).

Ezt a következőképen magyarázhatjuk: szóközépi *r* a nyelvjárásunkban rendesen vokalizálódik és pedig *a*-vá. Ha most már előtte is *a* volt, akkor *a* + *a* helyzet állt elő, mely természeténél fogva is *ā*-t eredményezett. Minthogy azonban nemcsak *ā*, hanem *ä* is előfordul ily helyzetekben, ezt is meg kell magyarázni. Ez ugyanis csak ott fordul elő, hol *r* után oly konzonáns áll, melyhez *r* asszimilálódhatik. Az asszimiláció az oka a rövidülésnek s összevonásról itt nincs szó.

Van néhány eset, mikor *r* szintén csak látszólag tűnik el. A példák mind hienc eredetre mutatnak. Magyarázatul megjegyezhető, hogy itt is az előbbi helyzet áll elő: *e* + *r* + *e* + *n*. *n* előtti *e* hangsúlytalanságánál fogva kiesik, *r* redukált hang lesz, melynek a hiencben *e* színezete van. Így *e* + *e* + *n* áll elő, mely *ēn*-né lesz. Pl. *khēn* (Kern), *šen* (scheren), *tēn^a* (lernen).

A kölcsönszavak s tulajdonnevek mind a nyj. törvényeit követik: *tu^uttⁿ* (Torte), *khœ^app^a* (Körper), *ki^ar^em* (kérem), *wi^ariš*

¹ Schatz, 94. l., 72. §. ² Lessiak 144 l., 114. §. ³ Schatz, 94. l. 72. §.

(béres), — *hi²ppst* (Herbst), *kho²ppitš* (Korpitsch), *šwo²ts* (Schwartz), *kautho²t* (Gotthard), *ki²m²ent* (Körmend), *si²ts* (Zircz), — ily ház-neveken, mint *wę²tl*, *khristls*, *kfo²ri*.

Szövégi *r* szintén vokalizálódott vokálisok után, még pedig nemcsak egyszerű szavakban, hanem összetételekben is, s nemcsak német szavakban, hanem kölcsönszavakban, tulajdonnevekben is. Pl. *to²* (Tor), *wo²* (wahr), *ro²* (Rohr), — *o²wašl* (Ohr), *kho²fra²tti* (Charfreitag), — *ma²ea* (Mayer), *mo²* (Mahr), *āthu²* (Arthur), *pothha²z²* (Balthasar), *wę²n²* (Werner), *prio²* (Prior).

Óbajor *l*.

Óbajor *l*, mint a karintiai¹ és tiroli,² úgy a mi nyjban is majdnem kivétel nélkül megmaradt. A hienc³ nyjban hasonlóképen megmaradt az *e*, bár a Pinkavölgyében néha *i*-t lehet hallani dentális előtt, melyet Bécsből hoztak haza egyesek.

Óbajor *l* szókezdeten nyjban mindig *l*, kompozitumokban is, ha szótagkezdő: *lekhhk²n* (lecken), *li²xt* (Licht), *letš²t* (puha), — *petlla²s* (Bettellaus), *šulle²r²* (Schullehrer).

Szóközépen is megmaradt az *l*, csakhogy különböző artikulációkat mutat az utána következő konzonánsok szerint. Általában konzonáns után s vokális előtt *l* áll: *flex²tn* (flechten), *khta²m* (klauben), *kfti²l* (Geflügel). — Konzonáns előtt s vokális után, intervokális helyzetben germ. gemináció helyén szintén *l*-t használ a nyelvjárásunk: *pütts* (Pilz), *wotts²n* (Walze), *wö²tn* (wölben), — *wö²tn* (wollen), *püt²n* (Pille), *prö²tn* (prellen).

Nyjbeli *k*, *g*, *γ* után *l* palatálisan jelenik meg, tehát mint *l*. Pl. *klaukk²* (Glocke), *kla²m* (glauben), *kli²χ²t²(χ)* (glühend), *khur²l* (Kugel), *fau²l* (Vogel).

Szövégeken hasonló módon különböző artikulációjú *l*-eket találunk. Így vokális után *l*-t (kompozitumokban is), konzonánsok után *l*-t (ez sokszor szonántikus jellegű), *g*, *γ*, *k* után *l*-t találunk, mely leggyakrabban *γl* kapcsolatban fordul elő s ilyenkor *l* szótagképző lesz, amennyiben egy előtte álló hangsúlytalan *e* kiesett. *r* után *l* stossstonikus lesz a szó végén, tehát *l*. Pl. *füt* (viel), *kštüt* (still), *tsüt* (Ziel), — *štothā²nts* (Stallhans), — *khnüttl* (Knüttel), — *rī²l* (Hügel), *ī²l* (Igel), *tsī²l* (Zügel), — *kę²l* (Kerl), *pāl* (dem. Paarhoz).

¹ Lessiak, 143. l. 113. §. ² Schatz, 97. l. 74. §. ³ Biró, 99. ll. és Bedi, 53. l.

Kölcsönvett szavakban, kereszt-, tulajdon- és háznevekben mindenütt a nyelvjárás szabályai érvényesülnek az *l-t* illetőleg, csak a magyar *ly* helyett, melynek megfelelője a nyjbeli *l*, egyszerű *t* vagy *l-t* ejtenek. Ortografiai befolyásra aligha gondolhatunk, mert a kölcsönvett szavak legtöbbjét nem írásból ismerték meg s különben sem ejtik ki az *y-t*, mely *l* után áll. Pl. *klo³ri^a* (Gloria), *khopro^l* (Korporal), *khopl^u* (Kaplan), *regatitt^s* (Regalitas), *solōt* (Salat), — *la^u* (Lang), *lœi^uštā^e* (Legenstein), *lekks* (Lex), — *ludwⁱ(χ)* (Ludwig), *luiss* és *luizl* (Aloysia és Aloys-nak felelnek meg), — *multn^a*, *ptund^a*, *wutfn*, — *(t)jonofo^lwo* (Gyanafalva), *tüssottu^a* (tűzoltó), *jula* (Gyula), *höttj* és *höttš* (hölgy), *lōjoš* (Lajos), *kuttāš* (gulyás), *sompothōt* (Szombathely).

Óbajor *n*.

Mint az óbajorban, úgy a karintiai, tiroli, hienc és rábalapincsközi nyjban is majdnem mindenütt megmaradt az eredeti germ. *n*. Egyes kisebb változások mindenesetre előfordulnak.

Óbajor szókezdő *n* mindig megvan a mi nyjokban: *noxt* (Nacht), *naⁿi* (neun), *ni^astn* (niesen), *na^uχ* (neu), *nol* (Nadel).

Szóközépi *n* egyes esetekben látszólag eltűnik a mi dialektusunkban, ami azonban csak látszat, mert nyoma az előtte álló vokális nazalizációjában található meg. Pl. *ixi* (in-hin-ből = hinein), *fīfi* (fünf), *iz* (uns), *mū^ast* (meinst), *khū^s* (keines), *ī^as* (eins), *kā^us* (Gans), *hāzl* (Hansl). — A participális *-ende*-ben leginkább eltűnik az *n*, mi a kfn. korszakra vihető vissza, hol már *n* nélküli alakok voltak használatban még az irodalmi nyelvben is. Pl. a mi nyjokban: *špūt^at^a* (spielender), *khlog^at^a* (klagender), *wu^an^at^a* (weinender). Ha azonban a töben *g* volt, akkor ez az őt követő *n*-nel gutturális nazalissá vált: *lu^ua^at^a* (lügender); ez nemcsak participális formákúál, hanem bármilyen *n + g* helyzetben fordul elő: *ī^au^uen* (fangen), *lā^uen* (leugnen), *f^ulā^uen* (verlangen). Ami az *n* nazalizálását, illetőleg asszimilációját illeti a praefixumokban, arról már a hangkapcsolatoknál volt szó. (l. 45. ll.)

A szóvégi *n*, mint *n*, ritkán maradt meg nyelvjárásunkban, hanem vagy nazalizálta az előtte való vokálist s maga eltűnt, vagy másképp artikulálódott, sőt más hangba is átment. Erről szó volt ugyan már a hangkapcsolatoknál, de itt a teljesség kedvéért mégis megemlítendő.

Óbajor *n* megmaradt a szó végén 1. ha *kh* vagy *χ*-re következett ^e kötőhangzóval: *trinkh^{en}* (trinken), *lukkhk^{en}* (Loch, Lücke), *praukhkh^{en}* (Brocken), *štekhkh^{en}* (Stock), *loh^{en}* (lachen), *soh^{en}* (Sache);

2. nyjbeli *ɳ*, azaz óbajor *-gn-*, illetőleg *-ng-* után: *raeiⁿ* (regnen), *siⁿ* (singen), *wiⁿ* (wiegen), *seiⁿ* (segnen);

3. *t* után, ilyenkor *n* rendszeren *ŋ*: *pitt^ŋ* (bitten), *šitt^ŋ* (schütten), *hi^{ttŋ}* (hüten);

4. nyjbeli *t* és *r* után: *khra^{tŋ}* (Kralle), *šo^{tŋ}* (Schale), *foⁿ* (fahren);

5. az *-eln*-re végződő igékben: *ti^{kh}ln* (türkeln), *štiⁿln* (stierenből), *tāⁿɣln* (dengeln).

Bizonyos konzonánsokkal kapcsolatban szóvégi *n* megváltozik, és pedig 1. ha *b* + *vok.* (hangsúlytalan) + *n* fordul elő, *m* lesz: *hōm* (haben), *lām* (loben), *raim* (Rebe), *no^m* (Narbe);

2. *f* (+ *vok.*) + *n* = *ffm*: *raff^m* (raufen), *khaff^m* (kaufen), *la^{ffm}* (laufen), *šoff^m* (schaffen);

3. *p* (+ *vok.*) + *n* = *ppm*: *rupp^m* (Suppe), *šupp^m* (Schuppe), *pupp^m* (Puppe);

4. *pf* (+ *vok.*) + *n* = *ppfm*: *rupp^{fm}* (rupfen), *tsupp^{fm}* (zupfen), *šupp^{fm}* (schupfen és die Schupfe).

Mind a négy esetben a labializálásban kell a változás okát keresnünk.

5. *g* (+ *vok.*) + *n* = *ɳ*: *soⁿ* (sagen), *woⁿ* (Wagen), *luiⁿ* (lügen), *puⁿ* (biegen).

Néha a nyjbeli *woeikhkhⁿ*, *roeikhkhⁿ* mellett *woeikkⁿ*, *roeikkⁿ*, *šroeikkⁿ* stb.-t találunk, kétségtelenül hienc befolyás alatt.

Infinitivusokban a szóvégi *n* a *k^ɛ* és *št^ɛ* alakot kivéve majdnem mindig megmaradt, de azért megvannak ezek mellett a hienc területen használatos s frank eredetre mutató *ə*-végű formák is, mint: *reχ^ə*, *si^ə*, *pr^ə*, *kh^ɛmm^ə* stb. — Más szavakban, különösen egytagúakban, szóvégi *n* erősen nazálizálja az előtte lévő vokálist s ő mint *n* eltűnik. Kompozitumok első tagjában is érvényesül e törvény. Pl.: *štū^ə* (Stein), *wā^ə* (wein), *rū^ə* (Rain), *sū* (Sohn), — *kh^lū^əkhⁿ*(*χ*) (kleinkernig), *pū^əhi^{tt}* (beinhart).

A kölcsönvett szavakra, tulajdon-, kereszt- s háznevekre állnak a fentemlített szabályok, csak a magyar *ny* átvételére

vonatkozólag jegyzendő meg, hogy ezt, ámbár van *w*-jük, *n*-nek ejtik. Hogy mi lehet ennek oka, ezt époly kevésbé lehet megállapítani, mint az *ly*—*l* váltakozását. Ortografia nem lehet az oka. Pl.: *modēⁿ* (modern), *lotēⁿ* (Laterne), *kāⁿndukhtē^a* (Kondukteur), *telefāⁿ* (Telephon), — *pəuppmtēaf* (Poppendorf), *khrəudntē^af* (Krotendorf), — *nānⁱ* (Anna-ból), *fānⁱ* (Franziskából), *hāzl* (Hansl), — *kran^tsn* (Kranitz) — *ptun^a* és *plund^a*, *fa^ttēntts^a*, — *hidwānⁱ* (hitvány), *šiwān* (zsivány), *appāⁿi* (Apponyi).

Óbajor *m*.

Dialektusunk az óbajor *m*-t kevés kivétellel megőrizte. Szókezdő *m* mindig megvan: *motn* (mahlen), *mē^a* (Meer), *mōtχⁿ* (melken), *mōw* (Magen), *māⁿ* (Mann).

Szóközépi *m* is megmaradt, intervokális helyzetben geminálódik: *šmo^ass* (az ostor sugara), *šmi^an* (schmieren), — *himm^tt* (Himmel), *limm^tt* (ostoba ember), *pumm^a* (Hornisse).

f előtt álló óbajor *m* megmaradt *m*-nek s *f* > *pf* affrikátává lett: *āⁿkhumpft* (Ankunft), *fⁿumpft* (Vernunft), *fimpf^t* (fünf).

Sokszor a nazális után álló labiális hang az előtte állóhoz asszimilálódik: *ummi* (óbaj. umbi), *ēⁿmm^a* (ófn. eimbar).

t előtt megmaradt az *m*, de *kōzte* és *t* közt *p* fejlődik, melyben a megmaradás okát kell látnunk: *tsampt* (gezähmt), *āⁿkrampt* (eingeraumt), *aⁿmpt* (Amt).

Szóvégi *m* általában megmaradt, de néha, mint a hiencben Vasmegyében, de Sopronmegyében is, dentális után asszimilálódik. Pl.: *fu^m* (Form), *lū^m* (agyag), *hū^m* (heim), — *pəun* (Boden), *odn* (Atem), *pəizn* (Besen). — *r* után is e két hienc kölcsönvétele: *tuin*, *wuin*.

Idegen szavak, tulajdonnevek stb., mind a nyj. törvényeinek hódolnak. Pl.: *moto^a* (Motor), *rum* (Rum), *fund^amēⁿt* (Fundament), — *mattin* (Martin), *mihhēl* (Michel), — *mopp^l*, *simm^alma^{eo}*, — *ki^mēnt* (Körmend), *sompothōl* (Szombathely), — *nul^tni* (mulatni), *modjor* (magyar), *sumā* (szamár).

Óbajor *w*.

Óbajor *w* a képzést illetőleg különbözött a mi nyjkbeli *w*-től, amennyiben a képzésénél a nyelv dorzuma *u*-állásban volt s az ajkak csucsorítva voltak. Ettől eltekintve a *w* nálunk körülbelül ugyanazt a folyamatot mutatja, mint az óbajorban.

Így szóelején nálunk is megvan: *wulf* (Wolf), *wuⁿ* (Wurm), *wölt* (Welt), *wiⁿ* (wählen), *wo^t* (Wort), *woⁿ* (Wasen).

Óbajor *qu*, *qhu* részint megmaradt mint *kw*, részint *kh* lett, de ilyenkor már az óbajorban is legtöbbször *ch* volt használatos. Pl.: *kwöl* (óbaj. quäle; Qual), *kwölt* (óbaj. qualjan; quälen), *kwastl* (Quaste), — *khœimmⁿ* (óbaj. queman; kommen), *khœikhkh* (keck), *khot* (Kot).

Szó közepén eredeti óbajor *w* fel-feltünik nyjokban a komparativusban, superlativusban s más továbbképzésben: *krāw^a* (grauer), *krāw^ast* (grau^aest), *möhwⁱ(χ)* (mehlig), *kölwⁱ(χ)* (fem. nom. gelbhez), *štrēwⁿ* (Stroh-ból s Strohhut értelemben).

Már az úfn. korszakban *lw* és *rw* konzonáns-csoportok alemann és középnémet területen *lb* és *rb*-vé lettek, mi befolyással volt az irodalmi nyelvre. A mi nyj. a régi óbajor állapotot őrizte meg, kivéve azon eseteket, mikor *w*-t *n* követte s ezzel kontaminálódott. Pl.: *šwotm* és *šwotw^al* (Schwalbe és dem. -a), *no^m* (Narbe), *fölf^a* (Felber).

Megtartotta az óbajor *w*-t még más szó is, mint *wittiw^a* (Wittwer).

u-t tartalmazó vokális után *w* elveszett: *šāⁿ* (schauen, kfn. schouwen még), *pāⁿ* (bauen), *šmiⁿ* (schmieren).

Szövégi *w* rendszeren *p*-vé lett, de a továbbképzésben ismét visszanyerte eredeti alakját. Ez a *p* különösen az ind. praes. sg. 2. és 3. személyében mutatkozik. Pl.: *hāp*, de *hāw^a* (herbe), *mi^ap*, de *miaw^ar^a* (mürbe), *hīp* (Hieb), — *šna^apt* (schneit), *špa^apst* és *spa^apt* (speiest, speit).

A román nyelvekből kölcsönvett *v* néha mint *w*, néha mint *f* jelenik meg; a magyar *v* mint *w* van meg. Pl.: *wā^a* (Wein), *tiwidⁱn* (dividieren), *kawatti^a* (Kavalier), *wiolett* (violett), — *fē^as* (Vers), *fēi^ap^a* (Vesper), *fōtta^azn* (Felleisen, fr. valise), *putf^a* (Pulver), *lo^affm* (Larve), — *šiwān* (zsvány), *rōwaš* (rovás), *lewelesō^alop* (levelezőlap), *išt^awān* (István), *witmo* (Vilma), *kōw^atš* (Kovács).

Kereszt-, vezeték- s háznevek, valamint a többi tulajdonnevek mind a nyj. törvényei szerint viselkednek a *w*-t illetőleg: *wentsl* (Wenzel), *sūt^awesst^aomd* (Silvesterabend), — *wu^adittš* (Wurditsch), *wind* (Wind), — *wušš^afa^aχtl*, *windišt^af* (Windischdorf), de *f^arā^anik^a* (Veronika), *fikto^a* (Viktor).

Itt kuriozusként megemlítem, hogy szókezdő *w*-t nyj

néha *p*, sőt *b*-vel is adja vissza, mikor cigányt utánoznak vagy olyannal beszélnek: *pos* és *bös* (was), *pültst* és *bültst* (willst), *b^een* (werden).

Óbajor *j*.

Szókezdő *j* minálunk rendesen megvan, csak egynéhány esetben tüntet fel változást. Pl.: *jœidn* (óbaj. jetan; jäten), *jœuχ* (óbaj. ioh; Joch), *jun* (óbaj. iung; jung).

A diftongikus *ie*, melyet a mai irodalmi nyelv *je*-vel ad vissza, nálunk mint *i^a* jelenik meg: *a ni^ad^a* (ein jeder), de emellett a spirantikus ejtés is megvan a *h^zts*, *h^znts^{at}* (jetzt)-ben.

Óbajor *j*, ha *r* után állt, nálunk eltűnt, hasonlóképp, mikor óbajorban két magánhangzó közt állt: *n^een* (óbajor nerjen, nähren), *khⁱen* (óbajor cherien, kehren), *špi^an* (óbajor spurien, spüren), *wi^an* (óbajor werien, wehren), — *sān* (óbajor sajan, sähen), *pli^an* (óbajor plōjan, blühen), *ā^uplān* (óbajor plājan, blāhen), *mi^an* (óbajor mōjan, mühen). — Néha azonban, még pedig óbajor *i* után, megvan a *j* nyoma konzonantikus *e*-ben: *fa^end* (óbajor fijand, Feind).

Óbajorban *ei* után a plur.-ban mindig *j* van. E sajáttság megvan minálunk is, sőt annyira, hogy a nyjbeli *a^e* diftongus második eleme mindig konzonantikus. Pl. sg. *o^a* (óbajor *ei*) plur.-ban *a^{ea}* (óbajor *eijer*), *ka^{ea}* (Geier), *fra^e* (frei) stb. — Ezen *j*-zés annyira érezhető a magyarországi nyugati nyelvjárásokban, hogy a magyarban használatos kölcsönszavakban egész tiszta *j* szerepel a második komponens helyén. Így: fájntos, snájdig, krajcár.

A különböző tulajdonnevek a *j* megtartását, eltűnését s átváltozását mutatják: *j^enn^a* (Jänner), *juni* (Juni), — *khœifi* (kfn. kevje, Käfig), — *fa^eχ^al* (*vijel, Veilchen), — *juaži* (Józsi), *ju^a* (jó), *jokhœp* (Jakob), *lōjoš* (Lajos).

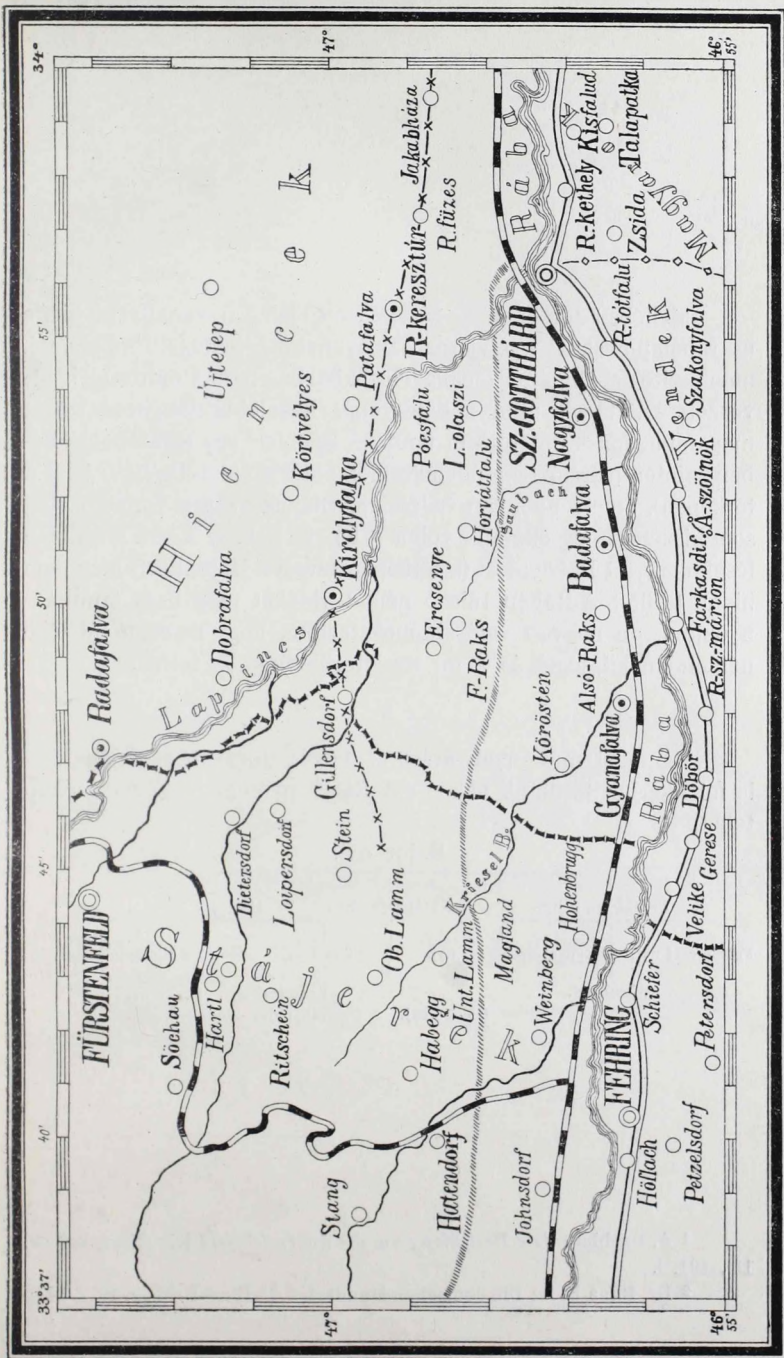
Ezek után már csak azt akarom megállapítani, hogy nyjk hová tartozik? Lessiak az ő kiváló munkájában, a «*Die Mundart von Pernegg*»-ben, összeállította a *délbajor* nyelvjárás ismertető jeleit, ezeket reprodukálva, el akarom dönteni a feltett kérdést. Hat szabályt állít fel a fentnevezett szerző: «1. der Süden hat im Gegensatz zum Norden altes *ē* und *ō* diphtongiert; 2. *l* und *r* bleiben unverändert, während *l* sich im nördlichen zu einem vokalischen *ï*-ähnlichen Laut entwickelt, während *r* postvokalisches vor Konsonanten und im Wortauslaut fast durch-

gehends *a* geworden ist; 3. westgerm. *kk* und *k*, soweit dieses nicht zu Spirans verschoben wurde, erscheint im Südbajovarischen in allen Stellungen als Affrikata bez. Aspirata, in den norbajuvarischen Mundarten ist es nur anlautend vor Vokalen als *kh* erhalten; 4. *t* (germ. *d*) ist im Süden fast durchgehends von *d* (germ. *p*) unterschieden, im Norden ist es im Anlaut und nach Länge ziemlich allgemein mit diesem zusammengefallen. 5. der Norden scheidet (zum Teil) im Anlaut *b* und *p*, der Süden kennt hier nur *p*. 6. den südlichen Mundarten fehlen vor allem die sogenannten Enderweichungen».¹

Ha most a rábalapincsközi nyjt nézzük s a 66. ll., 84. ll., 86. ll., 89. ll., 91. ll., 100. ll. és 102. lapokon mondottakat ezen szabályokkal összevetjük, azt fogjuk látni, hogy nyjk a bajor dialektusok déli csoportjába tartozik. Ha néhány jelentéktelen kivételt találunk, azt hienc befolyásra kell visszavinnünk, annál is inkább, mert ez, az élénk összeköttetésnél fogva, nagy befolyást gyakorol a mienkre. Vessük még össze azután a mondottakat Bedi befejező szavaival² s akkor a rábalapincsközi és hienc nyj. közti különbség is világos lesz.

A Rába—Lapincs között tehát nem laknak hiencsek.

¹ Lessiak, 7. l. ² Bedi, 57. l.

Magyarzatát lásd a tulsó oldalon.

Mellékelt térképen —×—×—× jelzésű vonallal a hienc és rábalapinesközi nyelvjárás határvonalát igyekeztem meghúzni, amennyire azt általános megfigyelésekből tehettem. Pontosabb nyelvészeti kutatások után a határvonal közelebbi meghatározását magamnak máskorra tartom fenn. — Dachler¹ egy legutóbbi cikkében szintén meghúzta a hiencterület határvonalát (//////// jelzi a térképen), amely azonban helytelen. Stájerországra vonatkozólag sem hiszem, hogy eltalálta volna a helyes határt. Az én megfigyeléseim szerint Hatzendorf (a térképen tévesen Hatendorf) még nem hienc terület. A Rábán túleső német vidéket még nem tanulmányoztam, de nagyon valószínűnek tartom, hogy az ezen túl lévő németajkú közösségek is a mi nyelvterületünkhöz tartoznak.

★

Ha most már nyelvjárásunk hovátartozását szemléltetően is fel akarjuk tüntetni, akkor ezt Reis² nyomán a következőkép tehetjük.

¹ A. Dachler : *Die Besiedlung um die österreichische stb. Zföst. Volksk.* 19., 191. l.

² Dr. Hans Reis : *Die deutschen Mundarten*, Berlin—Leipzig, 1912. 28. l.

RÖVIDÍTÉSEK.

Bedi = Bedi Rezső: A soproni hienc nyelvjárás hangtana. Sopron, 1912.

Biró = L. A. Biró: Lautlehre der heanzischen Mundart von Neckenmarkt. Leipzig, 1910.

EPhH. = Egyetemes philologiai közlöny (I = 1876.)

EW. = Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Strassburg, 1910⁷.

Lessiak = P. Lessiak: Die Mundart von Pernegg. PBB. 28, 1 ll. (1903).

nyj. = nyelvjárás.

PBB. = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Hrsg. v. Paul, Braune u. Sievers. (I = 1874.)

Schatz = Die Mundart von Imst. Strassburg, 1897.

ZfdM. = Zeitschrift für deutsche Mundarten. Hrsg. v. Heilig u. Lenz. (I = 1906.)

ZfdPh. = Zeitschrift für deutsche Philologie. Hrsg. v. Höpfner u. Zacher. (I = 1869.)

Zföst. Volksk. = Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Red. Haberlandt. (I = 1895.)

Egyébként a nyelvészeti munkákban megszokott rövidítéseket használtam.

SZÓJEGYZÉK.

E jegyzék a hangtörténeti részben előforduló összes nyelvjárási alakokat öleli fel. Az igéknek infinitivusos alakját használtam, a többi szavakat úgy, amint azok a munkában előfordulnak. — A *gal jelölt szavak arra mutatnak, hogy a szövegben sajtóhiba van.

a.

ādomāš (áldomás) 63.

ādutf (Adolf) 63.

a^eyl (Äuglein) 79.

a^en^e (herein) 90.

a^eni (hinein) 82, 92.

a^eram^en (einrahmen) 105.

a^ezi(χ) (eisig) 95.

œifngōttⁱ (Evangelium) 58.

œikhhkh (Eck) 89.

œikhhkhⁿ (Ecke) 73.

œi^la (Erle) 101.

œin^{kh} œin^{kh}^a; œing^a (euer, euch) 56.

œis (ihr) 56.

œiw^a (Eber) 56.

ākht (Akt) 63.

ākhhkh^a (Äcker) 63.

akkst (Axt) 62.

ālois (Alajos) 63, 96.

a^ma (um) 61.

a^msist (umsonst) 61.

āmm^en (Amen) 63.

ani^ad^a (ein jeder) 107.

ānotd (Arnold) 63.

ant (Schmerz) 61.

appāⁿi (Apponyi) 105.

ap^tœikⁿ; ap^tœikhhkhⁿ (Apotheke) 58, *63.

app^etit (Appetit) 63.

apu^at (Abort) 59.

ap^austl^o (Apostel) 63.

āthu^a (Arthur) 102.

a^aff^a (herauf) 92.

ā^afā^aœⁿ (anfangen) 65.

a^affⁱ (hinauf) 82, 92.

ā^akhumpft (Ankunft) 98, 105.

ā^amaχ^t(χ) (ohnmächtig) 62.

ā^amppt (Amt) 86, 105.

ā^amšl^o (Amsel) 95.

ā^amp^atⁱ (Ampel) 65.

ā^and^ar^a (anderer) 92.

ā^andox^t (Andacht) 65.

ā^andrē^l (Andreas) 66.

ā^andwo^at (Antwort) 80.

ā^ani (ohne) 65.

ā^ano^an^a (annarren) 75.

ā^aœst (Angst) 81.

ā^aœyl (Angel) 65.

ā^ankst (Angst) 65.

ā^aœœ^a (Anger, Weide) 65.

ā^aplān (anblähen) 107.

ā^upantlⁿ (anknüpfen) 62.
a^uspültⁿ (ausbilden) 92.
a^uss^a (ausser) 67.
a^ussn(t) (ausssen) 81, 92.
**a^usswēndⁱ(χ)* (auswendig) 85.
ā^utakhkh^en (anspritzen) 63.
ā^utsintⁿ (anzünden) 85.
a^utt^a (Euter) 67.
a^uzi (hinaus) 83.
a^uχ (Auge) 70, 79.

b.

bē^an (werden) 107.
bōs (was) 107.
Bukhkh^arest (Bukarest) 58.
būtst (willst) 107.

d.

d^a (der) 78.

e.

e^a (er) 75, 93.
e^ad^a (Örter) 76.
e^ala^um (erlauben) 80.
e^allⁱ(χ) (ehrlich) 82, 91.
e^anst (ernst) 81.
e^aššt^a (erster) 95.
e^arinn^en (erinnern) 80.
ē^aχ^a (ärger) 89.
edl^o (edel) 82.
eⁱmm^a (Eimer) 105.
ekhstr^a (extra) 58.
ēma (Emma) 63.
ēwi(χ) (ewig) 66.
ext (echt) 98.

f.

f^adē^am (verderben) 80.
f^akhintⁿ (verkündigen) 92.

f^akhlōg^a (Verklager) 93.
f^akhāff^a (Verkäufer) 79.
f^akuldⁿ (vergoldnen) 92.
f^anumpft (Vernunft) 105.
**f^apuⁱdⁿ* (verbieten) 72.
f^alā^un^en (verlangen) 103.
f^asām^en (versäumen) 70.
f^ašantⁿ (verunstalten) 85.
f^ašpūtⁿ (verspielen) 80.
f^atruⁱss(z)ⁿ (verdriessen) 72.
fā^e (fein) 65.
fā^ed (Feind) 85, 107, 97.
fā^eγlīn^g (Feigling) 82.
fā^eχ^al (Veilchen) 107.
fāid^a (Feder) 56.
fā^erom(um) (Feierabend) 65.
fāi^šp^a (Vesper) 58, 96, 106.
fāt (Feile) 66.
fāⁱlⁿ (Ferkel) 62, 90.
fān^a (feinen) 66.
fāni (Franziska) 63, 105.
fatt^a (Vater) 82, 84.
fā^un^en (fangen) 103.
fantš^al (Dem. Franziskához) 97.
fārā (Pfarre) 99.
fātš^en^en (wickeln) 97.
fā^ullēⁱntts^a (faul) 105.
fē^as (Vers) 106.
fē^ašⁿ (Ferse) 95.
fē^att (voriges Jahr) 57.
fēhⁱ(χ) (fehig) 75.
fēⁱntst^a (Fenster) 57.
fēnē (fene) 98.
fēttsⁿ (Fetzen) 57.
fēχⁿ (fechten) 56, 57.
fī^a (vier) 69, 77.
fī^am (firmen) 75.
fī^an (führen) 77.
fī^ar^a (vierer, Führer) 100

f²ri (vier) 82.
f²roëikhhk²d (viereckig) 88.
f²ssln (füßeln) 77.
f²χtn (fürchten) 97.
fif (fünf) 56.
fifi (fünf) 55, 82, 104.
fimf (fünf) 56.
fīnfi (fünf) 56.
fūmpfi (fünf) 105.
fintn (finden) 92, 97.
fīr² (Finger) 97.
fīš (Fisch) 96.
fla²š (Fleisch) 69, 96.
fla²s (Fleiss) 65.
flaēitts (Fussboden) 56, 74.
flaēiyl (Flegel) 93.
flextn (flechten) 56, 102.
flō (Floh) 91.
flōn (Fladen) 92.
flōššn (Flasche) 95.
flu²l, *flu²ri²n* (Florian) 63, 98.
flu²t (Flut) 70.
fluhh²n (fluchen) 71.
flū²no (Fliege) 71, 72.
fo² (vor) 81.
fo²n (fahren) 64, 100, 104.
fo²pā²n (vorbauen) 87.
fo²st (fährst) 95.
fōn (fahren) 64, 101.
forōtn (Forelle) 90.
fossn (fassen) 96.
fozn (Strudel) 95.
fōt² (Felfer) 106.
fōtta²zn (Felleisen) 106.
fō²tt²(χ) (völlig) 91.
fra² (frei) 97, 107.
fra²thuf (Friedhof) 65.
fræissn (fressen) 56.
fræittn (fretten) 73.

fratt²(χ) (freilich) 66.
frants, *frā²nts* (Franz) 65.
fra² (Frau) 100.
frew²i (Frevel) 97.
frišš (frisch) 96.
fritsa²m (friedsam) 81.
fritts (Fritz) 98.
fu²m (Form) 105.
fu²s (Fuss) 70, 77.
fukks (Fuchs) 90.
fu² (Feuer) 71.
futt (voll) 59, 76.
fütt²l (Füllen) 77.
füt²n (füllen) 77.
fümpf (fünf) 77.
füt (viel) 102.
fund²mē²nt (Fundament) 105.
fund (Fund) 92.
fuχts²n (fünfzehn) 98.
fuχts²(χ), *fuχtsk* (fünfzig) 98.
fauyl (Vogel) 65, 81, 93, 102.

g.

gamzn (Gemse) 62.
gāt² (Gitter) 62.
gāttsn (stossen) 63.
grē²l (Margaretha) 66.
gštuitn (stocken) 71.

h.

ha² (Heu) 98.
ha²ll²(χ) (heilig) 69.
hā²nt, *hāt* (heute) 65, 81
ha²r²t (Heirat) 65.
ha²zl (Abort) 59.
hæift (Heft) 74.
hæim (heben) 73.
hæinn²(χ), *hā²n²(χ)* (Honig) 60.

hœiwam (Hebamme) 73, 98.
hag^{al} (Dem. Hackehoz) 88.
hakhkh^{et} (Dem. Hackehoz) 62,
 91.
hakksn (Hachse) 95.
hūt (glatt) 69.
hūs (Häse) 63, 75.
hūnⁱ (Johanna) 98.
hant (Hand) 61, 75, 85, 98.
hant^{al} (Händlein) 75.
hanti(χ) (bitter) 81, 85.
hants, hā^{nts} (Hans) 65.
hantsl (Hänslein) 99.
hanzi (Hänschen) 82.
hūp (herb) 62, 106.
hūrⁱ(χ) (haarig) 82.
hašš^a (armer Kerl) 63.
ha^{mm} (Hammer) 81.
hāⁿ (hauen) 70.
ha^z (Haus) 65, 67.
ha^{zmo}st^a (Hausmeister) 95.
hāw^a (Hafer) 87.
hāzl (Häselein) 103, 105.
hē (Höhe) 91.
he^a (her, Herr) 57, 81.
heⁿ (hören) 57, 98.
hēⁱ (Henne) 74.
hē^{mm}et (Hemd) 82.
hekkst (Hexe) 75.
hext (Hecht) 62.
hi^p(p)st (Herbst) 74, 102.
hi^{etl} (Hütlein) 77.
hi^{ts}, hi^{nts}et (jetzt) 107.
hi^{tt}n (hüten) 77, 104.
hidwānⁱ (hitvány) 63, 105.
himm^{et} (Himmel) 55, 82, 105.
hind^{niss} (Hinderniss) 82.
hint^{al}, h^{nt}al (Hündlein) 77.
hintt^a (hinten) 85, 98.

hīp (Hieb) 106.
hoⁿ (Harn) 100.
hō^s (heiss) 69.
ho^{ssn}, ho^{zn} (heissen) 69, 96,
 98.
ho^{tt}, hi^{tt} (hart) 64, 75, 85.
ho^{ttsn} (heitzen) 99.
ho^{z^ari}(χ) (heiser) 69.
hōtffn (helfen) 98.
ho^{pša}et (Hälfte) 87.
ho^s (Hals) 96.
hōttj, hōttš (hölgy) 94, 103.
hōtts^{n^a} (hölzener) 76.
ho^{w^a} (halber) 87.
ho^{zn} (halsen) 95.
hōm (haben) 87, 104.
hošp^{et} (Haspel) 95.
hōtset (Hochzeit) 67.
howiχ (Habicht) 81.
hōzlnuss (Haselnuss) 64, 95.
hōχ (hoch) 67.
hū^met (Heimat) 69, 92.
hu^{et} (Hut) 70, 77.
hu^{i^a} (heuer) 71.
hul (hohl) 59.
hūtf (Hilfe) 56, 81.
huln (holen) 59.
hults (Holz) 59, 76, 77, 85, 99.
hund^{et} (hundert) 61.
huppfn (hüpfen) 61.
huzā (huszár) 63, 96, 98.
hauw^{et} (Hobel) 88.
hauf (Hof) 98.

i.

i (ich) 68, 87, 90, 91, 92, 93.
i^{ekksn} (Achselhöhle) 90.
i^m (ärmer) 74.
i^{al} (drüben) 93.

i^amst (Ärmel) 74.
i^ati (Dienstag) 74, 90.
i^aχ^a (ärger) 75.
ida (Ida) 63.
i^em (ihm) 55.
i^en^a (ihnen) 55.
i^rl (Igel) 82, 102.
**iⁿāts* (Ignaz) 93.
imm^a (immer) 93.
in (in) 78.
int, *intⁿ* (unten) 61.
intst (unten) 61.
int^a (unter) 61.
ints, *is*, *iz* (uns) 60, 56, 103.
ints^a, *iz^a*, *intz^a* (unser) 60.
istwān (István) 106.
i^w (über) 81.
i^wst (Übel) 82.
i^wri (hinüber) 83.
i^χi (hinein) 90.

j.

jæidⁿ (jäten) 56.
jākhob (Jakob) 63.
jā^umm^a (Jammer) 68.
jāχ^a, *jēg^a*, *jēχ^a* (Jäger) 62, 93.
jedi (jede) 82.
jēⁿⁿstē^{af} (Jennersdorf) 59, 76, 95.
jēⁿⁿ (Jänner) 107.
jō^a (Jahr) 68.
jōhann (Johann) 64, 99.
jokhop (Jakob) 107.
jokt, *jox^t* (Jagd) 93.
ju^a (jó) 107.
ju^azi (Józsi) 107.
jūdas (Judas) 63.
jūta (Gyula) 103.
juni (Juni) 107.

jun (jung) 107.
jəuzef (Joseph) 98.
jəuχ (Joch) 107.

k.

kabrist (Gabriel) 63.
ka^a (Geier) 107.
kā^en (Geige) 66.
ka^est (Geist) 75.
ka^{ts}i(χ) (geizig) 81.
kæid (Vetter) 56.
kæist (Gäste) 75.
kāt (geil) 69.
kalopp (galopp) 93.
kālmān (Kálmán) 89.
kārot (Károly) 89.
katji (gatyá) 93, 94.
katt (Rute, Gerte) 82.
kā^us, *kā^uz* (Gans) 96, 103.
kā^uz^ar^a (Gänserich) 95.
kawatti^a (Kavallier) 106.
kāχ (jāhe) 68.
kēⁿ (gerne) 88.
kēⁱ (gehen) 66, 104.
kereχ^tikhkha^t (Gerechtigkeit) 83.
kfa^fm (Pfeife) 99.
kfi^t (behüt) 99.
kfti^rl (Geflügel) 102.
kfæiff^a (Pfeffer) 99.
kfo^arⁱ (Pfarrer) 64, 66, 99, 102.
kfost (Hemd) 69.
kfrōn (gefroren) 59.
kfəuppt (gefoppt) 94.
kha^ewst (Kalb) 89.
kha^ez^a (Kaiser) 69, 81.
khæif^a (Käfer) 56.
khaidⁿ (Kette) 73.
khæi^fi (Käfig) 107.
khæi^rl (Kegel) 74.

khæikh(kh) (keck) 57, 106.
khæistn (Kastanien) 73.
khaffm (kaufen) 79, 97, 104.
khakh (Gehäck) 62.
kham²l (Demin. Kammerhez)
 75.
khanāt (Kanal) 63.
khapps²t (Kapsel) 63.
 **khāss²* (Kassa) 63.
khāp²t²n (Kapelle) 63.
khase²n (Kaserne) 63.
khāstn (Kästen) 63.
khatrī (Katharina) 63.
khattā (Katarrhe) 63.
khā²fmā² (Kaufmann) 70.
khā²mmi²(χ) (kahmig) 65, 68, 75.
khō²ndukhte² (Kondukteur) 105.
khā²ntrothū² (Kontrolleur) 60.
khā²ntsl (Kanzel) 65.
khā²ntt² (Konto) 60.
khā²nzūt (Konzul) 60.
khē²l, khē²l (Kerl) 101, 102.
khē²n (Kern) 57.
khē²pp² (Körper) 101.
khē²stn (Kirsche) 89.
khē²w²l (Körblein) 76.
khē²mm²(-en) (kommen) 57,
 104, 106.
khēn (Kern) 67, 101.
khī² (Kien) 56.
khī²l (kühl) 77.
khī²n (kehren) 89, 107.
khī²r² (Kirche) 56, 90, 100.
khimm (komme) 56.
khimm²n (kümmern) 77.
khind (Kind) 82, 92.
khindl (Kindlein) 82.
khini²stē²f (Königsdorf) 95.
khī²m (Kleie) 66.

khī²īm (kleben) 73.
khlass (Klasse) 63.
khla²m (klauben) 70, 89, 102.
khlē² (Klee) 66, 89.
khlepp²n (klirren) 57.
khī²m (klieben) 89.
khlo² (klar) 64.
khlog²t² (klagender) 103.
khlost² (Kloster) 89.
khī²u² (klein) 78.
khī²u²khēn²(χ) (kleinkernig) 104.
khī²u²m (klieben) 72, 89.
khī²u²ppf²m (klopfen) 58, 89.
khnæit²n (kneten) 56.
khnext (Knecht) 57.
khnüttl (Knüttel) 102.
 **khnauppr²* (Auswuchs) 86.
khnauspm (Knospe) 95.
khob (Korb) 58, 76.
khofra²tt²i (Charfreitag) 102.
khō²l (Karl) 89.
khō²n (Korn) 58.
khō²tt²š²l (Demin. Karl-hez) 97.
khō²p(p)itš (Korpitsch) 89, 102.
khōtd (kalt) 85.
khōtt² (Keller) 57.
khō²tw² (Kälber) 87.
khōtχ (Kalk) 90.
khōtχ (Kelch, Kohl) 57, 90.
khomæid² (Komoedie) 60, 89.
khommand² (Kommando) 60.
khom²rod (Kamerad) 89.
khomēt (Komet) 60.
khompanī (Compagnie) 60.
khoplā² (Kaplan) 64, 65, 89,
 103.
khoprōt (Korporal) 64, 103.
khōšp² (Kasper) 64.
khōt (Kot) 106.

- khrašpən* (kreisern) 65.
khraffət (nichtsutziges Ding) 62.
**khrakʷtsn* (krächzen) 88.
khraʈn (Kralle) 104.
khraʈpʷf(χ) (kräpfig) 75.
khraṇʷpiṇ (ófn. kraneber) 62.
khraṇʷwæikkṇ (-wæittn) (ófn. kranawittu) 62.
khraṇ (Krägen) 63.
khraṇts (Kranz) 61, 63, 75.
khraṇtsṇ (Kränzlein) 75.
khraṇmmṇ (Krämer) 68, 75.
khraṇmpf (Krampf) 75.
khraṇʷəkh (krank) 89.
khrawätł (Krawatte) 63.
khriṇhhən (kriechen) 69.
krippm (Krippe) 86.
khroṇs (Kreis) 78.
khroft (Kraft) 98.
khrowöt (Kroate) 64.
khrušpət (Kruspel) 95.
khraudntəf (Krotendorf) 105.
khruṇts (kurz) 100.
khruṇ (Kugel) 102.
khuhhət (Küche) 61.
khṇdšoft (Kundschaft) 61.
khuppfṇ (Kupfer) 60, 99.
khəupf (Kopf) 99.
kiṇmṇnt (Körmend) 102, 105.
kiṇrṇm (kérem) 101.
kiṇ (gähnen) 55.
kikʷtsn (gackern) 82.
kizł (Gisella) 96.
kixt (Gicht) 55.
klaṇm (glauben) 102.
klaʷł (Gläslein) 62.
kliṇχʷti(χ) (glühend) 102.
klikksōṇti(χ) (glücklich) 91.
kloṇriṇ (Gloria) 93, 103.
klōs (Glas) 64, 75, 90.
kləukkn (Glocke) 102.
kləuṇ (gelogen) 94.
kləuʷn (glühen) 88.
kmaχ (Gemach) 62.
kmūṇ (Gemeinde) 69.
kṇakh (Genick) 62, 89.
kṇuṇ (genug) 81.
koṇm (Garbe) 80.
kōṇs (Geis) 69, 78.
koṇš(š)ti(χ) (garstig) 95, 100.
koṇzł (Geisel) 69.
kōn (Garn) 64.
kōwṇts (Kovács) 106.
kōtd (Geld) 57.
kōttṇ (gelten) 57.
kōl(w), kōtwṇ(χ) (gelb) 57, 106.
kōtzṇ (Gelse) 95.
krā (grau) 100.
kraṇffm (greifen) 88, 97.
kræidṇ (Comp. gerader) 75.
kræiwṇ (Gräber) 87.
kraṇtsn (Granitz) 105.
krantṇ(χ) (grantig) 61.
kraṇzł(χ) (grauslich) 91.
kriṇṇ (kriegen) 100.
krindł(χ) (gründlich) 85.
krīst (Gerüst) 83.
krōdṇ (geraten) 85.
krōf (Graf) 68, 98.
krōm (Graben) 64.
krukhhkṇ (Krücke) 91.
krōs (gross) 96.
krund (Grund) 85, 88.
krunnṇ (geronnen) 60.
krəuṇšṇ (Groschen) 95.
ksindł (Gesindel) 85.
ksunt (gesund) 85.

kšaudn (gesotten) 84.
kšeft (Geschäft) 75.
kšmakhkhⁱ(χ) (geschmackhaft)
 62.
kšpi^as (Spiess) 94.
kšpi^atsl^at (Spucke) 94.
kšpo^ass (Spass) 94.
kšpūt (Spiel) 56, 94
kšpūtla^at (Spieleute) 94.
kštūt (still) 68.
kštūt (Gestell) 74.
kštūt (still) 56, 94.
kštunkhⁿ (gestunken) 60.
kšpunnⁿ (gesponnen) 60.
kšwind (geschwind) 92.
kšwōn^a (Geschworener) 59.
kšwumm^a(n)(geschwommen) 60.
kūt (gut) 70, 88.
kuⁱssn (giessen) 72.
kutd (Gold) 59, 86.
kutdⁱ(χ) (goldig) 61, 82.
kut(t)āš (gulyās) 93, 96, 103.
krutl (Augusta) 93.
kūtš^a (Kutscher) 97.
kwōin (gewesen) 95.
kwant (Gewand) 61.
kwāšš (Gewäsch) 62.
kwastl (Quaste) 106.
kwōⁱnd (gewöhnt) 77.
kwis (gewiss) 96.
kwōt (Qual) 106.
kāud (Gott) 88, 99.
kāuššn (Mund) 95.
kautho^at (Szentgotthárd) 102.
kautsi (Gótyz) 93.

l.

lā^at (Leute) 72.
la^attn (läuten) 85.

la^aχtn (leuchten) 72.
laⁱff^at (Löffel) 73.
laⁱn (legen) 93.
laⁱnōštā^a (Legenstein) 103.
laⁱw^a (Leber) 56, 87.
laⁱzn (lesen) 56, 95.
laⁱχ^al (demin. Lochhoz) 76.
laⁱffm (laufen) 70, 105.
lakhkh^at (suhanc) 62.
lamm^at (Lämmlein) 86.
lant (Land) 61, 85.
lā^u (Lohn) 67.
lā^un (lang) 75, 93, 103.
lā^un^a, (-n) (läugnen) 70, 103.
la^us (Laus) 96, 102.
lā^uχ (Lauge) 70.
l^ahh^al (Lerche) 89.
l^an^a, lēn^a (lernen) 67, 101.
l^ar^arin (Lehrerin) 82.
l^ai (weich) 57.
lekhhⁿ (lecken) 57, 102.
lekks (Lex) 103.
lēni, l^ani (Helena) 66.
Lents (Lorenz) 58.
lestⁱ(χ) (lästig) 75.
letš^at (weich) 57, 102.
**lettⁿ* (Letten) 57.
lewelezū^alop (levelezölap) 106.
li^an (lügen) 61.
li^aw(p) (lieb) 69, 87.
li^aχt (Licht) 102.
li^an (liefern) 88.
limm^at (Lümmel) 105.
lind (lind) 92.
lindzn (Linsen) 95.
liⁿ (liegen) 93.
lizi (Elisabeth) 82.
lo^affm (Larve) 106.
lo^approd (Laibbrot) 87.

lost (Last) 78.
lo^{tt} (Leiter) 69.
lo^w (Lorbeer) 87.
log^a, *lōχ^a* (Lager) 93.
lohk^{en} (lachen) 64, 89, 90, 104.
lohk^{end}, *lohk^{et}* (lachender) 85.
lo^{tt}š^l (Demin. Lajoshoz) 97.
lōjōš (Lajos) 96, 103, 107.
**lokhk^{en}* (Lache) 91.
lōn (Laden) 92, 59.
Lorents (Lorenz) 58.
lōs (Loos) 67.
lot^en (Laterne) 105.
lottⁿ (Latte) 92.
lū^m (Lehm) 105.
lūⁿ (lehnen) 69.
ludrī, *lutt^{ri}* (Lotterie) 59.
ludwⁱ(χ) (Ludwig) 103.
lūft (Luft) 98.
lū^p (lügen) 72.
luiss, *luizl* (Alois) 103.
lukhkh^{en} (Lücke) 61, 88, 91, 104.
lup^{et} (Lügner) 61, 103.
lū(χ) (Lüge) 61.
lūkhkh^{en} (locken) 58.
lūm (loben) 58, 104.
lūzⁿ (hören) 58, 95.
lū(χ) (Loch) 58, 76.
lūχ^l (Loch-ból) 76.

m.

mā^e (mein) 61, 65.
ma^{ea} (Mayer) 79, 102.
mast (meist) 95.
māiss (Messe) 96.
māissⁿ (messen) 96.
makhkh^{en} (Marke) 63.
māmo^a (Marmor) 101.
mandl (Männlein) 62.

maria (Maria) 63.
māss^a (Masse) 63.
māssl (Meissel) 79.
māš (Marsch) 101.
māšⁿ (Masche) 63.
mattⁿ (martern) 101.
mattin (Martin) 105.
māⁿ (Mann) 105.
ma^{na} (Mauer) 67, 70.
māⁿet (Monat) 68.
māⁿstrantsⁿ, *monštrāⁿtsⁿ*
 (Monstranze) 65, 96.
māⁿt(d) (Mond) 68.
māⁿti (Montag) 68.
ma^s (Maus) 67.
mē^a (Meer) 105.
mēⁱntš (Mensch) 74.
mex^{ti}(χ) (mächtig) 75.
mī (mich) 91.
mi^a (mir) 60.
mi^b(w) (mürbe) 77.
mi^d (müde) 77.
mihh^l, *miχ^l*, *miχl* (Michael)
 98, 105.
miss^{et}ot (Missetat) 82.
ministrant (Ministrant) 96.
mintsⁿ (Münze) 55.
mit (mit) 83.
mittⁿ (Mitte) 81.
miz^{raw}et (miserabel) 63.
mo^a (Mahr) 102.
mo^akht (Markt) 64.
mo^akrētl (Margaretha) 66.
mo^ap (morgen) 58.
mōd^a (Mäher) 92.
mod^en (modern) 105.
modjor (magyar) 105.
mohk^{en} (machen) 64, 89.
motⁿ (mahlen) 105.

mōttŋ (melden) 57.
mōtχⁿ (melken) 105.
mōw (Mohn, Magen) 90, 105.
mopp^{el} (háznév) 105.
mot^o (Motor) 105.
mōtšla(χ)^{ti}(χ) (kifáradt) 62, 97.
mott (matt) 64.
moxt (Macht) 64, 86.
muⁿ (murren) 61, 100.
mū^{nts} (vajjon) 69.
mū^s (muss) 70.
mūst (meinst) 103.
mu^{tt} (Mutter) 70, 82, 84.
mukhkhⁿ (Mücke) 61.
mut^{at}ni (mulatni) 105.
mougstē^f (Mogersdorf) 59, 95.

n.

naⁿi (neun) 72, 103.
na^e(χ) (neu) 72, 103.
**nœimmlⁱ(χ)* (nämlich) 75.
nœistša^{ss}l (vakares) 97.
nœitts (Netz) 99.
nœiw^l, nœiwst (Nebel) 56, 81.
nāni (Nanette) 105.
nār^ēš (nährisch) 75.
nattsl (Ignaz) 63.
nāχ^el (Dem. Nelke-hez) 62.
nē^an (nähren) 107.
nēⁱmm^a(-ēn) (nehmen) 56, 57, 74.
ni^amm^a, ni^amst (nimmermehr) 69.
ni^an (Niere) 69.
ni^astŋ (niesen) 69, 103.
ni^atŋ (Niete) 69, 84.
nīd^a (nieder) 92, 93.
nīt (nicht) 93.
nixte (Nichte) 98.

no^a (Narr) 64, 75.
no^am (Narbe) 104, 106.
no^{khkh}et (nackt) 91.
no^l (Nadel) 68, 103.
notjfo^{wo} (Nagyfalva) 94.
nott^a (Natter) 68.
nozŋ (Nase) 94.
noχp^a (Nachbar) 68.
noxt (Nacht) 103.
noχχ^a (nachher) 68.
naul (Nadel) 68.

o.

o^a (Ei) 107.
o^ahhⁿ (Eiche) 69.
o^ahhst (Eichel) 69.
o^am (Arm) 64, 74.
ost (Ort) 76.
o^awaš^l (Ohr) 67.
ō^aχ (arg) 74, 76.
ōd^a (oder) 59.
ōdŋ (Atem) 68, 105.
o^eχⁱ, ōwi (hinab) 82, 90.
ōfmgōⁱ (Evangelium) 58.
okks^l (Achsel) 90.
Oliw^a (Olivér) 59.
ōttⁱfā^{unt} (Elefant) 65.
otti (alte) 82.
ōmd (Abend) 68.
ōplotŋ (-dŋ) (Oblate) 59.
oplōss (Abläss) 64.
oppfl, oppfst (Apfel) 64, 99.
opsāndn (absondern) 61.
opša^l(χ) (abscheulich) 91.
oratt^e (Rorate) 100.
oskā (Oskar) 96.
ost (Ast) 75.
ōstⁿ (Ostern) 67.
ōstŋ (Osten) 67.

oššⁿ (Asche) 95.
 otkfat^{ešš} (altväterisch) 62.
 Otto (Otto) 59.
 ö^ütⁿ (Elle) 74.
 ö^ütt^a (älter) 74.
 ö^ütt^an (Eltern) 74.
 ōw^a (herab) 81, 90.

p.

pā^efæi^{yl} (Biene) 65.
 pa^ehūftⁱ(χ) (beihilflich) 66.
 pā^eštⁱ (beistehen) 66.
 pæihh^a (Becher) 58.
 pæikhkh^al (Demin. Bock-hoz) 76.
 pæiss^a (besser) 86.
 pæitt (Bett) 62, 74, 75, 85.
 pæizⁿ (Besen) 100.
 pā^l (Paar) 102.
 pāt^χ (Bälge) 63, 75.
 pām (Baum) 79.
 pām^al (Bäumlein) 79.
 pam^arantšⁿ (Pomeranze) 60.
 p^an (bei dem) 93.
 pānd^a (Banda) 87.
 pant^l (Demin. Band-hez) 85.
 pantš^al (csiga) 97.
 p^as (bei den) 66.
 passiā^a (Passion) 63.
 passⁿ (passen) 63.
 parā^a (Baron) 87.
 pastāt (Bastarde) 96.
 pātšⁱ, wātšⁱ (bácsi) 97.
 patt^a (Pater) 63.
 pa^{ua} (Bauer) 67.
 pā^ul (Bohnen) 67.
 pā^un (bauen) 67, 70, 106.
 pā^unšef (Bahnchef) 98.
 pā^uχ (Bauch) 70.
 pē^an (Bär-böl) 66.

pe^att^a (Berta) 88.
 pē^fōtⁿ (befehlen) 90.
 pē^fūtt (befehle) 56.
 pē^{la}dⁱχ^en (beleidigen) 69.
 peppi (Josef) 82.
 pest (Pest) 58.
 pēt^a (Peter) 66.
 petllā^{us} (Bettellaus) 102.
 *petll^ahēⁱm (Betlehem) 88.
 petlⁿ (betteln) 57.
 pē^{tru}iⁿ (betrügen) 72.
 pettⁿ (Rosenkranz) 57, 84.
 pfā^a (Pfanne) 99.
 pfetšəkēnd (Wickelkind) 98.
 pf^ažⁱ(χ) (Pfirsich) 95.
 pfnēχitsⁿ, pfnæχitsⁿ (magát
 kifűjni) 56, 98.
 pfō^at (ing) 69.
 pf^unt (Pfund) 99.
 pfəustⁿ (Pfosten) 99.
 pi^a (Beere) 86.
 pi^ahh^{üt} (Büchlein) 77, 89.
 pi^an (Birne) 56.
 pi^ar^a (Birke) 56, 90, 100.
 pi^aššt (Bürste) 95.
 pīn (bin) 91.
 pinkh^al, pinkhkh^{üt} (kis csomag)
 87, 88.
 pintⁿ (binden) 56.
 pintⁿ (Binde) 85.
 pintt^a (Binder) 85.
 piškəudⁿ (piskóta) 96.
 pitt^a (bitter) 85.
 pittⁿ (bitten) 104.
 plakāt (Plakat) 101.
 planēt (Planet) 58.
 plāt^ln (blättern) 62.
 plātsⁿ (sirni) 63.
 ple^an (rini) 66, 87.

- plēintn* (blenden) 74.
pti^{2m}ti (Blümlein) 77.
pti²ⁿ (blühen) 107.
pti^{2t}n (bluten) 77.
ptind (blind) 85.
ptindzln (blinzeln) 95.
pto^{2h}h²ⁿ (bleichen) 69.
plōs (bloss, blass) 64.
plottn (Platte) 64.
plōzn (blasen) 68.
plu^{2ti}(χ) (blutig) 81.
pō² (Bahre) 68.
po^{2d} (Bart) 74, 75.
po^{2m}hē^{2tts}i(χ) (barmherzig) 64.
po^{2s} (barsch) 96.
po^{2s}š^{2ti}(χ) (borstig) 95.
po²χ^{2t} (Barchent) 64.
pō (Bach) 64.
pōd (Bad) 64.
pohh²ⁿ (backen) 64, 89.
pokhkhāt (Pokal) 63.
pokhkh²ⁿ (packen) 91.
pold (bald) 64, 86.
potm (Ball) 64.
poltha^{2z}a (Balthasar) 64, 88, 102.
pōn (bohren) 59.
popp (Pappe) 64.
popplpam (Pappelbaum) 64.
pos (was) 107.
poss (Bass) 64.
pōtš (cselédlány) 97.
pōtšn (Filzschuh) 97.
pozā² (Posaune) 87.
præissn (pressen) 96.
præid (Brett) 85.
præidi(χ) (Predigt) 58.
præikhkh^{2t} (Dem. Brocken-hez)
 76.
præiss (Presse) 60, 96.
prāf (brav) 87.
prantti(χ) (brandig) 85.
prassln (prasseln) 87.
prē^{2d}n (Breite) 78.
prē^{2t} (gebrannt) 60.
pref^{2l} (érem) 87.
prexti(χ) (prächtigt) 75.
pri^{2d}a^{2ti}(χ) (brüderlich) 81.
pri^{2t}tn (brüten) 77.
pri^{2f} (Brief) 69.
pri²yl²ⁿ (prügeln) 82.
prikkh^{2t} (Dem. Brücke-hez) 77.
pri² (Prior) 102.
primm^{2t} (Dem. Brunnen-hez) 77.
pri²ⁿ (bringen) 93, 100, 104.
pri²šn (hölzerne Schlafbank) 97.
prittš^{2t} (nährisch, dumm) 98.
pri²χ (breche) 56.
pro^{2t} (breit) 78, 79, 85.
prōd (Brot) 87.
prōdn (Braten) 68.
prē^{2t}ōt (Praelat) 64.
prō^{2t}n (prellen) 74, 102.
pru^{2d} (Bruder) 92.
prukhkh²ⁿ (Brücke) 61, 77.
prütn (brüllen) 56, 77.
prumm, prunn²(n) (Brunnen) 60,
 77, 86.
prust (Brust) 86.
prukhkh²ⁿ (Brocken) 58, 76,
 88, 104.
prāuš (Brosche) 58.
pštuittn (megaludni) 71.
pū^{2a} (Bube) 70.
pū^{2a} (Bein) 67, 69, 83, 86.
pu^{2t} (Bürde) 61, 92.
pu^{2tts}ln (lebukni valahonnan)
 61, 87.
pu²(χ) (Buch) 70, 77, 89.

Pudapest (Budapest) 58.
pu^un (biegen) 72, 104.
pu^url (Buckel) 87, 88.
putf^a (Pulver) 106.
pütst (willst) 107.
pütⁿ (Pille) 102.
pütts (Pilz) 102.
pulst^a (Polster) 87.
pütt (Bild) 56, 92.
pütχ^a (Pilger) 56.
pumm^a (Hornisse) 105.
pussln (küssen) 96.
puttn (Bütte) 61.
**pau^füt* (Pöbel) 88.
pāukh (Bock) 58, 76, 91.
pāun (Boden) 92, 105.
pāuppmte^f (Poppendorf) 105.
pāut (Bote) 58, 85.

r.

rā (ritka) 100.
rādāš (ráadás) 96, 100.
ra^e (Reihe) 91.
rā^um (reiben) 66.
ra^enikh (Reinick) 100.
ra^etn(-dn) (reiten) 72.
ra^eikhh^en, ra^eikkⁿ (nyújtani) 104.
ra^eikhh^et (Röcklein) 76.
ra^eim (Rebe) 104.
ra^ein^en (regnen) 104.
raff^a (Raufbold) 79.
raff^m (raufen) 70, 79, 104.
ra^l (Demin. Radhoz) 100.
rā^ln (biciklizni) 62.
rām (Rahm) 70.
ra^um (rauben) 100.
ra^uw^a (Räuber) 70, 79.
rāχ^en (rauchen) 70.
rāχ (Rauch) 70.

ra^en, rēn (sirni) 66, 67.
rērl (Regel) 58.
reg^alitt^s (Regalitas) 93, 103.
regin (Regina) 93.
rehh^en (rechnen) 57.
reχⁿeⁿ (rechnen) 57.
rekhh^en (rechnen) 100.
rēkwiem (Requiem) 100.
rēpublikh (Republik) 89.
rettsl (Rätsel) 75.
rezl (Theresia) 100.
reχnun (Rechnung) 81.
reχt (Recht) 90.
ri^affm (rufen) 77.
ri^ahh^en (riechen) 72.
ri^am (Riemen) 100.
ri^an (rühren) 77.
rikhh^et (Demin. Rückenhez) 77.
rind^a (Rinder) 92.
ri^url (háznév) 100.
rinn^en (rinnen) 55.
rintf^a(χ) (Rindvieh) 92.
rintⁿ (Rinde) 85.
ri^utn (reiben) 86.
rippm (Rippe) 86.
ri^url (Riegel) 102.
ro^a (Rohr) 58, 62, 102.
ro^af (Reif) 98.
ro^attsⁿ (reizen) 99.
rōdn (raten) 68.
Roppe^at (Robert) 59.
rōst (Rast) 67.
rōt (Rad) 68.
rōwas (rovás) 100, 106.
rōzl (Rosalia) 96.
rōzn (Rose) 67.
rō(χ) (roh) 67, 89.
rū^a (Rain) 104.
ru^akk^a (róka) 89, 100.

ru^{tt}n (Rute) 84.
rukhhⁿ (Rücken) 61, 77, 88, 91.
rukhpū^a (Rückbein) 83.
rud (Demin. Rudolphoz) 100.
rum (Rum) 105.
ruppfm (rupfen) 104.
ruttšⁿ (rutschen) 61, 97.
raukh (Rock) 58, 76.
rāus (Ross) 96.

s.

sā^e (sein) 65, 66.
sa^d (seit) 92.
s^een (sein) 56, 75.
sān (säen) 107.
se^ak^al^a (székely) 96.
soci (sie) 56, 82.
soei^ksi (sechs) 82, 94, 95.
soei^pen (segnen) 104.
soeiⁿst (Sense) 56.
soei^xt^a (Seiger) 58, 90.
sāy^ln (sagen) 62.
sākh, sōkh (Sack) 63, 91.
sakrament (Sakrament) 96.
sām (Saum) 70.
sāmst (Samuel) 63.
sant (Sand) 61, 85.
sāttsⁿ (rohanni) 63.
sā^a (Sau) 67.
sa^{ua} (sauer) 67.
sā^and^arun (Sonderung) 61.
sa^aw^a (sauber) 87.
se^awis (Service) 96.
sē^e (See) 66.
seh^hn (sehen) 57.
seⁿft (Senf) 57.
seⁿ (sehen) 90.
sī (sie) 91.
si^ass (süss) 77.

si^att^s (Zircz) 102.
si^efflⁿ (csoszogni) 55.
sikhst (Sichel) 55, 89.
sīmi (sieben) 56, 82, 94.
simm^alma^a (háznév) 105.
si^en (singen) 93, 94, 104.
sind^a (Sünder) 85.
siⁿkhⁿ (sinken) 89.
sippšoft (Sippschaft) 86.
sittⁿ (sitzen) 94.
sitsā^m (sittsam) 81.
si^l (név) 96.
so^attⁿ (Saite) 84.
sofrā^a (Safran) 64.
sohhⁿ (Sache, izé) 64, 89, 104.
soldōt (Soldat) 59, 68.
solōt (Salat) 68, 103.
sōttⁿ (selten) 57.
sōtw^a (selber) 87.
sompothst (Szombathely) 103, 105.
sōⁿ (sagen) 93, 104.
sotl (Sattel) 81, 96.
sō^all^a (solcher) 90.
sū (Sohn) 61, 77, 104.
su^ahhⁿ (suchen) 70.
su^an (surren) 61, 100.
suⁿ (sieden) 72.
sūt^m (Silbe) 96.
sutts (Sulz) 77.
sūlwest^a (Silvester) 96.
sūlwest^aomt (Silvesterabend) 106.
sumā (szamár) 105.
summ^a (Sommer) 60, 96.
summ^afrišš (Sommerfrische) 96.
summ^an (summen) 60.
sumpf (Sumpf) 60, 77.
sunst (sonst) 60.

suntⁱ(a) (Sonntag) 60.

sāu (so) 94.

sāus (Sauce) 58.

š.

šā (Schere) 101.

ša^e (scheu) 87.

šœippf^m (schöpfen) 73.

šœippf^{ōt} (Demin.Schopf-hoz) 76.

šāt (Shawl) 63.

šānd^a (Sándor) 96.

šantām (Gendarm) 63.

šāri (Sári) 96.

ša^{ua} (Schauer) 67.

šā^men (schämen) 75.

šā^mhōft (schamhaftig) 81.

šāⁿ (schauen) 70, 106.

šeⁿ, *šēn* (scheren) 67, 101.

šēⁱ (schön) 77.

šēⁱnh^en (schenken) 74.

šī^a (schier) 94, 69.

šī^m (schieben) 87.

šī^aγlⁿ (schielen) 88.

šī^r^a (Schürer) 100.

šī^aw^al (gúnynév) 87.

šīdu^a (zsidó) 96.

šimpf^m (schimpfen) 99.

šīnd^l (Schindel) 85.

šīnt^a (Schinder) 85.

šīttⁿ (schütten) 104.

šīwan (zshivány) 63, 96, 105, 106.

šta^a (Schleier) 96.

štai^{γl} (Schlegel) 93.

štai^{ss}l^{pē^a}(χ) (Schlüsselberg) 87.

št(l)affrⁱ(χ) (schläfrig) 68.

št(l)ēχ^a (-hh^en) (Schlehe) 66.

št(l)ext (schlecht) 57, 90.

št(l)i^aff^m, *št(l)u^aff^m* (bújni) 72,

94.

št(l)i^assⁿ (schliessen) 69.

št(l)iⁿγ^l (Schlingel) 88.

št(l)off^m (schlafen) 68, 94.

št(l)ōγ^a (Schlager) 93.

šma^essⁿ (schmeissen) 94.

šmekhkh^en (schmecken) 56.

šmi^an (schmieren) 95, 105,

106.

schmittⁿ (Schmiede) 92.

šmo^ass (ostor sugara) 105.

šmōt (schmal) 94.

šna^ept (schneit) 106.

šnœikh (Schnecke) 56.

šnā^af^m (schnauben) 98.

šnē^e (Schnee) 66, 94.

šno^ahh^en (schnarchen) 89, 94.

šnu^a (Schnur) 94.

šo^aff (scharf) 64, 94.

šo^attⁿ (Scharte) 64, 85.

šōf (Schaf) 98.

šoff^m (schaffen) 97, 104.

šōtⁿ (Schale) 104.

šōttⁿ (schelten) 94.

šōm (Schabe) 64.

šōs (Schoss) 67.

šō^attⁿ (schälen) 74.

špa^em (speien) 106.

špœikh (Speck) 57.

špi^aγl (Spiegel) 69.

špi^an (sperrern) 94, 106.

špōt (spät) 66, 68.

špōχ^et (Spagat) 64.

**šprēⁱn^en* (sprengen) 94.

šprēⁱngl (Sprengel) 93.

šprittⁿ (Spritze) 94.

šprōχ (Sprache) 68.

špūl^at^a (spielender) 103.

špauttⁿ (spotten) 92.

šra^ejauzl (háznév) 96.

- šra^m* (schreiben) 96.
šroekhlⁱ(χ) (schrecklich) 91.
šroekkn (Schrecken) 104.
šroei(χ) (schräge) 75.
šrā^mf^m (Schraube) 97.
šri^attⁿ (schreiten) 85.
šri^t (Schritt) 55.
šrift (Schrift) 97, 98.
štoihk^hnd^a, stoeiχ^at^a (stechen-
 der) 85.
štoeihkh^hen (Stock) 73.
štoeipp^m (Steppe) 86.
štoei(χ) (Steg) 75.
štaff^βi (Staffel) 81.
štar^al (Demin. Stange-hez) 75.
štant (Stand) 61.
štantsi (becézö név) 82.
štā^aro^a (Stange) 75.
štēⁱ (stehen) 66, 93, 104.
štēimm^a (stemmen) 74.
štekhkh^hen (Stock, stecken) 57,
 94, 104.
šti^akhkh^hen (stärken) 90.
šti^alⁿ (pizskálni) 104.
štihk^httⁿ (sticheln) 55.
štikhkh^hβⁱt (Dem. Stückhez) 77, 88.
štiv^γl (Stengel) 55.
štink^hen (stinken) 89.
što^akh (stark) 74, 75, 90.
štoγ^l (Stahl) 90.
štothā^antts (háznév) 102.
štöltsⁿ (Stelze) 57.
štōs (Stoss) 67.
štra^t (Streit) 65.
**štraff^m* (Streif) 79.
štrān (sträuen) 70.
štrā^ampf^m (strampeln) 99.
**štrēⁱ* (Strähne) 57.
štrēw^an^a (Stroh-ból) 106.
štrimpf^βi (Demin. Strumpf-hoz)
 77.
štrini (Striny) 96.
štross (Strasse) 68.
štrumpf (Strumpf) 77.
štū^a (Stein) 104.
štū^amoeitsk^a (Steinmetz) 73.
štū^attⁿ (Stute) 70.
štukh (Stück) 61, 77, 91.
štūt (Stiel) 56.
štumm^al (Stummer) 86.
štuppf^m (stupfen) 61.
šu^a (Schuh) 70.
šu^ast^a (Schuster) 70.
šu^att^s (Schurz) 100.
šu^ahā^azⁿ (háznév) 65.
šuⁱm (schieben) 72.
šuⁱssⁿ (schiessen) 72.
šuldⁱ(χ) (schuldig) 61.
šuldⁿ (Schulden) 92.
šuttē^ar^a (Schullehrer) 102.
šütt (Schild) 92.
šuppf^m (schupfen) 104.
šumm^ast^a, šummo^ast^a (Schul-
 meister) 66, 95.
šwā (schwer) 68.
šwāb (Schwab) 96.
šwoeif^βi (Schwefel) 88.
šwā^amm (Schwamm) 94.
šwo^af^βttⁿ (farkot csóválni) 78.
šwi^an (schwören) 94.
šwindlⁱ(χ) (schwindlig) 85.
šwitt^s (schwitzen) 94.
šwiχ^amu^att^a (Schwiegermutter)
 55, 56.
šwo^af (Schweif) 78.
šwo^am (Schwarm) 64.
šwo^att^s (schwarz) 99, 102.
šwoⁱm (Schwalbe) 106.

šchwolw^{al} (Demin. Schwalbe-
hez) 106.

šwoχ (schwach) 64.

šauf (Schaf) 68.

šauppf (Schopf) 58, 76, 99.

t.

tā^e (dein) 65.

ta^eff^a (Täufer) 79.

ta^ef^{öt} (Teufel) 71.

ta^ekksl (átkozó szó) 90.

tā^etš (deutsch) 72, 92.

t^afrui^{zn} (erfrieren) 72.

taks (Dax) 63.

t^ala^{am} (erlauben) 80.

*tal^ēint (Talent) 63.

t^alossⁿ (erlassen) 80.

t^alu^{hh}en (erlügen) 80.

tām^{ēs} (szédült) 82.

tampfⁱ(χ) (dämpfig) 75.

tampf^{öt} (Dampf-ból) 62.

tandln (tändeln) 85.

tants (Tanz) 61.

tants^a (Tänzer) 75.

tants^{al} (Tänzlein) 75.

t^apo^mzn (erbarmen) 80.

ta^{un} (dauern) 92.

ta^uffm (taufen) 70, 79.

tā^{um} (Tauben) 67.

tā^{um}pf (Dampf) 75.

tā^{un}a (oldalt) 81.

tā^{un}γln (dengeln) 104.

tā^{un}kh (Dank) 89.

tāw^anakhkh^{öt} (Tabernakel) 63.

tāwid (David) 63.

tāxt (Docht) 68.

tē^a (der) 91.

tē^af (Dorf) 84, 91.

tē^aff^{öt} (Dörflein) 76.

tē^ar^{iš} (süket) 82.

teklⁱ(χ) (täglich) 75.

telefā^u (Telefon) 105.

tē^{pā} (dabei) 66.

tepp (Tölpel) 101.

tetšⁿ (pofon) 57, 97.

trinkh^{en} (trinken) 104.

tī (dich) 87, 91.

ti^{ab} (Dieb) 92.

ti^{ahh}öt (Demin. Tuch-hoz) 89.

ti^{akh}ln (tántorogni) 104.

ti^{am} (Türme) 77.

tiš (Tisch) 96.

tišputi^{en} (disputieren) 92.

tīp^{öt}in (begyömöszölni) 86.

tiwidi^{an} (dividieren) 106.

(t)jonofotwo (Gyanafalva) 103.

to^a (Tor) 102.

to^af (Dorf) 76, 98.

tof^{öt} (Tafel) 88.

tokksⁿ (háznév) 66.

tōn (Dorn) 59.

tozn (Dose) 92.

to(χ) (Tag) 84.

tōxt (Docht) 68.

toχxt^a (Tochter) 59, 77.

tra^e (drei) 65, 91.

tra^essi(χ) (dreissig) 60, 82.

træidⁿ (treten) 85.

trakksln (drechseln) 68.

trām (Traum) 70, 100.

trān (drehen) 68.

tra^{un} (trauern) 67.

trā^{un} (trauen) 84.

tra^{ust} (draussen) 101.

trēⁱno^a (drängen) 74.

Trezdⁿ (Dresden) 58.

tri^{ab}(w) (trübe) 77.

triff (Imp. treffenhez) 56.

- triko* (Trikot) 89.
trinnⁿ (darin) 101.
trippⁿ (dringen) 92.
trint, trintn (drunten) 61.
trōd (Draht) 68.
trōst (Trost) 67.
trukhkhⁿ (trocken) 61.
trumm^{vt} (Trommel) 86.
trau (Trog) 93.
tsa^hhⁿ (Zeichen) 81.
tsæidl (Zettel) 58.
tsæini (zehn) 81.
**tsæig^a* (Zecker, zacskó) 93.
tsām (Zaum) 70.
tsampt (zusammen) 105.
tsān (ziehen) 62, 99.
tsangl (Demin. Zange-hez) 62.
tsannⁿ, tsāⁿnnⁿ(-a) (sírni) 67.
tsantl (Demin. Zahn-hoz) 85.
tsā^a (Zaun) 67.
tsāχ (zähe) 68, 89.
tsehhⁿ (Zehe) 66.
tsent (Zähne) 75.
tsex^a (Zehe) 66.
tsi^aγl (Ziegel) 69.
tsi^an (zieren) 74, 75.
tsimmⁿ (zimmern) 86.
tsigān (Zigarre) 101.
tsō^atn (zählen) 74.
trukhkh (Druck) 89.
tsiγl (Zügel) 102.
tsu^hhⁿ (ziehen) 72.
tsūt (Ziel) 102.
tsumpft (Zunft) 98.
tsuppfm (zupfen) 61, 104.
tsu(χ) (Zug) 93.
tswa^fvt (Zweifeln) 81, 92.
tswə^aχ, tswə^aγl (Zwerg) 57, 92.
tswə^t (zwei) 66.
tswikhkh^{vt} (Zwickel) 91, 99.
tswiⁿen (zwingen) 92.
tswo^a (zwei) 99.
tswō^atf (zwölf) 74.
tswu^antskh, tswu^antsi(χ) (zwan-
 zig) 60, 81, 82.
tšāda (csárda) 101.
tšādās (csárdás) 97, 101.
tšāku^a (csákó) 63, 97.
tšēⁿst (die Schönste) 97.
tšēppⁿ (zörögni) 57, 97.
tšinakl (csónak) 97.
tšinnⁿ (hangzani) 97.
tšinōtn (cintányér) 97.
tšism^a (csizma) 96, 97.
tšopp^al (kis csacsi) 97.
tšpōt (zu spät) 97.
tu (du) 93.
tu^a(χ) (Tuch) 91, 92.
tu^am (Turm) 77.
tu^an (tun) 61, 68, 100.
tu^atn (Torte) 59, 101.
tu^att (dort) 101.
tuⁱf^{vt} (Teufel) 71.
tuⁱn (Turm) 100, 105.
tukod(t)n (Dukaten) 84, 92.
tuldⁿ (dulden) 84.
tumm (dumm) 84.
tunkh^{vt} (dunkel) 81.
tunn^a (Donner) 92.
tunnⁿ (donnern) 59.
tuttlⁿ (szopni) 61.
tuttsⁿ (koccintani) 61, 97.
tüssoltu^a (túzoltó) 103.
tæiγl (Tiegel) 56.
tæis (ihr) 56.
tæihhⁿent (Dechant) 57.
tæikhkhⁿ (Decke) 73.
tæupf (Topf) 99.

təut(t) (dort) 84, 101.
təuw²stəf (Dobersdorf) 92.
təu(χ) (doch) 91.

u.

ũ²s (eins) 103.
u²sohhⁿ (Ursache) 80.
ũ²st (einst) 69.
u²ššl (Ursula-ból) 96.
u²spruⁿ (Ursprung) 80.
u²ta^t (Urteil) 80.
ũ²trocht (Eintracht) 69.
ũ²tsö²tn (einzeln) 69.
u²wan (Urban) 63.
uⁱχ (euch) 71.
ummi (hinüber) 83, 105.
unt (unten) 83.
untt² (herunter) 85.

w.

wā² (Wein) 66, 104.
wā²noxtⁿ (Weihnachten) 90.
wā²ra²χ(-rāχ) (Weihrauch) 90.
wa²χfla²š (Weihfleisch) 90.
wa²χprummkœisstl (Weihbrunnen) 90.
wa²χwoss² (Weihwasser) 90.
wœi (Weg) 93.
**wœidikt* (Wespe) 56.
wœigwa²z² (Wegweiser) 81.
wœikhhⁿ, *wœikhn* (wecken) 73, 104.
wœimohh² (Wegarbeiter) 93.
wœittⁿ (wetten) 73, 85.
wœitt², *wœid²* (Wetter) 56.
wœiw² (Weber) 87.
wag²l (Demin. Wagen-hez) 75.
wakks (éles) 95.
wal²ntin (Bálint) 64.

wāmⁿ (wärmen) 101.
wān (Wägen) 63.
want (Wand) 61.
wantsⁿ (Wanze) 61.
wāstl (Dem. Sebestyénhez) 87.
wātsi (bácsi) 97.
wattšⁿ (pofon) 62, 97.
wā²n² (wohnen) 60.
wāw²l (Dem. Borbálából) 87.
wē² (wer) 57.
wē²ffm (werfen) 57, 97.
wē²kh (Werk) 57.
wē²m (werben) 57.
wē²n (werden) 92.
wē²n² (Werner) 102.
wē² (weh) 66.
wēⁱn(n)ⁱ(χ) (wenig) 66.
wēⁱntⁿ (wenden) 74.
wēn (werden) 92, 101.
wentsl (Vencel) 106.
wēxs²l, *wēkksl* (Wechsel) 90, 95.
wi² (wie) 56, 91.
wi²dⁱ(χ) (würdig) 56.
wi²tn (wühlen) 106.
wi²n (Wien) 74, 107.
wi²n (Wiege) 69.
wi²wⁿ (wiegen) 104.
wi²riš (béres) 101.
wi²t (Wirt) 56.
wi²ttšoft (Wirtschaft) 82.
wilmo (Vilma) 106.
wind (Wind) 85, 106.
windistəf (Windischdorf) 106.
windzln (szükölni) 95.
winnⁱ(χ) (veszett) 92.
wintšⁿ (wünschen) 95.
wintⁿ (winden) 85.
wintt² (Winter) 85.
violet (violett) 106.

wiṣp^{ōt} (fütyülö) 95.
wittiw^a (Witwer) 106.
wittšk^a (bicska) 97.
witts (Witz) 56.
wiz^a (Wiese) 95.
wo^a (wahr) 68, 102.
wo^aχ (weich) 71, 79.
wo^am (warm) 64.
wo^at (Oberwart) 100, 106.
wo^att^a, *wɛ^att^a* (Wärter) 75.
wöχ (Wage) 90.
wokks_ŋ (wachsen) 90, 95.
wolts_ŋ (Walze) 102.
wöld, *wö^ūlt* (Welt) 57, 106.
wōm (Wabe) 64.
wōn (warm) 64.
won (Wagen) 104.
wōrt (Oberwart) 64.

wos (was) 96.
wö^ūtt^ad^awö^ūt (akármelyik) 90.
wö^ūtm_ō (wölben) 102.
wö^ūtn_ō (wollen) 74, 102.
wu^aššt (Wurst) 61, 95.
wū^af (Wurf) 98.
wu^an(m) *wuin* (Wurm) 61, 77,
 100, 105, 106.
wu^an^at^a (weinender) 103.
wüldi (Wilde) 82.
wulf (Wolf) 106.
wulfm_ō (Wolf) 97, 103.
wuntš (Wunsch) 95.
wušš^afa^ēχtl_ō (háznév) 96, 106.
wāu (wo) 68.

au.

*aukk*s (Ochs) 96.

TARTALOM.

	Oldal
Bevezetés	3
Hangtan.	
Alaphelyzet.....	36
A magánhangzók	36
Diftongusok.....	39
Félvokálisok	40
Mássalhangzók	40
Affrikáták	44
Gemináták	44
Hangkapcsolatok.	
Magánhangzók találkozása	44
Asszimiláció	45
Regresszív asszimiláció	46
Progresszív asszimiláció	47
Részleges asszimiláció	48
Reciprok asszimiláció	49
Disszimiláció	49
Mássalhangzóbetoldás.....	49
Absorptio	50
Svarabhakti	52
A vokálisok hosszúsága	52
Szótagok elválasztása	53
Nyílt szótagok	53
Zárt szótagok	54
A hangsúly	54
A hangok történeti fejlődése.	
A vokalizmus.	
A tőszótagok rövid magánhangzóinak minőségi és mennyiségi hang- változásai	55
A tőszótagok hosszú magánhangzóinak minőségi és mennyiségi hang- változásai	65
Diftongusok	69
Az umlaut	73
A mellékszótagokban levő magánhangzók.	
Praefixumok	80
Infixumok	80
A konzonantizmus.	
Zörejangok	84
Affrikáták	99
Zöngehangok	100
Térkép	109
Rövidítések	111
Szójegyzék	112